

Szilágyi András protestáns prédikátor naplója

A kézirat természetéről

A Régi Magyar Prózai Emlékek sorozat indító kötete Szepsi Csombor Márton, az első magyar útleírás írójának összes művét tartalmazza.¹ Tulajdonképpen e szövegkiadástól számítható a magyar irodalomtörténet-írás felélenkülő érdeklődése az Európát járt magyar gondolkodók irodalmi tevékenysége, a régi magyar irodalomban is megjelenő útleírás-irodalom iránt. Mutatja ezt az érdeklődést a fent említett kötetet követő publikációk sora, a válogatások, és az önálló naplókiadások egyaránt, legfontosabbakként a Szegedi Tudományegyetem műhelyében megjelenő sorozatok: az Adattár-kiadások és a *Peregrinatio Hungarorum* kötetei 1991-ben a Szegeden megrendezett III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus pedig e téma köré építette az egész tanácskozást.

Ennek az utazás-irodalomnak érdekes XVIII. századi emléke az a kis kötet, melyet az OSzK Kézirattára őriz Oct. Hung 679. jelzet alatt. A vegyes, több kéztől és időből származó feljegyzések között van egy csaknem ötven fólióra terjedő, összefüggő szöveg: Szilágyi András protestáns, mai szóval református prédikátor naplója. A kézirat 140 számozott lapból áll.² Az első három vegyes feljegyzéseket, az 1v a naplóíró kézírásával „Régi magyar szók” felirat alatt néhány magyar–latin kifejezést tartalmaz, mellettük egy más kéztől: „L. B. Szabó Dáv. Mrság virágai 1803. lap 453. Alatta ugyancsak más kéztől származó bejegyzés: Alex. Sz Miklósi Ao 1770. d. 18 Xbris.” E két utóbbi kézírás felismerhető a későbbi különböző vegyes feljegyzések között is. A jobb felső sarokban jelzet: „Lugossy 6006”.³ Ez lehetett a debreceni könyvtár jelzete, ahol Szeremley Samu, a napló első ismertetője látta a kéziratot.⁴ A 2r⁵ Szilágyi kézírásával kisfia halálára írt epitáfiuma. Ugyancsak az ő feltételezett kézírásával íródott a napló, amelyet az 5r–51r lapok tartalmaznak. Itt befejezetlenül ér véget, de a lapalji őrszó azt mutatja, hogy a napló folytatódott, kiszakadt lapokra utal a kézirat felfeslett füzése is. A vers és a napló közötti lapok (2v–4v) csakúgy, mint a kötet második két harmada vegyes tartalmú feljegyzéseket mutatnak, amelyek 1789–1803 között keletkeztek. Valószínűleg a napló a könyvtárba kerüléséig tovább hagyományozódott a családban, és valamilyen elszámolási füzete lett az utódoknak. Szilágyi kezétől származik még a 131r–

¹ KOVÁCS–KULCSÁR, 1968.

² A kézírratra Tarnai Andor professzor hívta fel a figyelmemet, a napló ismertetésével az ő emlékének tisztelegtem. Ld. CZIBULA, 1996. 43–56.

³ Lugossy József (1812–1884) református tanár volt, aki 1845-től a debreceni kollégium magyar nyelv és irodalom tanszékén tanított, és mellette kollégiumi könyvtárnok volt. 1848-ban egyetemi könyvtárőr lett, és később emiatt csak 1851-ben folytathatta hivatalát, 1862-ig, amikor nyugdíjba vonult. (SZINNYEI, VIII. 1891–1914. 82–87.) A jelzet azt bizonyítja, hogy az ő könyvtárnoksága alatt katalogizálták a kéziratot a debreceni könyvtárban.

⁴ SZEREMLEY, 887. 33–34. 40–41. A cikk kizárólag a naplóíró magyarországi tevékenységével kapcsolatos szemelvényeket közöl.

⁵ A következőkben a kézirat utólagos, könyvtári lapszámozására hivatkozom, ezért használom a *recto*, illetve *verso* jelölést.

135v lapokon található *Laus Amstelædami* című vers és a családi bibliákhoz hasonló feljegyzések születésekről és halálozásokról (139v–140r). Megemlítendő a valószínűleg Szeremley Samutól származó (4v), a naplóíró életrajzának teljességéhez szükséges bejegyzés, amely szerint Szilágyi András 1738. február 28-án Püspökiben halt meg.

A szöveg formailag két nagyobb egységre osztható: egy rövidebb terjedelmű, latin és egy hosszú, magyar nyelvű részre. Ez utóbbit még tagolja egy latin nyelvű elszámolás és egy könyvjegyzék, valamint egy magyar vers és egy latin költemény. Tartalmilag azonban a napló négy részre tagolódik: a latin nyelvű önéletrajz, a nyugat-európai utazás, az udvari prédikátorság rövid időszaka és a falusi lelkész élete.

A naplóírás szándéka és a külföldi utazás kezdete láthatóan összekapcsolódik, és Szilágyi – mielőtt élményeinek feljegyzésébe kezdene –, összefoglalja addigi életét, származását, születésének körülményeit, tanulóéveinek tapasztalatait a tudomány nyelvén, latinul, majd pedig konkrét, mindennapi élményeit jegyzi le anyanyelvén, magyarul. A nyelvhasználatnak ez a kettőssége végigvonul a napló teljes szövegén: bizonyos kötött formák, vásárlásainak feljegyzése, a beszerzett könyvek listája, az utazás utólagos költségvetése latinul ékelődik be a magyar nyelvű naplóba, és a könyvecske egy másik részében, a naplótól függetlenül ugyancsak latinul jegyez le Szilágyi egy maga költötte himnusz Amszterdam dicséretére, amely azonban a szöveg írójának nem nagy dicséretére válik, mivel erőltetett, iskolás, közel sem hibátlan. Latinul jegyzi le családjá további történetét is, azaz összegzi a napló folyamán időrendben már megemlített gyermekeinek születési és több esetben halálozási adatait is.

Nyelvében is vallomásszerű a másik vers, amely magyar nyelven íródott gyermeke, Sámuel halálára. Oly fontosnak tartotta, hogy kétszer is lejegyezte a naplóba, egyszer a szövegben folytonosan, egyszer pedig külön, a napló elejére. Ugyanúgy, ahogyan a közvetlen élmény, az utazás, később a fájdalom is magyar szavakra ihlették a latinos iskolázottságú volt debreceni diákot.

A naplóíró (ön)életrajza

„sokaknak ösztönözésekből es jóvallasokból elmemet adtam arra, hogy választanám magamnak a belső praedikatori hivatalt, es elsőben az Also-Német-oroszági academiákra mennek.” – így fogalmazza meg 1712-ben jelen állapotát és jövőendő terveit a harmincadik évében járó szilágysági református diák, Szilágyi András, aki ezzel össze is foglalta életprogramját. Ugyanakkor valószínűleg ebben az évben kezdte el írni naplóját, amelyet talán haláláig, de 1732-ig bizonyosan rendszeresen vezetett. Életpályáját bemutatva egy tipikus középtelmiségi sorsot ismerhetünk meg: iskolái, pályafutásának főbb állomásai, közéleti problémái, magánéleti tragédiái és a mindezt bemutató személyiség körvonalai egyaránt erre utalnak.

Életrajzát leginkább saját leírásából ismerjük. Mint említettük, a napi események bemutatását megelőzően röviden összefoglalja addigi életét, a napló további szövegétől eltérően, latinul. Ebből a latin önéletrajzból megtudjuk, hogy római katolikus székely családból származott, amely elvándorolt a Báthoriak szilágysomlyói birtokára. Nagybatya tért a családban elsőként a református hitre, és lett

Bánffy György erdélyi kormányzó udvari papja, majd lelkész Szilágypüspökiben. Szilágyi András 1683-ban, Szilágysomlyón született, apja Szüts Gáspár György, anyja Pathai Judit volt. Elemi iskolába Szilágysomlyón járt, majd nagybátyja révén a Bánffy-udvarba került. Műveltségének kialakulásában két tényező játszott fontos szerepet: a debreceni kollégium és említett nagybátyja, aki mellett Szilágypüspökiben is sok időt töltött. Tanulmányai befejeztével két évig Hódmezővásárhelyen vállalt iskolamesteri állást. Ezután, 1712-ben határozta el, hogy a prédikatori hivatalt választja, és ennek megalapozásaként egy ideig külföldön folytat tanulmányokat. Vállalkozásának valószínűleg nem volt mecénása, mivel indulásakor ezt írta: „atyam vram szépen segévtvén, magamnakis kevés költségem lévén [...] Debreczen felé ki indultam...” Ugyancsak az „önfinanszírozó” jellegre utal, hogy előtte iskolamesterségre adta a fejét, ami a magyar utazó diákok gyakori pénzkeresési módja volt.⁶ Így kiadásairól nem tartozott hivatalos számadással, ennek ellenére az utazás végén szigorú elszámolást készített.

Mint naplójában megörökítette, Németalföld számos híres városát bejárta, és egy telet a franekeri egyetemen tanult. Miután hazaérkezett, először a Teleki-család udvari papja lett,⁷ majd a falusi prédikátorságot választotta, és előbb Krasznán, majd Szilágypüspökiben volt lelkész. Itt is halt meg 1738-ban.

A nagy utazás

A tulajdonképpeni napló külföldre indulásának körülményeivel kezdődik, a naplóírás módszere is kiolvasható a szövegből. Az ilyen megjegyzések: „még most is 20 Aug. Baraszlón létemben kinlodom (t. i. hideglelésben)” (12r), „söt Mostannis scil. 2 Junii Anni 1713. gyenge egészségel vagyok.” (19r) vagy „A’ szekeres felől szorgalmaskodtunk, de meg eddégis, t. i. 24 Octob. nem talaltunk, hanem remenljük, hogy jö.” (31v), prédikátorsága alatt: „4 Augusti meg élek jo Istenem kegyelmességeben kedves edes Felesegemmel, három gyönyörű gyermekimmel...” (46r) – arról árulkodnak, hogy nem naponta kerültek a sorok a naplóba, hanem időszakonként: az utazás alatt talán egy-egy pihenő során foglalta össze élményeit, később évente, vagy még ritkábban, de évekre bontva jegyezte le élete fontos eseményei

Az útleírásban némiképp megfigyelhetők az utazási tanácsadó könyvek, a *methodus apodemicák* visszatérő szempontjai,⁸ a naplóíró láthatóan nem az utazás-irodalom nagy elméletíróit ismerte közvetlenül, semmi nem utal arra, hogy közvetlen olvasmánya lett volna akár Theodor Zwinger, akár David Frölich, főleg nem Justus Lipsius, de a korszak peregrinus-gyakorlatának ismerete, követése észrevehetően befolyásolja a napló felépítését és az utazás körülményeinek taglalását.

A *methodus apodemicák* visszatérő eleme, hogy az utazás célját három tényezőben határozzák meg: a bölcs tanítók, a híres emberek meglátogatása és a könyvek ol-

⁶ Más módja az utazás finanszírozásának a tulajdonképpeni külföldi utat megelőző magyarországi gyűjtőkörút, amelynek során a jövőbeni külföldi utazó-tanuló diák itthon mecénásokat keresett útjának költségeit fedezendő. Szilágyihoz hasonló sorsú református lelkész gyűjtőkörútjának dokumentumát is ismerjük: pl. TONK, 1991.

⁷ Teleki (III.) Mihály kővári kapitány udvarában. NAGY I., 1865. XI. 84–85.

⁸ Az utazás-irodalom elméletéről: KOVÁCS, 1971. 79–85. és KOVÁCS, 1988. 93–200..

vasása.⁹ Ezek a kézikönyvek többféle utazástípust különítenek el: vallási és tudományos, főúri és polgári utazást, de bizonyos előírások minden utazóra vonatkoznak. Előírják, hogy naplót vezessen peregrinációja folyamán, és a naplóírás nélkülözhetetlen szempontjait is megadják: a meglátogatott város neve után számba veendő a benne élő emberek helyzete, a város földrajzi elhelyezkedése és megadott sorrendben, a városban található nevezetességek.

Leibniz *Nova methodus discendi docendique juris* (1667) című műve is hangsúlyozza az utazásnak a nevelésben betöltött kitüntetett szerepét, és a *methodus apodemicák* szellemében inti az utazót: „az ifjú ismerje meg s írja fel a népek általában észrevett eltérő szokásait, figyelje meg evésüket, ivásukat, házaikat, ruházatukat, földművelésüket, kézműiparukat, törvényeiket és szokásaikat, fáradozzon azon, hogy jelentős és kiváló emberekkel kapcsolatba kerüljön, jegyezzen fel érdekes történeteket és furcsaságokat.”¹⁰

Ha nem is teljesen a *methodus apodemicák* írott szabályainak megfelelően, de azok szellemében íródott a napló. Hiányzik a bevezető, amely valamilyen tudományos vagy gyakorlati célt határozna meg. Az „Itinerarium” elnevezést viselő rész, amely a latin nyelvű önéletrajzot követi, és annak szellemében folytatódik, ugyancsak önéletírás szerűen mondja el úti élményeit. Meghatározza, hogy úticélja az „Also-Német-Országi academiák”, oka pedig az, hogy prédikátori hivatalt akar vállalni, amihez ez a tanulmányút nyújtana segédelmet. Szilágyit tehát nem az oltathatlan kíváncsiság, a „látni világot, emberek hibáját, s erényüket, s okulni, menyynyiféle” régtől fogva létező szenvedélye hajtotta, hanem a praktikus előrelátás: egzisztenciájának jövődő megalapozását segíti elő a külföld ismerete. Ennek megfelelően a protestáns peregrinus diákok általános gyakorlatának megfelelően járta be a XVIII. század eleji Európát: Boroszló, Frankfurt an der Oder, Berlin, Lübeck, Hamburg, Franeker, Amszterdam, Utrecht az érintett városok. Szemlélete pedig nem a tudományokban elmélyült emberé volt, hanem a minden újra rácsodálkozó és minden jelenséget az otthonival összevető turistáé.

A napló egyik jellegzetessége, hogy igen részletesen beszámol az utazás körülményeiről. Általában véve a praktikus szempont a gyönyörködésnél sokkal fontosabb volt a naplóíró számára. Lejegyezte az alkalmas kocsis felfogadását, a drágaságot, a kocsisok bitangságát, sőt ritkán tapasztalt jóindulatát is. Visszatérő nehézség volt a passzus kiváltása. Feljegyezte pontosan az árát, azt, hogy például Lübeckben a dokumentumba bejegyezték ruhájuk leírását, hajuk színét is. A passzus nemcsak államigazgatási okokból volt lényeges, hanem védelmet is jelentett: a századok óta rettegett ellenségtől, a pestistől. A passzus igazolta, hogy nem jártak pestises helyen, bár így is nagy nehézségeik voltak a járvány miatt: Lüb-theenben nem engedték át őket a határon, Lübeckben pedig a sápadt, beteges kinézetű Szilágyiról hitték azt, hogy veszélyes beteg, és akasztófával fenyegették. Hazafelé pedig egész útvonalukat módosítaniuk kellett a járvány miatt.

A szállás olyan szükséges dolog, amely minden külföldet járót komolyan foglalkoztat. Ismerünk olyan *omniáriumot*, amely azt mutatja, hogy mennyire fontos volt az utazó diákok számára, hogy rendelkezzenek az utazási körülményekről

⁹ Ld. Kovács, 1975. 72–79.

¹⁰ Idézi: Örvös, 1988. 17.

praktikus ismeretekkel (hol fogadjanak szekerest, hol szálljanak meg stb).¹¹ Szilágyi is a megszokott takarékos módon, Eperjesen szekerest fogadva kezdte útját, és a későbbiekben is látszik, hogy voltak előzetes információi: Berlinben így szállt meg „az Cantius Janos özvegyenél”, Amszterdamban pedig másnap döbbsent rá, hogy ott szállt meg, ahol a peregrinus magyarok szoktak.

A naplólíró egyebekben is nagy figyelmet szentelt a praktikus információknak, lejegyezte – sokszor helytelenül –, útjának állomásait, értékelte a szálláshelyeket, számon tartotta, mihez hol lehet olcsón hozzájutni. Az utazás okozta nehézségekről részletesen és nagy indulattal számolt be: a csaló szekeresről, aki út közben megszegte a megállapodást, a rabló hajósról, aki ellopta a köpenyét, az emberséges fogadósról, aki nem kopasztotta meg az idegent. A kispénzű utazó szempontjai ezek, aki nehezen szerezte meg az utazás költségeit, ezért fokozottan kellett vigyáznia a pénzére, és ezért érezte magát ismeretség híján bizonytalanak és kiszolgáltatottnak az idegen környezetben. Nem a főúri utazók biztonságával és kényelmével utazott, és nem rendelkezett az ő nagyvonalúságukkal sem.

Látnivalók

A napló pontos útvonalat ad meg, az érintett helységek nevét lelkiismeretesen összeírja. Mivel azonban láthatóan a latinon kívül nem ismert semmilyen idegen nyelvet, az állomások nevét hallomás után jegyezte le, így nem minden helynevet lehet azonosítani. A kisebb helységek mellé is bejegyzett azonban valami apróságot naplójába: piac volt ott, jó ebédet adtak stb. Sáros várának leírásába egy anekdotát vegyített, másutt leírt valamilyen érdekes szokást, jellegzetességet. Van, hogy keveredik a *methodus apodemicák* szempontja a turista naiv rácsodálkozásával, mint pl. Boroszló leírásában. Itt a város „situátiojának” kötelező számbavétele után következik a lacipecsenye készítésének leírása.

A fiatal, főúri utazó, Bethlen Mihály mintegy húsz évvel korábbi útirajza is tartalmaz egy berlini beszámolót,¹² és Szilágyi is részletes leírást adott, de mintha nem ugyanarról a városról beszélnének: Bethlen számára a fegyvergyűjtemény a legfontosabb élmény, Szilágyi ugyancsak megtekintette, de részletesebb beszámolót tartott a királyi lakosztályok megtekinthető részéről, a vadaspark kuriozításairól, a király szobráról és az *orangerie*-ről, azaz a télikertről vagy üvegházról is.

Utrecht leírása lényegében megfelel a *methodus apodemicák* kíváncsiságainak: szó esik itt a város elhelyezkedéséről, építészetének sajátosságairól, templomairól, épületeiről, tornyaitól. Ezután következnek a különlegességek: találkozás egy muzsikussal, egy orgona leírása, egy éneklő toronyóra, egy Malebán nevű park a körülötte fekvő erdővel.

Amsterdam leírása Bethlennél és Szepsinél is megtalálható, de a változó Európa nem sokat tűnik változni az ideig, míg Szilágyi is megörökíti: mindhárom utazó meghökken a város nagyságán, és mindhárman meglátogatják a dologházat. A két papban mintha több volna a részvét, és a sorsszerűségben való hit, Bethlen leírása pedig inkább felszínes.

¹¹ Ld. PINTÉR, 1990. 26–29.

¹² JANKOVICS, 1981. 28–31.

A korban népszerű látnivalókat a közember szemével látjuk: érdekes Utrechtben a városba érkezett királyi követeknek még a látása is, főleg mivel az egyiknek szerezsen szolgálja van, és különös figyelmet érdemel a korszak divatos látnivalójaként egy-egy kuriozitásgyűjtemény.

A peregrinációval foglalkozó szakirodalom sokszor veti szemére különösen a protestáns utazóknak a képzőművészet iránti érzéketlenséget.¹³ Bár amint teljesebbé válik az utazásirodalom eredeti szövegeinek ismerete, annál inkább láthatunk erre ellenpéldákat is, mint például az utazó Bethlen Mihály feljegyzése a marburgi Szent Erzsébet-templom síremlékéről.¹⁴ De Bethlen leírásaiban mindig jelen van az anyagi érték, azzal jellemez műalkotásokat, hogy hány tallért érnek. Szilágyi nem mutat különösebb képzőművészeti fogékonyságot, de a napló egyik legirodalmibb részlete a lübecki Mária-templom haláltánc-festményének érző-érzékeny leírása: „Egyik reszeben lattam a papat, kardinalist, erseket, puspököt, prelátot, császárt, királyt, vrat, koldust, ifjat, öreget, szüz leant, menyetsket, vén aszszont le festve. Mindenik közziben volt festve és rajzolva halal, egyik kezevel egyiket, másik kezevel masikat huzván; az iras ugy esett, hogy mindeniket két két halal fogta és vonta. Akarták ezzel ki rajzolni, hogy az halál sem pápának, sem barátnak, sem császárnak, sem parasztnak, sem Cirusnak, sem Irusnak, sem dusnak, sem köldusnak nem kedvez, hanem mint a fényes palotából, ugy a kunyhoból mindent ki huz és el temet.”

Összességében azonban úti élményeiről elmondhatjuk, hogy a kisszerű dolgok és az európai nevezetességű események, látnivalók felváltva és azonos súllyal szerepelnek. Megemlítendő élmény a kéz alakú jelzőtábla éppúgy, mint a Roëll professzorral való találkozás. Jellemző megállapítást tesz egyhelyütt: „Meg vallom az egész bujdosasombannis nem láttam talám nagyobb újságot, mint ekkor. Mikor éppen bé akarnánk menni a varos kapuján, akkor jö ki két gyermek, mint egy 12 esztendő, mindenik egy egy két két kerekü lectikatskabbann ülvén, mindeniket vonta egy egy öreg komondor, mesterséges kantár lévén a fejekben. Ezek midön nagy erőlködéssel, lihegve, pihegve vonnak a szekeretskeket, ezeknek midön egyike latná a masiknak a nagy faradtság miatt el vitsoritott fogait, mintha ő reá haragunnek, nagy haragal az ő meg faradott tarsanak ugrik, és kemenyen kezdenek veszekedni, ugy hogy majd a szekeretis öszve török. De a szekerben ülő gyermekek mind addig verek, miglen nagy nehezen el választák egymastól.”

Egyetemek

Az utazás pontos céljaként azt jelölte meg a szerző, hogy a külföldi akadémiákon kíván tanulni. Nem a nemesítfak *Kavalierstour*járól van itt szó. Az utazás teoretikusok által meghatározott hármas célját is csak helytel-közzel tartja szem előtt. A bölcs tanítókkal történő kapcsolattartásra az egy télnyi Franekerben eltöltött idő adna lehetőséget. Ekkor ez az egyetem a karteziánus filozófia egyik központja; tanárai neves európai tudósok, akiknek nevét szorgalmasan fel is jegyzi Szilágyi: Campegius Vitringa, Johannes Regius, Johannes van der Waeyen, Jacob Rhen-

¹³ Szelestei N. László szakított ezzel a véleménnyel és ellenpéldákat hozott katolikus utazóktól. Ld. SZELESTEI, 1988. 9–10.

¹⁴ JANKOVICS, 1981. 114.

ferd. A kitűzött célhoz képest az egyetemlátogatás valósul meg a legkevésbé az utazás során. A Franeckerben töltött tél alatt rendszeres látogatója lehetett volna az egyetemnek, de akkor betegeskedett. Az orvosprofesszorral, Petrus Latane doktorral biztosan találkozott személyesen is, hiszen betegségéből ő gyógyította meg, de arról, hogy mit tanult, a naplóból semmit sem tudunk meg, a téli hónapokban történetekre csak röviden utal. Szilágyinak a Franeckerben töltött tél a fázást és a betegséget jelentette, nem az egyetemre járást. Amikor pedig úgy-ahogy jobban lett, továbbállt és Utrechtbe látogatott. Ekkor említi meg, hogy – a vásárlások mellett – Herman Alexander Röell meglátogatására készül. Majd bejegyzí, hogy eleget tett ennek a látogatásnak.¹⁵

Hiányzik a naplóhoz csatlakozó *Stammbuch* is, amelyben emlékkönyyszerű bejegyzések találhatók híres személyiségektől, és amely emlékeztetőül és igazolásul szolgál a tulajdonos számára arról, hogy a *methodus apodemiacé* által előírt, híres emberekkel történő találkozások követelményének is eleget tett az utazó.¹⁶ Nem tudjuk, vezetett-e ilyen *Stammbuch*-ot Szilágyi egyáltalán, vagy ebben már nem követte a peregrinus-gyakorlatot. Vallási szokásokról, könyvtárlélményekről sem tudunk,¹⁷ pedig ez a tudománnyal foglalkozó utazó és a jövődő prédikátor szakmai kíváncsiságát is ébren tarthatná.

Feltűnően sok könyvet vásárol azonban Utrechtben, és egy könyvjegyzékben pontosan be is számol róluk.¹⁸ A korszak híres filozófus-teológusai a szerzők: Johannes Coccejus, Johannes Henricus Alting, Hermann Wits, Hermann Alexander Roëll és Campegius Vitringa. Témájukat tekintve kivétel nélkül teológiai tárgyak.

A magyar prédikátor élete

Magyarországra érkezése után megpróbált megélhetéséről gondoskodni. Tájékozódásában nem származása, hanem iskolai orientálták, azaz nem Erdélyben, hanem Magyarországon, Debrecenben nézett hivatal után. Bár patrónusai régi ismerősei, tanárai lehettek (Veresegyházi Tamás püspök, Rápóti Pap Mihály esperes, Kecskeméti György professzor) mégsem sikerült ezen a vidéken jó papi hivatalt találnia. Szilágyinak vagy nincs türelme kívánni, hogy megfelelő hivatalt kapjon, vagy maga is érzi e várakozás hiábavalóságát, vagy valóban hinnünk kell indokainak, miszerint rosszindulatú sógora szekatúráját nem bírván, időnek előtte távozni kényszerül Debrecenből, és ez a távozás sorsfordítónak válik számára.

1714-ben, hazatérve Szilágypüspökibe, apja barátja, a tekintélyes Zoványi György esperes támogatta. Ugyan falusi papként nem tudott hivatalhoz jutni, viszont felajánlották számára az udvari prédikatori tisztelet a Teleki családnál. Ez utóbbit támogatta az esperes is, és eleinte nem értjük, miért szeretne inkább a

¹⁵ A professzor és a magyar diákok kapcsolatáról: SLUIS–POSTMA, 1990. Itt felsorol néhány olyan diákot, akik a professzor tanítványai, és Szilágyi is említi őket (pl. Pathai István, Vetsei György, Kecskeméti György és a debreceni Rápóti Pap Mihály fia).

¹⁶ Ilyen peregrinus-album például Teleki Sámuel fennmaradt *Stammbuch*-ja. Kiadását ld. JANKOVICS, 1991.

¹⁷ Holott például a főúri utazó, Bethlen Mihály külön figyelmet szentel a temetések, a házasságkötések és a keresztségek sajátosságainak. JANKOVICS, 1981. 54–57.

¹⁸ A könyvjegyzék első közlése: HERNER–MONOK, 1985. 140.

krasznai pap helyére kerülni Szilágyi. Az egyházi hierarchia működésébe azonban bepillantást nyerünk: a megyegyűlésen a megye papjai vétőzzák meg Szilágyi Krasznára kerülését.

Így tulajdonképpen nem választásképpen döntött az udvari papság mellett, hanem ezt az ajánlatot kapta, és a későbbiekben az is kiderül, miért kevésbé vonzó az udvari pap, mint a falusi lelkész tiszte, holott a társadalmi presztízs éppen az ellenkezőjét feltételezi. Erre azonban Szilágyi is csak később ébredt rá. Kezdetben kedvére való volt a kulturált légkör, a gyakori utazgatás a különböző birtokrészek között, bár távozása okául egy érzelmi konfliktust jelölt meg, valójában más zavarta: „Ebben az üdöben immár mind az udvari állapotnak nehezsége, mind jövődöbeli állapotomnak bizontalan vöлта, de leg jobban conventiomnak, fizetesemnek el tagadása, meg nem adása igen kezdé gyötreni.” – vallotta meg késöbör. Még hivatala megszűnése után is hiába reklamáta fizetését, a főúri család bizony adósa maradt. Valószínűleg ez az anyagi bizonytalanság az, ami az életmód kulturáltsága ellenére kevésbé tetti vonzóvá az udvari papi hivatalt, mint a biztos egzisztenciát jelentő falusi prédikátorságot, különösen egy módosabb faluban.

Az udvari prédikátorságnak tulajdonképpen csak azt köszönhetta, hogy ekkor ismerte meg feleségét, Diószegi Sárát, aki a napló tanúsága szerint a késöbörökben ideális feleségnek bizonyult.

Az ezt követő öt esztendő (1715–1719) Krasznán a papi pálya további nehézségeit mutatja: ezek nem anyagi természetűek, de okai ismét az anyagiakra mutatnak. Anyagiakban szépen gyarapodik. Valószínűleg Kraszna jól jövedelmező hitközség lehetett, úgyhogy el is irigylí tőle egy Deső Mihály nevű paptársa, akinek áskálódásai megkeserítik a következő éveket. Az öntudatos Szilágyinak el kell viselnie, hogy „késötskén jötenek meg marasztásomra”, „az en marasztasomat igen el halogattak völt”. Pedig lelkiismeretes lelkész lehetett: a pestis alatt, amikor a gyülekezetnek tilos volt a templombajárás is, a saját házánál rendezett istentiszteleteket, és a lelkési köteleesség teljesítése igen fontos érték a szemében. Ezzel szemben Desőt láthatólag a haszon érdekelte, mert néhány év múlva Krasznáról is továbbállt. A kudarcok arra készítették Szilágyit, hogy kiszálljon a küzdelemből, és a karrier után az anyagi sikerekről is lemondva a békés, nyugodt, csendesebb falusi prédikátor szerepét válassza, és – úgy tűnik legalábbis – lelki békéjét megtalálta.

A naplóban többször látunk olyan példát, amely a megcsontosodott egyházi rendszer és a heves vérmérsékletű Szilágyi összeütközését mutatja, és bár a napló íróját inkább a magára erőszakolt belenyugvás jellemzi, ezek a sorok a késöbörri Tolnai Lajos hasonló problémáira rímelnék: mintha nem telt volna el több mint másfél század a napló és a vallomásszerű regény, a *Sötét világ* között. Az egyházi feljebbvaló irányította alárendeltjei életét, az ellenséges érzületű Jenei Péter esperes hangos veszekedésben pocskondiázhatta Szilágyit a saját házánál, megbüntethette papját, ha érdekei összefonódtak a panaszos világi személy érdekeivel. Bár az ezt példázó epizód azt is mutatja, hogy nemcsak a világ hasonlított a XIX. szá-zadira, hanem Szilágyi temperamentuma is utódjáéra: „Ez idő tajban érkezett haza akademiából t. Nanai János vram, a’ matkaja, Dioszegi Panda nallunk lakott, velle mindgyárt öszve adtam. Az annyais mind itt sürgette. Melyért Szigeti László u[gy] m[int].az vra, rajtam sokat izetlenkedett. Motskolodásáért meg talaltam ütögetni, honnan nagy boszszuságom, söt fizetesemis következett. J. P. (u. m. Jenei Péter)

esperest vramék ő mellette inkább, mint én mellettem 's a parochia szabadsága mellett fogvan a' dolgot."

Szilágyi naplójából is kibontakozik az a tapasztalat, hogy általában nem a papi hivatás lelkiismeretes betöltésével lehet érdemeket szerezni ezen a pályán.

A szilágypüspöki években a papi hivatás gondjairól egyre kevesebbet olvashatunk a naplóban. A hivatal megújításáról, a fontosabb teendőkről ír Szilágyi, csak a Jenei Péter epizód zavarja meg ezt a nyugalmat. Ez azonban nem jelenti azt, hogy irigylésre méltó lett volna a falusi prédikátor élete: meg kellett küzdenie a magánélet növekvő bajaival, elsősorban a betegséggel és a halállal. Ő maga is komolyan megbetegedett, felesége pedig éveken keresztül harcolt egy mellhártyagyulladás okozta szövődménnyel; és a család sok boldog „megcsemetézése” után a gyerekek is sorban haltak. Nyolc gyermeke született, és az utolsó bejegyzéskor – amely mindenképpen 1733 után keletkezett –, már csak négyen éltek, és kettő még apjuk halálakor, tehát a napló végeszakadtakor is olyan kicsi volt, hogy nem lehet tudni, egyáltalán megérték-e a felnőtt kort. A naplónak ezek a lapjai egyszerű szavakkal, fájdalmas tömörséggel számolnak be az eseményekről, többször megidévezve az isteni kegyelembe vetett kényszerű bizodalmat. Az egyik legszörnyűbb időszakban így ír: „24. Septembris. Azon szerelmes szép kintsünk és ékessegünk, Szilágyi András első szülött, gyönyörű, 14edfél esztendőös fiunk, szivunknek meg mondhatatlan szomorúsagara meg hólt. Oh holtig való siralmas bánat! 25. Septembris elis temettük. Az Vrnak haragját hordozom, mert vétkeztem. Mich. 7:9.

28. Septembris. A' szabados ítéletü Isten egyik bánatomra más banatot adván gyönyörű szép virág szál Szilágyi Maria kedves leanyunkatis, egy esztendőös és hatheti korában ez árnyék világból ki szólította. Oh! Oh! Oh!” – ezekben a sorokban olvasható a legnagyobb berzenkedés isten „szabados” ítélete ellen. Egyébként a hivatali bajokban épp úgy, mint magánéleti tragédiáiban tartotta magát az isteni akarat kifürkészhetetlenségéhez, és soha nem lázadt fel sorsa ellen, sőt, egy-egy vigasztaló passzus idézésével a Biblia szavaihoz fordult.

A magánéleti szenvedések és a hivatás lelkiismeretes, gerinces gyakorlása igen szimpatikus személyiséget rajzolnak elénk, és szinte feledtetik velünk a korábbi szűk keretek között mozgó turistát. Pedig a világra szinte naívvul rácsodálkozó mentalitásból azért még maradt valami: szinte jelképes értékű az a pont, ahol a napló megszakad, és utolsó mondataiban a semmitmondó lényegtelenség – a kútbaesett csirkét mentő deák – és az életbevágó fontosság – gyermeke született – azonos súllyal szerepel egymás mellett: „23. Junii. Midön a' parochian lévő 8 ölni kutbol valami behullott tsirkeket akarnánk ki venni, a' kút tengelyének szege ki esvén hirtelen meg szalad, a deak Ovari sebesseggel le esik, Isten tsudájára sem meg nem hólt, sem meg nem sértődött. A' ki pattant szeg leanyomnak, Saranak bal karját az honallya taján ketté törte 's meg sebesította, de szépen meg gyógyúlt.

N[ota] B[jene] 13. Augusti született e' világra Szilágyi Mihály fiutskánk, kit Isten szeressen!”

A napló jelentősége

A napló korának tipikus középértelmiségi életútját példázza. Nem rendelkezik a fontos útleírások irodalmi sajátosságaival, naplójának jelentőségét nem kivételezett társadalmi helyzete adja, amelynem folytán jeles történelmi események alakító részesévé válhatna, az önéletírásokat hitelesítő vallomásos szenvedély sem adja meg alaphangját, de jellegzetes dokumentuma saját korszaka hétköznapijainak, így művelődés- és mentalitástörténeti forrás. Az útinapló mutatja azoknak az utazóknak a szemléletét, értékeit, akikre Jankovics József hívta fel a figyelmet, mivel jelentős szerepet töltenek be egy új, európai szellemiség meghonosításában.¹⁹ Nem pusztán a kereskedők és diplomaták szemszögéből láthatjuk a változó Európát, hanem egy tanult, de kis megbecsülésben részesülő társadalmi csoport tagjainak, a humán értelmiségnek az értékrendjével szembesítve. A kockázatos, de örömmel vállalt kaland izgalmának rögzített szabályok szerint történő megörökítése, a speciálisan humán értelmiséget érintő élmények számbavétele és a kíváncsi turista rácsodálkozásai adják ennek a szövegnek az értékeit.

A hazai naplóból a korszak mentalitástörténetével foglalkozók meríthetnek, illetve az egyháztörténet számára nyújt részleteiben érdekes adalékokat. Ugyanakkor a XVIII. századi magyar prédikátorsorsot megörökítő leírásai a mindennapok örök emberi problémáival és a saját kora korlátaival egyaránt küzdő egyszerű embernek állítanak tiszteletreméltó emléket.

¹⁹ JANKOVICS, 1999. 204–205.

EGO ANDREAS SZILÁGYI quantum de gente mea misera cognosci potest posteritati meae, si per DEI gratiam fuerint superstites, notum esse cupio. Ea proh dolor! Magna ex parte optimatum hujus Regni, duro et propudioso subjecta fuit jugo: cujus modi homines hungari jobbagyones vocitare solent. In enumeratione quoque ejus, non altius nisi ad quintam progeniem ascendi potest. Tales licet fuerint relatione; multi tamen ex his nobiles qualitate fuere, divitiis et opibus potentes, viri honesti, et pro superstitione istius saeculi admodum religiosi: et, qui Musis ac peregrinationibus operam diderunt, in illis clarissima ingenii dona emicuerunt; ita ut etiam jugum vasalliae disruperint, scilicet a dominis possessoribus manumissi. Quales nimirum fuerunt, Jacobus et Andreas Georgii.²⁰ Johannes Szilágyi quae sors etiam mihi per DEI gratiam contigit.

Primus gentis nostrae conditor in Sylvania²¹ fuit Jacobus Georgii, Patrio idiomate György Jakab ex Siculia Transylvanorum oriundus; ex qua sede autem Siculiali, ignotum est. Puto tamen ipsum majores suos habuisse in Tsik²² aut potius Gyergyó, eo quod Pontificiae Relligioni ad superstitionem usque fuerit addictus, quales illarum provinciarum accolae hodie dum manent. Et non immerito suspicior, ipse György Jakab nonne aliquando vocatus fuerit Gyergyói Jakab. Secus etiam illae regiones supra omnes alias Transylvanicas sunt steriles et minime desiderabiles, ita ut saepissime incolas suos expellant.

Jacobus iste una cum majoribus suis fuit nobilis et quidem primipilaris: quod privilegium ipse et nepotes ejus permutando patriam misere perdiderunt.

Ipsae jam juvenis, robustus, strennus et ad opera perferenda idoneus, quod natale solum desereret et Patria exularet in se deliberat, terram desiderabiliorem quaesiturus. Id quod etiam exequitur et stationem suam figit Somlyoviae²³ Sylvanorum in Inclyto Comitatu Crazuensi.²⁴ Quare autem ita exulaverit? An propter famem, vel malum pestilentiae, aut belli incommoda et tartarorum saepius quam vellent excursions experirentur? Prorsus nescitur. Tempus pariter ignotum est; probabilior tamen conjectura est, hoc incidisse medio fere saeculo decimo-sexto antequam Stephanus Bathori²⁵ in regem Poloniarum eligeretur abducereturque. Quod incidit in annum Christi 1571.

Quod mea gens in miserandum et nunquam satis deplorandum jobbagy-natum degeneravit, illecebrae fuerunt: possessio principum Bathoreorum Somlyoviensis, soli fertilitas, regionis amoenitas et bellicoso rerum Hungaricarum statu tuta domi quies. Dicta illa possessio una cum circum jacentibus per nuptias Sophiae Bathori²⁶ postmodum devoluta est ad Celsissimam Domum Principum

²⁰ A latin szöveg tartalmazza a Szilágyi család genealógiáját. A szöveg adatain túl mi sem tudunk többet Szilágyi András őseiről.

²¹ Sylvania = Transsylvania = Erdély

²² Csík

²³ Somlyó = Szilágysomlyó

²⁴ Kraszna járás

²⁵ Báthori István, somlyói (1533–1586) erdélyi fejedelem (1571–1586), lengyel király (1576–1586)

²⁶ Báthori Zsófia, somlyói (1629–1680) erdélyi fejedelemasszony, Báthori Gábor fejedelem unokahúga, II. Rákóczi György fejedelem felesége

Rakotsiorum, iam oppignorata et (quod Vasallos attinet) desolationi propemodum vicina gemit sub difficili jugo Illustrissimorum Comitum Banffiorum.

Iam saepius dictus Jacobus Georgii subsistens in oppido Somlyó, in platea versus orientem vulgo félszeg nuncupata in quodam fundo Bathoreo, domum sibi aedificat strenue. Matrimonio sibi jungit filiam cujusdam Basili Kováts dicitis aeconomi et patris familias. Ex qua genuit tres liberos: Jacobum, Benedictum, et Casparum Jacobus improlis decessit, Benedictus fuit in causis legalibus procurator, sed ipse quoque sine liberis vivere desiit.

Super mansit igitur Casparus et sibi in uxorem ducit virginem ex Oppido Krazna²⁷ ex familia hodiedum honesta, quae dicitur Boros. Erat ipse opibus potens: traditum namque est, propter bonorum affluentiam vocitatum esse Gazdag György Gáspár. Erat etiam vir honoratus. Vixit interim tempore difficili, quando nimirum Boloni²⁸ Patriam ipsam devastarent, quorum hodie quoque patriotae seniores dolenter reminiscuntur, per barbarismum bolondiones eos nuncupantes et quod ex Bolonia ut Puffendorf scribit: Bolonia est quadam Provincia Galliae: sic vocitabantur milites Georgii Bastae, qui forte inde erant oriendi.¹ Quadam (ni fallor) Germaniae regione oriundi essent.

Accusandus tamen a posteris, quia dum a quibusdam benevolorum suorum certioraretur, renuit sibi dari manumissionem; arrisit enim ipsi, domi quiete et in deliciis vivere, quam in bello misere cum nobilibus periclitari; talis namque erat tum temporis rerum hungaricarum status.

Erat matrimonio felix genuitque septem liberos, sex masculos et unicam femellam, nimirum: Michaëlem Franciscum, Johannem, Andream, Jacobum, Casparum et Helenam. Ex his Jacobus Georgii, quia erat praefectus bonorum Rakotsiorum, in Oppido submontano Bénye,²⁹ domini sui jussa exequenturus ex insidiis per fenestram glande plumbea trajicitur, juvenis adhuc aetate. Reliqui non nisi maturi senes, diem suum closure. Andreas Georgii autem peregrinatione suscepta, quia pellionatum secutus est, aliud sibi nomen assumpsit et dictus est Andreas Szüts, habitanteque eo in oppido submontano Tokai, evasit vir dives et opulentus.

Horum fratrum primus Michaël Georgii, fuit avus meus, qui in matrimonium duxit filiam ex oppido vicino Peretsen³⁰ reformatae religioni addictam, adventabant nimirum tempora, quibus evangelica lux genti meae quoque affulgeret.

Foelix conjugum par tredecim liberorum parens, ex quibus eminentiores fuerunt: Casparus, Michaël et Johannes. Johannes de patria Szilágyi dictus post obitum patris in reformata religione educatur, et post multos scholasticos sudores atque peregrinationes primum fuit Illustrissimi Comitis, Georgii Banffi de Losoncz,³¹ Regni Transylvaniae Gubernatoris, per triennium concionator aulicus postmodum per quinquennium ecclesiastes Püspökiensis.³² Tandem in

²⁷ Kraszna

²⁸ Polonia = Lengyelország

¹ lapszálen betoldva: ut Puffendorf ... oriendi

²⁹ Erdőbénye

³⁰ Perecsény, Percsény

³¹ Bánffy György, losonci (1660k.–1708) Erdély első, Habsburgok által kinevezett gubernátora, azaz kormányzója

³² Biharpüspöki

conclamato rerum hungaricarum statu, securitatis ergo, recepit se Debretsinum, ibique morbo lethali correptus pie in domino obdormivit senili scientia juvenis Anno 1704. mensis Februarii.

Michaël quoque jam reformatus adhuc in florida juventute vivendi finem fecit.

Casparus Georgii autem fuit pater meus ad ultimos usque cineres filiali reverentia memorandus, in lucem editus fuit Anno Christi 1652, vixit annos 66. Hic, cum nondum ephēbis excederet ad perdiscendam artem mechanicam proficiscitur Tokainum ad avunculum suum alte dictum Andream Szűts, perque septennium ibi habitans et jam adolescens, cogitat repetere patriam. Ipse quoque per artem suam permutavit cognomen suum, et postmodum dictus est Casparus Szűts. Tokaini dum habitat apud fratrem suum jam reformatum, per doctissimos istius loci concionatores in reformata Religione bene imbuatur; redux autem in patriam, pontificiam superstitionem plane abjurat.

Matrimonio sibi jungit Juditham Pathai ex Hungariae oppido Bajom³³ oriundam. Cujus pater Augustissimo Romanorum Imperatori Leopoldo³⁴ militabat fuitque officio capitaneatus insignis, tandem velitatione cum turcis habita gloriose occubuit. Juditha autem ejus filia in conclamato isto saeculo cum suis cognatis, majoris securitatis ergo migrat Somlyoviam Sylvanorum, nuptui datur cuidam militi Johanni Nagy, sed cujus consortio brevi admodum fruitur, saltem per annum scilicet, quippe et ipse ictu hostilis sclopeti dies vitae clausit. Juditha jam vidua, sed insignis aetate et forma, a Domino Patre adornatur et in vitae sociam dilectissimam desponsatur. Anno Christi 1681.

Ergo igitur Andreas (Patria) Szilágyi ex hisce parentibus Honestissimis ac Generosissimis sum in lucem editus Somlyoviae Sylvanorum Anno Christi 1683. Mensis Aprilis die circiter 20., cum ab ottomannis obsidio Viennensis moliretur. Secundogenita fuit Elisabetha venustissima virgo, quae in tenello aetatis flore vivendi finem fecit. Tertius Michaël, qui adhuc (1724) vivit. Quarto-genita itidem Elisabetha, quae prout incepit, sic statim vivere desiit. Quintogenita Catharina, quae hodie dum superest Debretzini cum suo marito Stephano Onadi. Sexto cum jam mater dilectissima gravida esset, et infantem eniti non posset, in puerperio misere exstinguitur, postquam vixisset in svavissimo conjugio Domini Patris admodum paucos scil. 13 annos, relictis tribus Oxphanis: Andrea, Michaële et Catharina et hunc in modum luctuosissimus nobis illuxit dies.

Anno Christi 1684. primum aetatis annum complevi. Reliqui anni usque ad Annum Christi 1691. fere ignoti mihi sunt, licet sint valde notabiles: iis namque temporibus, infaelix Hungaria bellicoso tumultu infestabatur. Tanstum tamen fuit, quod plurimae provinciae Hungaricae per victricia suae Majestatis Caesareae Leopoldi arma recuperata sunt a Turca, immanissimo Christiani nominis hoste.

A. C.^{II} 1691. aetatis meae 8. Piissimi domini parentes firmissimum habuerunt propositum, ut me Deo et sapientiae consecrarent. Igitur literis initiandum tradiderunt Andreae Bagameri ludimagistro Somlyoviensi laudatissimo et dolendum est omnino, cum per 4 annos gesserit rectoratum, me saltem per annum erudire potuit, quippe haud longe post terminavit.

³³ Biharnagybajom

³⁴ I. Lipót (1640–1705) magyar király (1657–1705) és német-római császár (1658–1705)

^{II} Anno Christi (A továbbiakban a rövidítést nem oldjuk fel.)

Anno Christi 1692 et 93. aetatis meae 9, et 10. Laudato viro successit Stephanus Komaromi, propter industriam laudandus, si quidem tempore istius insignem in studiis profectum fecerim.

A. C. 1694. aetatis meae 10. et quod excurrit luctuosissimus mihi fuit annus, nam ut supra memini, pregnans dulcissima mater, cum infantem eniti non posset in puerperio misero extinguitur.

Anno eodem et 1695. 11 et 12. scholae rector fuit Stephanus Kürti. Lurco fuit ipse, insuper ignarus asinus, crudelis tyrannus.

Anno Christi 1696, aetatis meae 13. Ei successit Petrus Püspöki vitamque saltem laudandus, nam et ipse crudelis, superbus et in castigando illegitimus.

A. C. 1697. AE. 14.^{III} die 17. Mensis Decembris. Dilectissimus Dominus Pater cum clarissimo Domino Fratre Johanne Szilágyi (cujus nuper mentio facta est) strenue ac momentose deliberant, ut mature in pueritia natale solum et Patrios lares desererem, per multas afflictiones literis, experienciis ac peregrinationibus operam darem. Id quod etiam exequuntur dictoque anno ac mense abductus sum Transylvaniam in aulam Illustrissimi Gubernatoris Georgii Bánffy, cujus Clarissimus frater tunc concionator aulicus erat.

A.C. 1698. AE. 15. In Transylvania literis operam dedi cum Illustrissimis herulis: Dionisio et Georgio Bánffy de Losontz,³⁵ ut et Alexio Bethlen³⁶ Comitibus. Vixi autem in aula egenus, saepe famelicus, et id genus aliis tribulationibus plenus.

A.C. 1699. AE. 16. Clarissimo fratri post varias aulae molestias et ministerium trium annorum ad Sacram functionem insignis et honorifica vocatio data est ab Honestissimis Civibus Ecclesiae Reformatae Oppidi Püspökiensis. Mense igitur Martio veni Püspökinum una cum Clarissima familia. Vbi modicum morari mihi licuit, nam uberius studii gratia introductus sum in Illustre Collegium Debresinense, Mense Julio. Ad delectationem vindemiarum iterum veneram Püspökinum Mense Octobri.

A.C. 1700. AE. 17. Mense Januario iterum introductus sum ad studia, praeceptor mihi erat Praestantissimus Juvenis Stephanus Tatai, in omnibus, imprimis vero classicis scientiis fere nemini secundus. Quare habuit etiam ingenuos discipulos Fraxino- et Aegopolytanos, ne autem nimium excresceret discipulorum numerus, calculatione, ex consuetudine illustris collegii habita, quibusdam valedicere cogitur: me itaque reliquis posthabitu facessere jubet. Insuper tempore ipso in classe syntactica praeceptorem habuimus N. N. Cseke Szoboszlai, valde asinum et carnificis in inmodum crudelem. Hinc factum est studiis plenarie valedicere decreverim. Mense igitur Octobri veni in patriam vindemiaturus.

Anno Christi 1701. aetatis meae 18. Mens erat Domino Patri me applicare arti mechanicae. Interim etiam ad secundas nuptias animum applicat ad quas etiam clarissimus Frater invitatus, complementum factururus advolat. Inter festivitatem ipsam, tanquam filii sui, Frater mihi dolenter reminiscitur, svadetque redire Püspökinum. Quippe ibi esse egregium gymnasium, ubi in studiis, profectum non

^{III} Aetatis meae 14. (A továbbiakban a rövidítést nem oldjuk fel.)

³⁵ Bánffy Dénes erdélyi főtanácsos, kancellár, 1674-ben kivégezték és Bánffy György, losonci

³⁶ Bethlen Elek (1688-1624), Rákóczi híve, a Nemzeti Társaság gregáriusa

mediocrem accipere possem, et quidem absque sumptibus. Obtemporavi consilio tam salutari, et literis denuo imbuendus veni Püspökinum, sub rectoratu Humanissimi Domini Georgii Néki.

A.C. 1702. AE. 19. sub Magisterio ejusdem viri Humanissimi in numerum studentium Püspökiensium incorporatus sum.

A.C. 1703. AE. 20. Ad ludi Magisterium Püspökiensem adductus est Egregius Dominus Petrus Magister Debretzeni. Hoc Anno tristis et deploranda revolutio Rakotziana exerta est. Mense itaque Novembri, inter fremitum hostium et strepitum armorum, desolatur concrematurque oppidum desideratissimum Püspökiense. Ego autem a facie gladii, et incendio ereptus ad hybernandum simul et studendum veni Szoboszloviam.³⁷

A.C. 1704. AE. 21. Mense Julio. Civis illustris scholae Debretzinae factus sum. Quo tempore tristis et propudiosa rebellio studiosorum exorta esset: mansi tamen in eodem coetu Debretziensi: et, sub finem autumnii, propter sordidum victum decubui valetudinarius.

A[nn]o 1705. AE. 22. Generalis Herbaville³⁸ cum Bloquada Ceasarea Transylvaniam victorose intraturus, per Debretzinum habuit iter. Eram hoc tempore Tokaini, ut vimdemiae interesssem, et hunc in modum vestes scholares Debretzini relictas perdi.

A.C. 1706. AE. 23. Veneram Somlyoviam ad hybernandum, ingruente vere ope et auxilio Domini Patris iterum redivi ad studia et quantum fieri potuit vestes reparavi.

A.C. 1707. AE. 24. Vixi in schola Debretzina admodum egenus et periculi plenus nam et hoc anno metu armadae Rabutinianae, bis nos conjeceramus in fugam.

A.C. 1708. AE. 25. In eadem schola ingeniorum quorundam puerorum paedagogia mihi demandata est, unde vita jam quietior ac jucundior.

A.C. 1709. AE. 26. Contagium pestilentiae Debretzine serpere coepit. mensibus 7bri et 8bri ratione aliquot lapidum salis elocandoram, in marmatiam ablegatus sum; et quia per plurima ac molesta fatigia nihil efficere potuimus, legatio ista nobis fuit permolesta. Redivimus tandem circa festum Natalitiorum Christi.

A.C. 1710. aetatis meae 27. Pestis adhuc durat, e vita migrant, multi scholares Egregii. Interim Mezö-Vásárhelyiensis,³⁹ aliquem cordatum, juvenem virum pro scholae rectore petituri adveniunt. Addixi igitur me isti officio iter ingressi sumus 5 Februarii post aliquas moras eo pervenimus 17. Februarii.

A.C. 1711. AE. 28. Respectu proventus iste rectoratus fuit satis macilentus, si quidem scholasticae expectationi meae, minime responderit.

A.C. 1712. AE. 29. 29. Aprilis valedixi rectoriae. Fui hoc tempore tristissimus et anceps consilii quod nam vitae genus amplecterer: arrisit enim mihi vita secularis; multis tamen prudentioribus, et honestis hominibus, sacrum ministerium svadentibus, devovi me isti functioni. Quare partim sumptibus propriis,

³⁷ Hajdúszoboszló

³⁸ Herbevill, Ludwig (1635–1709) gróf, a Rákóczi-szabadságharc idejének egyik legjelentősebb császári tábornoka

³⁹ Hódmezővásárhely

partim succursu graciosissimi Patris, iter Academicum suscepi. Debretzino egressus sum 1. Augusti. 7mo Fragopolym⁴⁰ venimus. 10mo movimus inde, Franequaeram⁴¹ appulimus 19. Septembris.

Sequentia ex sequentibus patebunt.

Itinerarium

Anno Domini 1712. En, Szilágyi Andras, minek utanna a nemes Debreczeni Collegiumban subscribaltam volna 1704. esztendőben, ott sok siralmas változások, karvallasok, és ellenség előtt való futasok között el töltöttem hat esztendő. 1710. esztendőben a szegénységtől igen meg szorongattatván mentem az Mező-Vásárhelyi schola mesterségre, mellyetis igen meg bantam, mivel hogy felölle való reménységemnek meg nem felelt. Osztán sokaknak ösztönözésekből es jóvallasokból elmemet adtam arra, hogy választanam magamnak a belső, praedikatori hivatalt, es elsőben az Also-Német-Országi academiákra mennek. Azért két esztendőt a mesterségen eltöltvén az Ec[c]l[esi]atól elbutsuzam, es 3 Apr. a hazamban fel indulék. Ott atyam vr[am] szépen segítvén, magamnakis kevés kölcségem lévén, azzal^{IV} Somlyóról 1712. 13. Julii Debreczen felé ki indultam, holott 20. Julii igen terhes hideg lelésben estem (a mellyben még most is 20. Aug. Baraszlón⁴² létemben kinlodom), reménlvén azért gyógyulasomat, meg indulék Debretzenből Eperjes felé 1. Aug., az hova 7 Aug. egy Essényi István nevű betsülletes kalmar ember maga szekérén, etelén, italán el hozott, azon fellyül egy tallérral meg ajandekozott. Sok jót adgyon Isten az édes vramnak érette. Itt passust⁴³ váltottam, t. i. Eperjesen a Commendanstól 1 német forintot. Vtra valót vöttem ugyan annyi erőt, a szekeresrel meg szegődtünk, minden személyért Baraszlóig adtunk 10–10, forintot, ’s 80 pénzt.⁴⁴

Eperjesről azért 10. Augusti 3 és 4 dellesti ora között ki indulánk, leg eloször értünk Szent-Mihály-falvára.⁴⁵ Onan menénk Sárósrá, a régi Rakocziak birtak ezt. Vagyon az hegyen egy nagy pusztá kö vár, a’ mint hallottam felölle, a benne levo puska por vetette fel magat, nemely részét a várnak szellyel hanta, a többbit meg egette ’s ekképpen pusztult el. Dücsösséges nagy hegyen ’s tagas helyen fekvő szép épület vólt, amint ex rudibus meg tetszik. Itt folly el a Tartsa folyó viz. Innen menénk Orgotsára, onnan Kis Szebenre, holott halank első ettzaka. Itt midőn az sernek fertelmes rossz vóltá miatt vizet kertünk volna, megtsufoltatank. Onnan mentünk ezekre a helyekre: Najdorf, Tsemmarits, Zimlin, Gyurkó, Pankin,

⁴⁰ Fragopolis (Eperjes, Prešov, SK)

⁴¹ Franecker (NL)

^{IV} betoldva: azzal

⁴² Boroszló (Wrocław, PL)

⁴³ Passzus, tulajdonképpen útlevel

⁴⁴ A későbbi részletes kimutatásában 6 tallérben határozza meg ezt az összeget Szilágyi: egy tallér = 1 magyar forint és 80 dénár

⁴⁵ Šarisské–Michal’any. A továbbiakban Szilágyi közli utazásának összes postaállomását egészen Franekerig. Mivel az összes helynév megjegyzetelése feleslegesnek tűnik, több esetben a naplóíró nyelvtudásának hiányában torzított névalakot kapunk, ezért nehézkes is, ugyanakkor több helység ma már nem létezik. Csak ott alkalmazunk jegyzetet, ahol a naplóíró a helységről részletes beszámolót ad.

habebat fortalitiu, Fluvius Popper, Flovinita. Iglo pariter for talitiu habens, holott a nyers szalonnától a hidég ismét rajtam megújula, mely az egész utban elnem hagyta. Minden nap lelt ugyan, de harmadnapba keményebben. Tovább ezek a faluk vannak: Kamionka vagy Kövesd, Holvár, Lipnyék, Haligotzi, Rotal vagy Rube Clostre, magyarul Veres Klastrom. Ez igen szoros passus, barátok lakják, igen megis ejjedtünk vala, de Isten ismét hamar meg vigasztalta. Berdély a Dunajitz folyó viz mellett, itt háltunk második éttzaka. Ezis szakasztya meg Magyar es Lengyel Országot. Onnat elébb menvén a Dunajitzen túl, vagyon két egymás elleneben nező nagy magas hegyeken fekvő kövár, melynek egyike Magyar Ország, másik Lengyel Ország végvárának neveztetik, a Magyar Országnak, mely bal kéz felől esik, Nidetser⁴⁶ a' neve, a Lengyel országinak, mely jobb kéz felől vagyon, Strumiofcsenek neveztetik, ugyan a vár.alatt vagyon ugyan Strumiofcse⁴⁷ nevű Lengyel falu, holott a Lengyel strasak meg ijesztének, de innyok adánk, es Isten ki hozza közölők bekevel.

Lengyel orszagi faluk: Sottstain, Panyore, Frigmon a Dunaitzen dél felől. E meg Magyar országhoz való nagy és szép situssu hely: Demno,⁴⁸ itt nagy itzével és jó serrel élnek. Laposznya, Osztropkó, Vokszmany, Najmarch, avagy Vj-varos vagy Neumark.⁴⁹ Ott a tarsaim voltak egy jeles nemesi rend embernek a házánál, Gutlatmnál, a mint töllök hallottam,^{VI} az asszonyis emberséges jó asszony volt, az egész utokbannis nem volt olyan jó asztalok, mint ott. Nekiek két tyukot hamar frissen megfőzött, egygyet megsütött, sert és jó bort adott innyok, hat hat polturat vött töllök. Nekem mindezekben reszem nem lehetett, mert a terhes betegség miatt mint egy holt eleven, úgy feküdtem a szekeren. Tovább: Glopis, Senáva, Fovrik, Raba, itt háltunk harmadik ejjel. Spiknits, Spiknovits, Viszoka, Jurdan, Vosizt, itt tizen lévén egy hoszu szekéren, valami rut hegy oldalon el dülenk nagy nevettséggel, de a szegény beteg nagy nyögéssel vanszorga fel. Szukaly varosotska ez, holott jó sert, mondgyak a tarsaim, hogy ittak. Itt lattunk és ezentulis egy darabig két és három tsakojú suveges embereket. NB: itt egy falu 2 vagy 3 mely földig⁵⁰ tart.^{VII} Csipke itt vala faragott kőből az út mellett egy szép oszlop, mindenütt pedig egész Brandenburgiaig fekütenek. Kukuff, Relapo, Selemín. Itt háltunk negyedik ejjel. Gilovitz, Szankovits, Lajpus egy tornyu város, bal kezre a Szóó vize mellett, mely viz szinten lengyel Krakko alattis el foly. Alte scipus Lonistak, Valtorf, Mikliszdorf. Béla⁵¹ mely Lengyel országnak vég varossa. Dél felől mindgyart mellette Biltzka,⁵² melyis Slesianak⁵³ vég varossa, és e' két hely között egy Krajnitza nevű vizetske foly el. Belaban érkeztünk 13. Auguszt. szombat napon 12 orakor délben. Szallottunk Laurentius Jenknérhez, a felesége Catharina, ember-

⁴⁶ Niedzica

⁴⁷ Stromowce–Wyzne

⁴⁸ Debno

⁴⁹ Nowy Targ

^V lapszélen betoldva: vagy Neumark

^{VI} utána kb. egy sor törölve

⁵⁰ mérföldig

^{VII} lapszélen betoldva: N.B. ... tart

⁵¹ Biala

⁵² Bielsko, ma a két város együtt: Bielsko–Biala

⁵³ Sziléziának

séges emberek ugyan, de a pénzt bizony el veszik. Ide szallanak a' magyarok. Belanak jo piattza vagyon.

15. Augusti 9 orakor reggel inét el indulánk Baraszló felé ilyen nevü helyeken: Batsdorf, Rofalkarit, itt két kis lengyel gyermekek sirva futottak és kiáltottak utánunk, mind addig még pénzt vetettünk le nekik, melyet egyik felvén a másik verte magát a földhöz hogy ő nem kaphatott. Dedsidsova, itt a Vízla vize, a másik Kosalkanitz, Plétz, szép város ez. Kalonitz, Radonizta, erre vadnak igen nagy fenyves erdők, ugyan ez országon a komlót mint a szőlőt karozzak, kapallyák. Szusa, Vositta, Malkta, Béls, Semeritz, itt háltunk 5dik ejjel 16. Aug. Tsuko, Nyebronitz, Kriva, Nyebronitza, Olitze, Seslovitz varossa, itt ittunk hat polturas bort jót, az kulatsomatis meg töltöttem az utra. Rakonitza, itt szarvatlan juhokat lattunk, megis nagy fenyves erdők. Látsa, Szloventzik, Dolétz, Juchinna, Lesnitza jobb felől, Svét Anna vagy Szent Anna, itt szép termett szőlő tövek valanak lugoson. Srovak, itt háltunk hatodik ejjel. 17. Aug. Dembroszka, Kamini, Pfivoré, Grosonitz, Open, szép kerétt város, itt az Odera vize, Vodrosza, Suvorisza, Herbiso, itt kezdettünk latni sok szél malmokat, Borgitz, Serga, Bukkuff, Buszsza, itt volt ember majom, lattak a tarsaim, de én nem, mert feküdtem. Itt háltunk 7dik éttzaka. Isgendorf, Briga igen szép kis kerített város. Gustanin, hol régen 1584. Gustavus Adolphus⁵⁴ egy nagy lapos követ erigalt hihető az ő győzödelmének jeleül, iras volt rajta, de nem olvashattuk. Linden, Osertág, Olb, szép keretett varasotska. Ott vagyon papiros és posztó tsinaló malom, vizen építve jeles mesterséggel. Itt a poltra két pénzbe jart. Bobitas gátse-rokatis⁵⁵ láttunk. Matstorf, Gegnitz, Robidorf, Plendsitz.

Baraszló. Ide érkezénk 18. Aug. 6 orakor estve. A kotsisnak, ki Eperjesről eddig hozott, adtam 6 tallért. Ugyan itt japonikat⁵⁶ vöttem 7. forinton, turbat⁵⁷ négyen. NB. mind eddigis sert az utban nem ittam, mivel soha nem szoktam volt vélle élni, hanem itt az hideg lelesben veszedelmesül szomjuhozván, a viznek rossz volta miatt kentelen meg kellett innom. Szállásunk volt a' három tsuka alatt, hol egy Grajhon nevü barbély mind hatunknak a bajuszsát nagy nevettséggel elvété. Itt szakadott el tollunk eddég velünk jött, Tokajból való Gaspár nevü német ifju. Találtunk itt ött magyar lutheranus deakokat, kik így nevezetnek: Michaël Schildbelger, Andreas Paur, Josephus Ecchard, Abraham Ecchard, Georgius Lendvai,⁵⁸ emberseges legények, kikis a szállasunkon gyakran meg latogattanak és az én nyomorusagomon szánakodtanak. Van ebben a városban 12 nagy magas torony, a lutheranusoknak 12 templomok, melynek egyikében, melyly vagyon a kettős vagy két agú toronynál, magamis voltam. Soha meg eddég ilyen szép es nagy gyulekezetet nem lattam vala, a templom kereteseben egy mást érte az sok hintó, melylyek az vrakat es vr aszszonyokat vartak a a templomból. Vgyan ezeknek vagyon 12 oskolajok, meg egy ala való oskolajok, azon kívül egy akademiajok. A papistaknak vagyon 24 templomok 1. academiajok: itt lattuk először, hogy a

⁵⁴ Valószínűleg II. Gusztáv Adolf (1611–1632) svéd királyról lehet szó, de az évszámot rosszul jegyezte le Szilágyi.

⁵⁵ gácsérok = a hímnemű kacsra tájnyelvi elnevezése

⁵⁶ pongyola, köntös (Morgenrock, Schlafrock, capot)

⁵⁷ bőrtarsoly

⁵⁸ Nevüket más forrásokból nem ismerjük.

grádicsot meg kö porozzak, a petsenyét óra mesterseggel forgo kereken sütik. Es igen jo vendeg fogadonk vala: meg elégetvén azert a gazdát, ebből a szép varasból ötödik napon 22. Aug. meg indulank Frankfurtum^{VIII} felé 10 orakor reggel. Mentünk ezeken a helyeken: Poplonitza, Liszan, Kranisz, Kadl, Svetdorf, Kaméz, Malléz, itt megis háltunk. 23. Aug. Kantz, Partovitz keretett város. Milrád, Liben, keretett varos. Polkovitz város, itt vala 12 szél malom. Tependorf, Damendorf, itt meg háltunk. 24. Augusti Kloptsin, Metske, Milke, Bajten város, Altsaó Majzaltz varos, Netrits, it meg háltunk. 25. Augusti: Dajtskeszlt, Lováld, Grimberk⁵⁹ varos, éppen akkor épült ujjonnan szép épületekkel. Itt meg háltunk, szép vendég fogadobais szállottunk, de ennünk semmit sem adhatanak, de az tűzért, sóért, gyertyaért es agyért annyit vonanak rajtunk, hogy egy derék vacsoraert sem kellett volna többet venni. Prosz-Leszne, e tartományban szép szőlötskéek vannak, 6 pénzen meg lehets bort ittunk. Itt végezödik Slesia.

BRANDEBURGiat kezdi Loga Rusztorf, Kroszin, itt meg háltunk (a mint irtam Grimberkre, go[ndol]nam, hogy ide tartozik). 26. Augusti: Kintersberg, Radnikli, Tanendorf, Tribingen, Orth, Rajbis, Svedth.

Frankfurtum az hova estveli hét orakor értünk. Ott másnap meglatogattuk azon az academian tanuló b[ecsületes] magyarokat, kik így neveztetnek: Jaszfalvi Miklosvári János, Köpetzi Mihály és Pathai, a kik minket nagy örömmel láttanak és fogadtanak. Ugyan itt hagyánk el másik uti tarsunkat, Nemethi András⁶⁰ vramat, hogy itt délig kellett mulatnunk, a furmányos, hogy varakozott, tsak a sertis egy forintot vött rajtunk. Osztan négyen dél után három orakor Berlin felé meg indulank. Itt a frantzia miatt, a ki velünk utazott, nagy bajunk volt. 27. Aug. Boszszen,^{IX} Petershágen, Arensdorf, Hasenfelde, itt háltunk. 28. Aug. Tempelberg, Shoneffelde, Lienberg, Kalt, Tasdorf, Vogeldorf, Dalenitz, Friderik-Svelde, itt meg háltunk.

Berolinum,⁶¹ hova érkezünk 29. Aug. 7 orakor reggel, azhol szallasunk volt az. Cantius Janos özvegyenél, mer maga már megholt volt, az Judstras vagy sido uttzaban, kit még Magyarorszagban commendaltanak nemellyönknek, noha nem igen nyerenk benne. Nemelly nemes emberekkel es tzifra vri aszszonyokkal ebédeltünk, noha egy poltura erőt meg nem öttem, megis mindenikünkön rántanak 8–8 schillinget.⁶² Itt költöttem el in summa ket imperialist.⁶³ A kocsisnak, ki eddég hozott, fizettem 4 tallért. Berlinben talalkoztunk egy Czegledi Ferencz nevű magyarral, ki hajdan Levan⁶⁴ lakott, aki, míg ott voltunk, szüntelen mellettünk volt. Meg kereshetni a sidok uttzájában a varos kapuja előtt. Itt meg jártuk es

^{VIII} Frankfurt an der Oder (D)

⁵⁹ Grünberg (Zielona Góra)

⁶⁰ A frankfurti diákok közül Némethi András nevét említi két, Pathai nevét egy publikált peregrinuslevél. JANKOVICS, 1980. 112. és 116.

^{IX} Lapszélen betoldva: N.B.

⁶¹ Berlin

⁶² Szilágyi egész útja során keveri az országokon belül használt és az otthoni pénznemeket. A schilling nyilvánvalóan német pénz, mint a később, még mindig Brandenburgban emlegetett garas, de az imperiális és a tallér talán magyar pénznemre utal.

⁶³ imperiális forintot

⁶⁴ Léva

szemleltük Friderikusnak⁶⁵, a Borussai kiralynak királyi hazait, ki akkor othon nem lévén a királyház öröze a kiralynak minden ékes házaiban el hordozott, mellyekben meg bötsülhetetlen arany, ezüst, marvanykö, barsony, selyem es egyéb ritkasagokat nagy almelkodással szemleltünk: ezüst asztalokat, szekeket, gyertya-tartokat, zöld, veres, es egyebféle barsonyos agyakat és szekeket lattunk, 's annyit 's olly dragakat, mellyet bizony nehéz vólna meg mondani. Erös, fris oltozetü fegyveres hadsérok örzik fen a királyi palotát, kívül a hazaknak egy csepp fedelét sem latnád, mert az elötte levö magos köfalak el vészik annak látását. A kö falaknak tetein a régi poganyoknak isteneik, i[ste]n aszszonyaik mestersegesen ki vannak faragva, gondolnád, hogy egy kis földi menyország. A király vadas kerteben lattunk három oroszlánt, két parduszot, valami tenger mellyéki sült disznokat, kiknek a szöri vagy a' tövisse vólt masfél arasnyi hosszaságú. Lattuk a király képét lovastól rezbül igen ritka mesterseggel ki öntve, valami magas helyetskén, alatta lévén ugyan rezből öntött rab emberek bekoban es bilintsben, a királyi hatalomnak jeles ki tzimerezöi. Itt beszéllettünk T. Jablonski⁶⁶ vrammal, a király hires es tudos papjaval. A király vara pedig külön van szakasztva az Sprée vize mellett, melly Berlint es Kelmét⁶⁷ két felé szakasztja. Itt három nagy varos fekszik együtt. De mind a' harmat közönsegesen a mellette valok tsak Berlinnek hívják, mint nallunk Varadon es Budán van illyen pelda. Berlin egy szóval igen szép es nagy roppant város. Sok bajunk volt a kotsissal a ki eddég hozott. Ezen az országon mindenütt a falu vagy varos végen mutato, faból faragott emberkezek vannak, hogy meg tudhassa kiki, melly felé kellyen menni.

Meg fogadánk azért egy akasztó fára valót, Hamburgumig⁶⁸ szekeresnek, ki gyakrabban ut nélkül hordozott bennunket Meklenburgiaban és Lunéburgiaban,⁶⁹ ugy hogy a mezonnis háltunk a nagy idegen országon. Végtere el indulánk 30 Aug. estve felé (meg jarvan elsöben a kiralynak tztrommal, narantsal bővölködö 's egyéb ritkasagokkal tellyes kertét). Velünk vólt egy persiai kalmaris. Mentünk ezeken a helyeken: Nejbrik, Petzó, Flótó, Linum, Hoccomberg, Tharnó, Ferrberlin város, Valchio, Probin, Manneché, itt megháltunk. Rollák, Metzeltin, Voszterhuzon kerített varoska, Kieretz, keretese van, Fidó, Kolvéb, Strafad, e Meclenburgianak leg első faluja.

Neistad⁷⁰ város. Holott vagyon lakása a meclenburgiai fejedelemnek, Vilhelmus Frideriknek,⁷¹ kinek felesége a hassiai⁷² fejedelemnek leánya,⁷³ ki hivatik Landgraviusnak. Kiketis személyek szerint lattunk vatsora felett, hova egy deakul tudó hollandus ifjatska vitt vólt bé. A fejedelem aszszony vala férfi ruhába és

⁶⁵ I. Frigyes, porosz király (1701–1713)

⁶⁶ Jablonski, Daniel Ernestus (1660–1741) 1693-tól udvari pap Berlinben, 1733-tól a berlini királyi tudós társaság elnöke. Nagy szerepet játszott a nagyenyedi kollégium odera–frankfurti ösztöndíjainak megszervezésében.

⁶⁷ ma Berlin része

⁶⁸ Hamburg

⁶⁹ Mecklenburg és Lüneburg

⁷⁰ Neustadt

⁷¹ A későbbi I. Frigyes Vilmos porosz király (1713–1740)

⁷² Hesseni

⁷³ Sophia Dorothe von Hannover hercegnő. Rokonságban állt az angol királlyal is, II. Frigyes porosz király anyja.

parokaban, mivel épen akkor jöttek vala meg a vadászatból, holott lövött vólt egy szarvast. Szép személyü, vig es igen beszedes szemfűl. Ott a szálláson egy személyre jól laktunk két két garassal.

Mas ejjel háltunk Vittebergben,⁷⁴ mellyis keretett varos, de mitsoda falukban jartunk addég, 's azontúl, nem tudhatom, mert igen nyomorult utozasunk volt. A mi szajahült, napisz⁷⁵ szekeresünkis az utat nem tudta, ugy a falukatis. Vittebergben emberséges jo embernél voltunk szállason. A városnak kantorával 's mesterevel esmeretséget vetvén, velünk kedvesen nyájaskodtak. Onnan el indulánk Hamburgum felé, miglen mentünk egy Bükken⁷⁶ nevü faluba.

Bükken. Passus van ez helyen. Itt meg bökkenénk, 's nagy veszedelemben esenk. Szorossan meg visgaltak bennünket, a baraszlai passusunkra semmit sem hajtottanak, noha Berlinbennis subscribáltanak. Kivált azért, hogy az kereskedő persa velünk vólt, az fogta belé, hogy pestis van arra, és midőn sokat remenkednénk muskotérosokkal hajtata ki a faluból, életünk 's fejünk vesztesége alatt meg parantsolván, hogy abban a tartományban megne hállyunk, marpedig volt estve mint egy 4 órakor, a határ szeli pedig 3 mért földnyire vólt.^x Onnan nagy szű fájdalommal és rettegessel visszatérénk. Azon a hataron pedig egy kis erdőben, mellyis oda egy rugaszkodas vala, nekünk éppen utunkba, azelőtt való nap vágta volt le a danust a svecus,⁷⁷ itt vólt a hartz, a test pedig mind a földön hevert. Szintén mikor ott el mentünk, akkor hordták és rakták öszve. A danusok ki vont fegyverekkel ott állottak⁷⁸ és bolygottak, strasalvan az utat, es minket fenyegettek; söt megis tartoztattak egy darabig. Az utan tring-geldet kértek vagy tiz garasig. Voltunk igen nagy kisertetben, söt I[ste]n örzött, hogy akkor oda nem érkezünk, mikor a tsata vólt. De az I[ste]n ugy gondot visele reank, hogy minden kár nélkül meg menekedénk. Onnat meg indulván már jövünk vissza fele, holott egy faluban tsak azt sem engedék meg, hogy meg állapodgyunk, hanem azon a félelemmel tellyes földön egy keveset a mezőben pihenenk. Egész ejjel mentünk vissza felé, a szekeresünk le raka, és mint ha szintén Hamburgumig vitt volna, szintén ugy meg vótte rajtunk az 5–5 tallért. Az el méne, más egy koleszán Vittebergben egy mértföldig 8–8 garasért vön vissza. Ott lönk két nap. Osztán sok gyötrelmünk és gondolkodasink után az a' jo ember gazdánk egy–egy tallerért el vön Lubekában, ⁷⁹ de az utat nem tudván, egy nagy erdőben ökis tsak kerenggetenek velünk mint egy fel fel nap. Lubekaban mikor érkezénk, mutogatta vala az akasztó fát a strása, miért méreszeltem pestises lévén oda menni, mert az orczamon meg tettzett a betegség, ő pedig a beteg embert mindgyárt vélte pestisesnek lenni. Mind negyünket bé üznek azért egy strása házba. Már felünk, de leg jobban a beteg, de a mi jo gazdánk oda bé a városba a magistratus előtt dolgunkat

⁷⁴ Wittenberge az Elba folyó mentén, nem azonos a lutheri Wittenberggel

⁷⁵ Pimasz

⁷⁶ Lübbtheen

^x föléírással betoldva: vólt

⁷⁷ Az 1709-től folyó északi háború egy csatája: a svédek hadban álltak az Oroszországgal szövetséges lengyelekkel és dánokkal, majd 1713-ban csatlakozik a svédellenes koalícióhoz Poroszország és a hannoveri választófejedelem is.

⁷⁸ Valószínűleg arról van szó, hogy a svédek engedélyezték a dánoknak a holtak összeszedését, ezért álltak ott a legyőzött dánok fegyveresei.

⁷⁹ Lübeckbe

el csinálta. Így az I[ste]n Lubekában bé vön. Igen szép, hatalmas nagy város és 7 nagy, magas, öreg tornyot szamlaltam meg benne. Azokon kívül^{XI} mas apró torny igen sok völt, de azokat nem szamlaltam. Szallasunk völt az három korona alatt. Meg szálván tsak hamar talaltunk egy öreg embert, ki deákul igen jól tud vala. Az nagyon instruált minket, mit tselekedgyünk, és sok jót kívant. E városban háltunk 2^{XII} éjjel. Mas passust váltottunk Lubekában a respublica Proto-Notariussától, kiis személy szerint ruhankat, nevünket, söt hajunk szénétis fel irván, az ordinarius postával maga meg alkudtatott egy egy Reis tallerba⁸⁰ seu fl[ore]nus] 1 d[enari]os] 80 Hamburgumig. Ki másnap meg indulván vön bennünket, de soha az nap Hamburgumba⁸¹ bé nem hatolhatánk, noha majd mind éjfélig mentünk, sok sűrű zapor esönk lévén.

Hamburgum. Ide érkezünk 7. Septemb[ris], hét orakor reggel vasarnap. Szallottunk Meijer Palhoz, a' mint instrualtattunk völt, az emberfo ala. A dragernak,⁸² a ki a posta házától az egyet masunkat eddég hozta, fizettünk 24 sillinget vagy den[ari]os] 16.⁸³ Paulus Mejer egy ebédet adott 8–8 schillingért, seren kívül egy személyre. Ott valanak irva az ablak fáján s egyebüttis fel betsülletes Magyar és Erdely országi akademiara bujdosó magyaroknak a neveik, a hova én magamis nevemet fel irtam. E.háznál a mellettünk való kamaraba völt szalva egy arabiai kalmár, a ki egy talleromat elis váltá oda valo apro pénzen. Vagyon a Mejer Pal házával majd altal ellenben egy sikator, mellyen vegig menvén vagyon jobb szállás vagy garchik, az az Laczi konyhája balkéz felöl, a kinek házais jo vagyon, es a mit 's a mennyit akar az ember, azt 's annyi penz árrát vehet, olcsobban sokkal, mint Paulus Mejertől, noha igaz dolog, hogy Paulus Mejernek szép vri asztala van, tsak hogy bizzony drága. Itt a tengerre egett bort vévén, 13. Sept. ménénk Altonaba⁸⁴ (melly falu, de bizzony városnakis meg lehetne). Végre^{XIII} meg vasarolván itt a tengerre valókat, ugyan ezen nap, dél után 3 orakor a hajoban ulénk, vélünk lévén a brabantiai⁸⁵ fejedelemnek a követeis egy inassával és szakáttsával, ki akkor jott viszsza felé a daniai kiralyné⁸⁶től. Voltunk az hajoban közel ötvenen. Az Albis⁸⁷ toroklatból azért ki erenk a nagy tengerre, mellyen a nagy habok között 2 nap és két éjjel szüntelen menvén a' napkeleti Frisiának jutánk egy szigetére, mellyben van egy Bork⁸⁸ nevü falu, melyben mind reformatusok laknak. Hevertünk e' szigetbe 1 nap es 1 éjjel, mivel a hajosok oda valok voltanak. Az alatt, míg itt hevertünk, kettszer ment el a tenger. El indulánk onnan 16. Sept. és egy éjjel menven mas nap, szombaton délbe a frisiai bástyák mellett meg álla a hajó. Nem vévén Harlingába⁸⁹ a szegödség szerint; mivel hogy ő akart menni Amsterdamban. Már

^{XI} föléírással betoldva: kívül

^{XII} föléírással javítva: egy

⁸⁰ Reichstaller = birodalmi tallér

⁸¹ Hamburg

⁸² Tráger, hordár

⁸³ Tehát 1 schilling = 0,66 denar

⁸⁴ Ma Hamburg része

^{XIII} áthúzással javítva: végre

⁸⁵ Brabant

⁸⁶ Louise von Mecklenburg–Güstrow hercegnő, IV. Frigyes dán király felesége (1699–1730)

⁸⁷ Elba

⁸⁸ Borken

⁸⁹ Harlingen

egyik társam, Zagonyi Boldisár⁹⁰ a szárazra ki ment vólt, magamatis masik két tarsam, u[gy] m[int] Köpetzi Janos és Tokai Mihály,⁹¹ ültetnek egy kicsén hajora egyetmasastól^{XIV} a brabantziai fejedelemnek a szolgajával együtt, hogy mennyünk ki a szárazra, mert az öreg hajo szintén a parthoz nem alhatott. Meg indulunk azért, es mihelyt a helyből ki mozdulánk, mind tsónakostól mindgyárt hátra kapott a' szél, és bé ragadott a nagy széles, mélyly tengerre. Neztek a' tarsaim a hajoból nagy meg rettenessel és almelkodassál, egeszsen meg hült vólt már benne a fellölem való remenség. De magam mindennel inkább megijjedtem vólt. Szamot sem tartottam már életemre. Végtére a szélis egy paranyit lassodván, a hajosokis minden erejeket megvetvén, elsőben az öreg hajohoz, annak utánna a' szárazra nagy ügyel bajjal ki verekedénk. Ekkepen szabadeta meg Isten a jelen való halalból és veszedelemből. A hajosnak, ki eddég hozott, fizettem Hambur-gumtól fogva 4 német forintot. Itt leselkedtem az tengeren levő két tarsam után egész estig a frisiai bastyán a nagy hideg szélben es essőben, de azok az én peldammal tanúlván nem mertek a tsónakban ülni. Azért Zagoni Boldisar urammal egy közel való házhoz az egyet masunkat bé hordók, 's ott hálánk, hajnalra a mas két tarsaimis hozzám érkezvén. Ott a' gazdanak 4 személytől egy aranyat adánk és vön Dokkumban, hol igen nagy sereg gyermek 's ember mint a bolondok ugy késérgettek, tsudálván, mitsoda nemzetek vagyunk. Itt 24 stifert fizeténk ingyen, ök itták meg, és mi adtuk meg az árrát. A magyar példa-beszéd szerént: mas ötte meg a szalonnát, engem pirongatnak. A dolog így volt: egy vén bolond deákul beszélt vellünk, hogy már minekünk tolmátsunk vólt volna, azomban az éget bort néki es azoknak, a kik tsudankra oda jötenek, tsak mérték, egyszer tsak azon veszszük eszünkbe, hogy hát mind reánk mérték vólt, ugyan rajtunk vonakis meg az árrát.

Innét 4 orakor ordinaria hajóra ülvén, a canalison 6–6 stiferért hozanak Leovardiaba.⁹² Estve későn érkezünk bé, ehetnénk vólt, de a frisiai szokas szerént vatsoránk bizony szűk vólt. Meg hálánk itt egy éjjel. Mas nap kilentz orakor ordinariara ülvén 19. Sept. 1 orakor dél után sok nyomoruságos utozásink után, fel tött tzélunkra, Franekeraban érkezénk. Edék⁹³ hoztak 6–6 stiferért. Mihelyt ki rakodánk a hajoból, mindgyárt oda jöve Zemplényi vram, a ki a maga szállására vezete. Itt, ezen a híres academian tanuló magyarokat, ezeket találtuk: Kallai János, Ladányi János, Zemlyényi Ferentz, Zértsi Lörintz, Szent-Peteri János vramékat.⁹⁴ Zerts Lörintz vramnál háltam első éttzaka Köpetzi vrammal egy ágyba. Első estve az b[ecsületes] atyafiak ajándékon adtanak egy vatsorát. A többi

⁹⁰ Zagoni Boldisár (?–1729k.), 1712–1713 között Franekerben tanult, később református lelkész volt Hajdúböszörményben, Tiszadadán, Karcagon és Kunhegyesen.

⁹¹ Köpeczi János (?–1748), 1712–1714-ben a franekeri egyetemen tanult, később Felsőbányán és Désen volt lelkész, majd Désen esperes. Ld. JANKOVICS, 1980. 402–403. Tokai Mihályt nem tudtuk azonosítani, utazása során vele érintkezik a legtöbbet Szilágyi, illetve együtt utaznak majd haza.

^{XIV} lapszélén betoldva: egyetmasastól

⁹² Leeuwarden

⁹³ Eddig

⁹⁴ Róluk közvetlenül több adatunk nincs, de ilyen vezetéknevekkel gyakran találkozunk az utrecht, franekeri peregrinusok között. Valószínűleg az úticél hagyományozódása a családokban – bizonyos mértékig – ugyanúgy fennállt, mint a prédikátori hivatal választásának hagyománya.

napjainnis annak a hétnek odajártam enni 's fizettem szombatig 19. stifert. Mas nap t. i. 20. Sept. szállást fogadék 24 forintba a leovardiai.kapu felé, tsaknem a' varos végén egy szegény öreg aszszonynál, a Mauritius hidgya mellet, mely hid azért neveztetik annak, mert a[nn]o 1665. 6. Jan. a Mauritius fejedelem⁹⁵ ott el akarván menni, a hid alatta le szakadvan mind lovastól a canalisban esett. Mindazáltal onnét eletben ki szabadúlt, melynek emlekezetire az által ellenben levő arvak házanak a falára köből egy monumentumot erigaltanak,⁹⁶ melyre mesterséges faragással le rajzoltak a hidat, annak romlását, miképen esett a fejedelem a vízbe, es a környül valo hazakat. Itt ebben a varosba, t. i. már regtől fogva tudományoknak 's nagy hírű tudos embereknek feszkeben meg allapodánk. Ditsöitessék az Vr Istennek neve érette. Viragzottak akkor ezek a professorok: Campegius Vitringa SS. T. D., Huberus J. D., Petrus Latané Med. D. Contier. Hist. D., Johannes Rhegius Ph. Perip. D., Ruardus Andala SS. T. et Phil. D., Johannes Vander Wajen SS. T. D., Lambertus Boos Graec. Ling. professor. ⁹⁷ Miis Mathematices P. Jacobus Rhenferdius⁹⁸ pedig circa Nonas Novembris meg hala. Itt teletem azért ki, de rettenetes sok hideget szenvedtem, soha az előtt el nem hittem volna, hogy annyi hideget el szenvedhessek. A hidegis pedig – a febris⁹⁹ szüntelenül gyöttrött, kétségbeis estem vólt már életem felöll, vegtére Latané vrám, ki akkor Magnificus Rector vólt, I[ste]n által meg gyógyita. Mitsoda költségim vóltanak pedig, rendel ide alább meg fogom irni. A meg irt febris pedig virag vasárnap ismét meg ujult rajtam. Sokaig sinlödtem benne, söt mostannis scil. 2. Junii Anni 1713. gyenge egésségel vagyok, aetatis 30.¹⁰⁰

Osztan a teli nehez napokat valami nehezen el töltvén, arra gondolám magamat, hogy meg latogatnam Hollandiat, kivaltkepen pedig Trajectumot,¹⁰¹ es abban levő hiresneves tudos professort, T.^{xv} Roël Sandor¹⁰² vramat, holmi szükséges dolgokatis vasarolnék. Tokai Mihály vrammal azért meg indulank Franeke-raból Amsterdam felé 8dik Junii reggeli 2 orakor, es tsak hamar, mint egy 1 orakor érkezénk Harlingaba, ez Frisianak a tenger mellett levő portus varossa. Itt tsak hamar Amsterdamba menendo öreg posta hajoban be rakodánk. Az hajos szállata bennunket a maga tzellajaban, melyyert a rendes fizetésen kívül 5–5 stifert vön

⁹⁵ Valószínűleg Moritz von Nassau (1567–1625) orániai hercegről van szó, és a helyes évszám 1625.

⁹⁶ Emlékművet, szobrot állítottak

⁹⁷ Vitringa, Campegius (1659–1722), 1680-tól a franekeri egyetem híres tanára; Huberus, Zacharias (1665–1731), 1694-től a franekeri egyetemen jogot tanított; Latané, Petrus (1658–1726), 1694-től a franekeri egyetem orvosprofesszora; Regius, Johannes (1656–1738), 1685-től a franekeri egyetem filozófia professzora; Andala, Ruardus (1665–1727), 1701-től filozófiát tanított a franekeri egyetemen; Johannes van der Waeyen (1659–1722), 1677-től tanított a franekeri egyetemen, később a teológia professzora, majd a keleti nyelvek és a „historia sacra” professzora lett. Contier és Boos professzorokat nem sikerült azonosítanom.

⁹⁸ Jacob Rhenferd (1654–1712), a keleti nyelvek professzora a franekeri egyetemen.

⁹⁹ Láz, hideglelés

¹⁰⁰ Itt látható, hogy Szilágyi feljegyzései a Franekerben töltött térről milyen szűkszavúak, a novembertől júniusig terjedő időszakról nem tudósítanak.

¹⁰¹ Ultrajectum = Utrecht

^{xv} A rövidítés feloldása többféle is lehet. pl. tekintetes, tudós, tiszteletes stb., ezért a továbbiakban ezt a rövidítést a szövegben jegyzet nélkül megtartjuk.

¹⁰² Herman Alexander Röell (1653–1718), 1686-tól a franekeri egyetem teológia és filozófia professzora, 1704-től haláláig az utrechti egyetem teológia professzora volt. Ld. SLUIS, 1990. 9–11.

rajtunk. Mentünk akkor nap a tengeren, de igen rossz szelünk volt. A mi kitény voltis, ellenkező volt. Nemis mehetünk az nap tovább Hollandianak Enchusa¹⁰³ nevű varossánál, melly mellett el menvén, hallók az éneklő orát, a ki akkor szintén az ötödik soltárt éneklí vala. Masnapis, t. i. 9. Junii hasonlatos-keppen rossz szelünk vala, de osztan estve felé jó szelünk érkezék, mellyis jölehet ellenkező volt, mind azáltal szöve csak mentünk a felöll, és Amsterdamban hamar be verekedénk. Rettenetes város ez, és bizonyára mindenképpen meg felel híre-nek. Fekszik éppen a tenger parton, a számtalan, ki mondhatatlan sok hajót mikor meg latnad, 's annak köteleit, arbotz fait meg neznéd, alitanád, hogy valami nagy vadon erdő vötte körül a várost. Ide mikor érkezénk, a hajosnak hajó bért adék 15 stifert, más kis hajosnak, amelly a szárazra ki tött, 1 stifert. Mihelyt pedig ki menénk, igen nagy bajunk érkezék, mert a magyarok szállására^{XVI} semmi képen rá nem akadhatánk, és jölehet 6 órától fogva 8 óraig mind bolygottunk alá 's fel, mind az által semmi képen meg nem találók. Végtere egy bujdosó jambor vén nemes meg inte bennünket, hogy szállást keressünk, és magunkra vigyazzunk, mert a' városban sok hamis emberek vannak, a kik kivált képen a bujdosó ember életének nem kedveznek, jelesen pedig ha pénzt sajdétanak nálla. Meg fogadok azért ennek intését, mivel hogy már estveis vala, és tudakozánk valami jó vendég fogadót. Beis szállánk a tenger parton az Hollandiai avvagy oroszlan tzimmerü vendég fogadoba. Feltünk, ha valami rossz talál bennünket, de ugyan csak vérattig ott nyugovánk. Tekentyük más nap az ablak fajan levő irasokat, hát az volt a régi bujdosó magyarok szállása. Engemet egy^{XVII} candidatus deak barátom (Grunvolt-nak híják) levelében commendált volt egy amsterdami predikátor Raming nevű barátjának, ezt kezdők azért keresni. Reais akadánk egy Strike nevű b[ecsületes] Bibliopola által, és ez rá vive a mi emberséges gazda aszszonyunkra, kinek Isten sok jó adgyon. Vasárnap 11. Junii nézegetni kezdők a városnak szépségét, épületi-nek nagy, drága, tömött és tsinyos voltát. Azonközben fel menénk a város háza felett való toronybannis, a holott lattuk és hallottuk az éneklő orának üteset, ki szinte akkor az 42. soltárt éneklí vala. Szemleltük innét a városnak rettenetes nagy voltát, selességet,¹⁰⁴ uttait, tornyait, situatioját. Innét le szállánk és dolgunkhoz látánk. A többi között be menénk a város háza mellett való öreg templombannis. Eppen akkor jött ki belőle a nép, és éneklették a XXXVI. soltárt. Tsudalkoztunk a népnek fényes voltán, mert itt minden, kivált az aszszony ember mind talpig selyemben jár. A templom előtt az vrak 's vr aszszonyok után várakoztanak igen sok hintók. NB. itt a hintók jobbára szánra vadnak tsínálva, nem kerekekre, hogy annalis inkább kedvek tellyek, és kényessen járhasanak. Vanis modgyok benne, mert nints talam e' vilagon gazdagabb hely, mint ez. Ebben a városban vásárlottam magamnak egész öltöző német köntöst. Masnap 12. Junii hozzánk érkeznek Köpetzi Mihály¹⁰⁵ és Köpetzi Janos barátinkis. De ő k[egyel]meket itt hagyván magunk ki indulánk Trajectum felé estveli 7 orakor, és ordinariara ülven mentünk

¹⁰³ Enkhuizen

^{XVI} lapszálon betoldva: szállására

^{XVII} lapszálon betoldva: egy

¹⁰⁴ Szélességét

¹⁰⁵ Köpeczi Mihály (?–1729), 1718-tól az egyesült sárospataki–gyulafehérvári kollégium professzora. JANKOVICS, 1980. 403.

egész ettzaka. Éppen mellettünk ült egy német országi deákul tudó ember, ki, a mint mondotta, Parisban és Coloniaban¹⁰⁶ tanulta a theologiát. Végére midőn discursusban eredtünk volna, eszünkbe vevők, hogy jesuita volna, mert nekik ebben az országban szerzetes köntösben járni nem szabad. Másnap meg viradánk Trajectumban, és köszöntök az ott lé[vő] b[ecsületes] magyar atyafiakat, u[gy] m[ínt] Naszalyi Janos, Vanyai János, Dabi Samuel, Vetsei György, Berzétei Márton, Csengeri Pál, Szent Györgyi, Göbölly, Szölösi és Munkátsi vramékat.¹⁰⁷ Itt vagy két hétig szállást fogadánk a' varos közepin lévo Szent Marton temploma mellett, minden hétre 18–18 stiferbe.

Vgyan ezen nap, t. i. 13. Junii nagy solemnitás celebraltatott a bekessegért, a melly köttetett XIV. Lajos frantziai királly es a hatalmas belgiomi ordók között.¹⁰⁸ Az ország avvagy a provincia háza előtt voltanak fel ásva 8 gyertyatartók, mellyeknek mindenikeben tehettenek 25 szövetneket. Volt azért itt estve meg gyujtva 200 szövetnek, égtének tsudalatos szép ragyogással. A varos haza előtt szinte ugy volt a dolog mind egész verrattig. A rakéták, mint valami égen szökö tsillagok, ugy mentenek fel a levegő egbenn. A provincianak egy néhány lovas és gyalog regimentye be jött, és a provincia háza előtt ordinantiaban álván, ugyan ezen helyre egynehány taratzkotis vónván rettenetes nagy dorgessel löttenek a varosháza előttis, a varas népe szinte ezt tselekedte. Az utzakon minden felé sok holmivel tellyes szurkos hordokat égettenek. Söt láttam, hogy a vén szüle még a gusalyatis ki tette égetni a nagy örömmnek miatta. Hat–hét vén aszszony egymás kezét fogván ugy tanzoltak széltébenn az uttzán a békességnek való örültökbe.

Ezek így végben menvén az után dolgomhoz láttam, és másnap, 14. Junii köszöntöttem a T. hires Professort, Roël Sandor vramat. Könyveimnekis nagyobb részét itt vásárlottam meg. Ez a varos, mint a több bataviai helyekis, planitiesen építetett, igen igen régi, hires, nagy roppant város, nagy, magas, belől földel meg töltött kö-fal vötte környül. Sok fényes épületek, templomok és tornyok vannak benne, ezek közzül leg nagyobb és magassabb a Sz[ent] Marton temploma mellett való torony, a ki ebben az egész országban levő minden tornyokat magassagával meg halad. Ugyan ebben a templomban vagyon egy szép, jeles, régi orgona, melyhez egy Dantzlár nevű fő musikus egy vasárnapon bé vön bennünket, meg mutogata annak minden tsinnyát, binnyát, és szamtalan rettenetes sok sipját, vég-tére széppennis orgonalá. Azt el vegezvén, mindgyárt vön a' maga házához, ott a mi kedvünkért az ő külömb külömb féle szép musikaival musikála, a melly musikaknak neveit meg hirül sem hallottam. A felyebb meg irt jeles toronyban igen szép eneklő ora vagyon, a ki ott letünkben minden órán eneklette a 41dik soltárt. Azon kívül extraordinarie minden héten haromszor musikalnak velle, és egyszer magamis jo barátimmal fel menék, a mikor szinte musikáltak. Elsőben

¹⁰⁶ Kölnben

¹⁰⁷ Itt is a peregrinuskutatás számára ismerős vezetéknevekkel van dolgunk (Ld. 94. jegyzet), de közvetlen adat csak Szentgyörgyi Sámuelről (1683–1745) maradt fenn, aki később a borsod-gömör–kishonti egyházmegye esperese lett. JANKOVICS, 1980. 408.

¹⁰⁸ A spanyol örökösödési háború (1701–1714) vége: Anglia, Hollandia, Poroszország, Portugália és Savoya Utrechtben békét köt Franciaországgal. A szerződés értelmében Anjou Fülöpöt, XIV. Lajos unokáját elismerték spanyol királynak, de a spanyol és a francia korona nem volt egyeztethető. 1714-ben Franciaország és Ausztria is aláírta a békeszerződést.

el eneklé a 66. soltárt: Örvendgy egész föld, 2/.^{xviii} annak utanna egyeb valogatott szép notakat vere. A varason kívül vagyon egy Malebán nevü, fakkal, mint valami erdőkkel körül ültetett hosszú setalö[!] hely, szépen, mint egy terdig erő deszkazattal bekerített, 680 lépes a hossza. Söt az egész varostis mind erdő vötte körül, mellyet nem a természet, hanem magok nagy mesterseggel és szép rendel plantáltak az emberek. Ebben a városban lattam az europaí kirallyok es fejedelmek a békessegnek tractajára egyben gyült, nagy pompaval alá 's fel járó követeit. Egyiknek az inassai között observaltam egy tzifra öltözetben levo fekete szeretsent, ezüst örv lévén a nyakán.

Ebben a városban harmad fel hétig mulatánk, osztán negyedik Julii viszsza felé indulánk, és három orakor dél után Amsterdamban érkezenk..Meg vallo, az egész bujdosasombannis nem láttam talám nagyobb ujságot, mint ekkor. Mikor éppen bé akarnánk menni a város kapuján, akkor jö ki két gyermek, mint egy 12 esztendő, mindenik egy–egy két–két kerekü lectikatskabbann ülven, mindeniket vont a egy–egy öreg komondor, mesterséges kantár lévén a fejekben. Ezek midőn nagy erőlködéssel, lihegve, pihegve vonnak a szekeretskeket, ezeknek midőn egyike latná a másiknak a nagy faradtság miatt el vitsoritott fogait, mintha ő reá haragunnek, nagy haragal az ő meg faradott tarsanak ugrik, és keményen kezdenek veszekedni, úgy, hogy majd a szekeretis öszve törték. De a szekerbe ülő gyermekek mind addig verek, miglen nagy nehezen el valaszták egymástól. Nemis merték osztán melleleg jartatni a szekereket, hanem egy más után. Mi ezen eleget tsudalkozván és nevetkezvén osztan recipiálok magunkat szállásunkra, a mi fellyeb meg emletett jó gazdaszszonyunkhoz. Itt midőn két napot mulattunk volna, 6dik Julii estve ki menenk a Harlingaban menendő hajohoz, egy éttzaka es másnap délután 3 oraig^{xix} menenk igen nagy szélveszek között. A hajosnak adtunk 15 stifert mas penzt pedig 4–et. Ugyan akkor nap, t. i. 7dik Julii sok költsegünk és faradtságunk után Franekerabann estve 7 orakor Isten ő u[gy] m[int] viszsza hozza bennünket egessegben és békességben, kiert légyen áldott az ő szent neve mind örökkön örökké.

Franekerában való költségemnek rendi

	florenus	stifer
In vanum consumpsi	3	
Prima septimana pro victu		19
Secunda	1	10
Anisvater	1	1
Vinum variis vicibus	1	4
Tertia septimana	1	10
Quarta	1	8
Pedello solvi		12
Hospitae discretio		14
Papirum emi	1	
Frantzbrod variis vicibus		14
Collationem feci	1	14
Vinum		10

^{xviii} A jelzés talán versszakjelölés lehet.

^{xix} lapszálon betoldva: délután 3 oraig

Quinta hebdomana	1	12
Sexta	1	13
Cespites emi	6	
Septima	1	14
Octava	1	15
Nona	1	15
Decima	1	12
Coturnario et indus. fuer.		10
Undecima	1	15
Duodecima	1	12
Tredecima	1	12

<i>Summa</i>	<i>37</i>	<i>6</i>
--------------	-----------	----------

Decima quarta	1	12
Decima quinta	1	10
Decima sexta	1	10
Decima septima	1	10
Decima octava	1	10
Decima nona	1	8
Vigesima	1	8
Vigesima prima	1	12
Vigesima secunda	1	11
Vigesima tertia	1	10
Vigesima quarta	1	13
Vigesima quinta	1	11
Vigesima sexta	1	10
Vigesima septima	1	11
Vigesima octava	1	11
Vigesima nona	1	12
Trigesima	1	12
Trigesima prima	1	10
Trigesima 2da	1	11
Trigesima 3tia	1	12
Trigesima 4ta	1	8
Trigesima 5va	1	8
Trigesima 6ta	1	7
Trigesima 7ma	1	7
Trigesima 8va	1	5

<i>Summa</i>	<i>37</i>	<i>9</i>
--------------	-----------	----------

Vinum in feriis Natal.	1	
Chirothecas		14
Coturnos emi et curavi	1	5
Rapas brassicas ad hyemem		10
Anisvater		12

Anisvater Thec.		15
Indusia duo	5	
Collatium	1	
Obbam depinxerunt		6
Anisvater Thec.	1	
Libros depinxerunt		6
Hospitae pro hospitio	18	
<i>Summa</i>	<i>30</i>	<i>6</i>
Ratio sumptuum in peregrinatione Batavica expensorum usque Harlingam et inde Amsterdamum navis solvi	1	7
Prima nocte Amsterdami in hospitio peregrini solvi		11
Ibid. Hospitae nostrae ad 4 dies et 3 noctes pro cubicolo et lautissima quadra	2	4
Usque Ultrajectum nautae		15
Ibid Hospitis duabus ad primam septimanam	2	4
Ib Ad 2dam hospitae	2	
? Hosp. Amst.	1	13
Ibid. Arcam	8	
Duo specula	6	
Cultrorum par.		16
In vanum		18
Tee, Coffia, Cukker	1	13
Ultrajecto Amsterdamum		15
Amsterdamo Franekeram	1	3
<i>Summa</i>	<i>29</i>	<i>19</i>
Habitus Germanicum hoc modo et praetio emi		
Tunicam.inferiorem superiorem atque braccam	30	
Pallium	38	
Pileos duos	7	10
Calceos	2	10
Fibulas		7
Tibialia tria	8	10
Scipionem	3	10
Scipionem alium	1	
Collaria quatuor	6	6
Aliud ex peplo	16	
Tria ornatuum Manualium paria	4	10
Braccam quotidianam	2	
<i>Summa</i>	<i>104</i>	<i>19</i>
Ordo et praecium librorum	fl. Hung.	den.
Coccei opera 8. vol.	11	

Altingii opera 5. vol.	10	
Ravanelli Bibliotheca 2 voluminibus	8	
Sibelii opera 3. vol.	6	
Biblia Hebraica	6	10
Mommae Occonomia temporum	5	5
Vitringa in Apocalypsin	6	
Hulsius de vallibus Prophetarum	2	10
Cameronis mirothec.	1	8
Nemethi ad Hebraeos	1	10
Vitsius in Symbol. Apost. Et orat. Dominicam	4	
Vitsii Meletemata	3	
Vitsii Miscellanea in 2bus voluminibus	9	
Hoekke in Cathecismum Palatinum	2	8
Gültlegi Dissertationes de Cristo et populo ejus	3	
Theatr. Hist. Math. Christ.	3	12
Spanhemii Hist. Ecclesiastica	2	2
Rosini Antiquitates Romanae	1	
Roelii et Vitringa Dissertationes de Gen. Fil. Et		
Mar-te Fid.	1	2
Streso in Acta Apostolorum	1	10
Biblia Latina	1	6
Godrini Moses et Aaron	1	5
Vitringa Hypotyposis	1	10
Momma ad Romanos		10
Roelii Nat. et supernaturalis Theol.		15
Melchioris Radix verbi		15
Relandi Antiquitates Jud.	1	2
Tajlovii Christus Revelatus		9
Leusdenis Psal. Hebr.		14
Spethae Psalterium Latinum		8
Vitringa Observationes	7	
Meisnerii Dominicalia		15
Librorum nomina cujus sint Authoris pinxerant		14
Duos libros compeg.		19
Tres libros correx.	2	

Summa fl. Hung 166. den. 90

NB. styferus facit den[arios] 4. cum dimidio

Annotatio sumptuum post reditum ex Hollandia in Frisiam expensorum Anno 1713. ab 8. Julii ad tempora sequentia

	florenus	stifer
1ma hebdomana	2	
2da hebdomana	1	10
3tia hebdomana	1	4

4tia hebdomana	1	10
5ta hebdomana	1	5
6ta hebdomana	1	12
Hospitae pro cubiculo	6	
Pro transportatione arcae Amstelodamum	1	12
Prima via arcam Franequeram ex Amstelodamo tulit	11	
Chirothecas emi		14
Ornatuum manualium par.	2	10
Coturnos suerunt		6
<i>Summa</i>	22	6
Sumptus Miscellanei		
Mantilium angularia		10
Penulam depinxer.	1	
Cultrorum paria 2	1	11
Appendices braccarum		
Fibulam pro ocreis		7
Tres forfices	1	2
Indusia 2.	5	
Nautis ad Amst.	1	
Victus per 2 dies	2	
Pixis thabacalis		13
Scopas purgatorias		9
Trekpot.		13
Vasculum pro coffi		14
Theam cum vasc.	4	13
Coffium	1	10
Sciphos	1	14
Czucker id. sacharum	1	1
Vas ad servandum coffi		7
Pro contemplatione raritatis		6
Tres imagines		8
Pileum nocturnum		14
Gladium		16
Viaticum	3	8
Funem pro arca		14
Pileum Bratislaviae	f. Ger. 4.	pol. 18.
Penulam	f. G. 8.	pol. 14.
Indusia	f. G. 3.	pol. 14.
Mantilia 3.	f. G. 1.	
Collarium.		pol. 14.
Ornatum manialium par.		p. 7.
Coturnorum par.	f. G. 3.	p. 8.
Summa	fl. Hung. 54.	den. 78.

Plaustrariis et Nautis in tota peregrinatione hoc modo solvi.

	Tall.	den.
Fragopoli usque Bratislaviam solvi	6	
Bratislavia Berolinum	4	
Berolino quem conduxeramus usque Hamburgum sed anferre non potui per repulsam	5	
In repulsa a pago Bükkön usque Vitteburgum.	Flor. 1.	
Vitteburgo Lubecam	1	
Lubeca Hamburgum	1	
Hamburgo Frisiam	Flor. 5.	
Inde Doccumum	Flor. 1.	
Doccumo Franekeram usque nautis duobus	f. 1.	
Tandem mense Julio Franekeram Amsterdamum	f. 1.	
Amsterdamo Ultrajectum		st. 15.
Ultrajecto Amstrdamum		st. 15.
Amsterdamo Franequeram	f. 1.	st. 4.
Franequera Amsterdamum nautis duobus	f. 1.	
Amsterdamo Altonam nautis solvi	f. 6.	
Altona Lubecam plaustrario solvi	2	
Lubeca Berolinum	8	12
Berolino Braslaviam	8	15
Braslaviam Bilitium	fl. 6.	
Bilicio Fragopolium	6	
Fragopoli Tokainum	fl. 4.	8
Tokaino Eszlarinum gratis ubiqem per Tibiscum linter iter Eszlarino Debrecinum	fl. 2	4
Debretzino Somlyoviam	fl. 4.	8

In summa faciunt florenos Hungaricales 108. Denarios 80.

Vbi nota: Tallerus facit fl[orens] Hung[aricus] 1. den[arios] 80. sive den[arios] 180.

Stiferus autem facit den[arios] 4 cum dimidio.

Hoc etiam sciri velim: Rationem sumptuum in Passu et Re-Passu here annotatam haud esse, pro victualibus et cubiculis.

A Tiszteletes Tudos Tanulo Magyaroknak neveik, kikkel egy üdőben fordultam meg az Belgiomi hires academiakon, u[gy] m[ínt] Franekeraban és Vltrajectumban.

Franekeraban ezek vóltanak: Sz. Peteri Janos, Ladányi Janos, Kalai János, Zemlyényi Ferencz, Zértsi Lorincz, Tokai Mihály, Zágonyi Boldisár, Köpetzi Janos, Vitez Janos, Vitez Gabor, Zercsi György, Köpetzi Mihály. Vltrajectumban ezek vóltanak: Tsengeri Pál, Naszszályi János, Vetsei György, Dabi Samuel, Ványai Janos, Berzetei Marton, Szilágyi Marton, Szent-Györgyi Samuel, Göböly

János, Munkatsi András, Szölösi János, Szentesi János, Tunyogi Miklos, Liszkai Gergely. Betsülletre méltó Tiszteletes Tudos emberrek.¹⁰⁹

Minek utánna azért Hollandiából vissza tertenem volna Franekeraban, ott egy néhány heteket el töltvén, penzemetis immár el költvén kezdek elmelkedni házamban való vissza menetelről. T. Tokai Mihály vrammal azért össze adván magamat, így vegezőnk, hogy könnyü szerrel fordulnánk által Amsterdamban, vasarolnók meg ott a' mellyeket az házában kellene vinnünk, es onnét meg fordulván Franequerabol indulnánk el. Mivel éppen akkor vartuk a hajost, melly a magyarokat Hamburgumban szokta hordani, megis jött vólt a terminusra, de mi czelunktól el estünk, a mint az alább valokból meg tettzik.

24. Augusti azért Franequerából ki indulánk, es ménénk Harlingaban, ottan mindgyárt ülénk az amsterdami posta hajora, és öt orakor meg indulánk reggel. Mentünk akkor egész nap, de igen rossz szelünk vólt. Megis mind azon-által másnap, [u]gy [m]int 25. Aug. jo reggel Amsterdamban érkezünk. Az hajóbol ki kelvén mindgyárt menénk a magyarok szállására. Ott talalok T. Naszalyi Janos es Kallai János vramékat, ő [k]egyel]meken kívül ismét Szent Abrahami Samuel nevű bötsülletes kolosvari vnitarius deakot. Mihelyt meg allapodánk es beszélgetnénk igyekezetünkről, mindgyárt hallok az Hamburgumban uralkodo pestisnek hírét, mellyen erőssen meg ijjednek. Ket napok el mulván Tokai Mihály uram Naszalyi Janos vrammal bizonyos dolganak végezésére méne Vltrajectumban. Sz. Abrahami vram pedig igyekezett Angliában. Én magam pedig Kallai Janos vrammal maradék Amsterdamban. Mihelyt pedig Tokai vram vissza fordula, mindgyárt tanatskozni kezdenk utunknak es dolgainknak folytatása felől. Elis vegezök, hogy Brema fele mennyünk, azontúl Saxonian¹¹⁰ haza felé, de Franekerából arra indulni nem itellyük vala lehettsegesnek lenni. Azért e' lön akaratum, hogy én Amsterdamban maradgyak egyet masotskánk mellet, Tokai vram pedig vissza mennyen Franékéranban, assecuralván o [k]egyel]me, hogy minden jactura¹¹¹ nélkül az en joszagomatis által szállittya, mellyet jamborúl végbennis vitt ő [k]egyel]me Kallai Janos vrammal együtt. Az alatt mig ökmk oda jártanak, gondolám magamban, hogy nemelly látásra méltó dolgokat nezegessek Amsterdamban. Menék azért elősször bolondok házában. Ide az olyan eszteleneket rekesztik bé, kik ha szabadon jarnanak, sokaknak boszúságot és sok károkatis tennének. Azért, hogy azt ne tselekedgyék, ebben a házban hozzák őket. Vadnak külön-külön cellák, mint egy-egy tömlöztök, erős vasas ajtók rajta, és tsak annyi jukat hadnak rajta, az hol a fejek ki ferhessen. Ide rekesztik azért az olyan személyeket, ittis neztük őket. Nemellyik tsak halgatott es nézett, mint a barom, némellyik nevetett, mint ha jól volt volna dolga, nemellyik morgott, nemellyik, nemellyik beszéllett, azon egy szonak sokszori el mondasaval 's iteralasaval¹¹² Az Isten ítéletinek szomorú példai. Onnan mentem az aszonyok disciplinaris házában,¹¹³ az ajtaja vagy kapuja felibe

¹⁰⁹ Az itt felsoroltak közül Tunyogi Miklós 1715-ben iratkozott be a franekeri egyetemre (JANKOVICS, 1980. 411.); Sérczi Lőrincről azt tudjuk, hogy Gyulafehérváron kezdte tanulmányait, 1708-ban lett *senior*, 1711-ben a hallei, 1712-ben a franekeri egyetemen hallgatott teológiát (JANKOVICS, 1980. 407.). A többi név eddig még nem merült fel a peregrinuskutatásban.

¹¹⁰ Szászország

¹¹¹ Biztosított arról, hogy minden veszteség nélkül.

¹¹² Ismételtes

¹¹³ Dologház

ez vala irva arany betűkkel: CASTIGATIO. Midön bé menénk, latók őket seregenként es tizedenként ülni és külömb–külömb munkat mivelni. Középben ült a coriceus,¹¹⁴ mint valami chathedraban ülő professor. Láttam közöttök egy alkalmatos damatis, ki éppen akkor egy szép patyolat, ferfiúnak való inget tsinált. Az alsóbb hazban vagyon ezeknek haló házok, az sok agyakkal mindenestül fogva tellyes. Ebben az házban rekesztik be az fajtalan, lopó, hasártos, vrát nem betsüllő, 's anak joszagát tekozló, részegeskedő, undok rosz aszszonyokat. Meg tanítták itt emberségre.^{xx}

Annak utanna mentünk abban az házban, melyben az haszontalan, henyelő, huzó, vonó, lopó, ver szopó, lator ferfiakat sanyargattyák. Mindgyárt a kapu felett látank két felig mezitelen, lantzokkal meg kötöztetett, füreszelő rab embereknek statuáját. Mikoron be mentünk, mikoron be menénk, mindgyarast latók mindenfelől a' tömlöztöknek erős vas rostejjain ki nező raboknak sokaságát. Fertelmes szurtosok, rongyosok, sargák, el vajudták a nehéz munkanak es sok ehezésnek miatta. Látám itt ama hazatis, melyről sokan emlékeznek. Ebben mesterséges réz csüveken bé szokták venni a vizet, a mikor akarják, és a vakmerő embert, a ki dolgozni nem akar, beléje rekesztik. Az réz csüveken a vizet meg eresztik, a kamaranak valami kis lyukán hanni kell ki fele a vizet, vagy akarja, vagy nem, ha ugyan tsak meg nem akar fuladni benne. Ebben a házban el tárták az embert 10, 20, 30, 40 esztendeig, ugy hogy sok ott hal meg közzüllok, es a kit leg kevessebb ideig tartanak ott, nintsen alabb 6 holnapnál. Keservessebben vagyon dolgok és állapottok az halalnál.

Annak utánna kevés napokat mulatván Tokai Mihály vramis vissza érkezék Franekerából, az en ládámatis el hozván. Meg monda ő k[egyel]me, hogy Brémabannis pestis van, arra sem mehetünk, holott már én az üdö alatt bremai hajostis kerestem vólt. Nagybú fogta szívünket, sokat töprönködtünk, soha nem tudtuk, mit tsinallunk. Némellyeknek tanattsokból azért el vegezök, hogy jövenk Gluckstadra,¹¹⁵ Holsatianak¹¹⁶ varossára, melly Hamburgumtól nap nyugotra 7 mért földnyire van, a daniai kiralynak birodalmában, az Albis vizenek eszak felöll való partyán. Azért 5 Septembris estveli 5 orakor a tengerre ülénk. Ekkor pedig ilyen szerentsetlenség esék rajtam: az drager vag tereh hordozó akaratumk nélkül nem a tenger partra, hanem tsak az közel való kanalisra hordá az egyetmasunkat, ott lévén az tsónak, a ki az öreg hajóra szállitana bennünket. Mellyen midön mentünk volna, az hajos, tsonakos^{xxi} tsak azon veszszük eszünkben, hogy 18 stifereket praetendál rajtunk, holott nem kellett volna több mint egy 8 stifernél. Midön már ott osztoznánk vélek, és raknánk joszagunkat által az hajoban, azomban mind a kettőnknek uti köpönyegét veti az tsonakjának valami tzellájában. Ott mindgyárt adok a kezében egy formalis forintot, tsak adgya ki a köpönyegeket. Azt el vevé, de tsak egyik köpönyegét veti ki, 's az én köpönyegemmel tsak el szalada, szivemnek iszonyú nagy banattyára, holott mind a ketten meg adtuk vólt néki az 1–1

¹¹⁴ Felügyelő

^{xx} Az utolsó mondat lapszélen beszúrva.

¹¹⁵ Glückstadt

¹¹⁶ Holstein

^{xxi} lapszélen betoldva: tsonakos

formalis forintot. Ezt a kárt annak utanna Baraszloban 2 aranynál többel kötem bé.

Ot töltem el azt az ettzakat nagy szomorussággal. Masnap az vitorlakat felvonvan a tengeren el indulánk, és delig menvén Enchusanal ki kötenk. Ott lönk akkor nap és éttzaka. Az hajosnak nem lévén sere, itt raka egy néhány hardoval az utra. Magunkis utra való eléségunket itt bövetök meg. Onnetis 7. Sept. meg indulánk. Mentünk egész estveliglen, jo szelünk vólt. De az hajos vissza élt velle. Volt az hajóban három szajha, mellyiknek egyiket az hajos az maga tzellajaban tartotta. Volt az hajóban mas két emberis, kik a mint latzottak, hajosok voltanak, de akkor hajojok ott nem lévén, velünk jötenek. Azoké vólt a más két tisztatalan személy. Söt az egyiknek dölga olly nyilván való vólt, hogy valamig az hajoban voltunk, azt veltük, hogy felesege. Az hajosnak más istentelensegeis volt. Az hajoját haromszor töltötte meg serrel, a mellyet reank el mért. Ezek, hogy az ő gonoszsagokat uzhessek, és rajtunk nyerekedhessenek, mentül jobban lehetett, huzták, vontak az üdöt. Az hajos, ha annal jobb szél voltis, mindgyárt le vonta az vitorlakat nagy szomorussagunkra. Ezeknek istentelensegek miatt 14-ed napig kelle a tengeren lennünk. Voltunk nagy gyötrelemben, szenvedtünk temerdeki sok ehseget és szomjuságot. Mikor a tenger el ment, ha valamelly felé szigetet vagy földet lattunk, ugy mentünk ki nagy lihegve pihegve az szarazra eles venni. Elment vólna osztan végtére a hajos, de akkor osztán szelünk nem vólt, ha mikor pedig a tenger el ment, majd egész napis oda vólt. Az alatt ismet gondolkodtunk, ha ugyan Glukstadnal szállunké ki vagy éppen Altonára merjünk menni. Az hajonk ugyan oda jött, nemelly nemesekis vóltak velünk, kik épen Brandenbur-giara jötenek. Ezeknek biztatasokra rá vetök magunkat, hogy Altonanal szállunk ki, az hova sok törödesink után 18. Sept. 8 orakor reggel az I[ste]n k[egyel]-m[e]s[e]n elhoza bennünket. El tikkadtunk, 's el aliltunk vólt már az nagy ehség miatt. Azert itt étellel és itallal meg erossitven magunkat, más nap az daniái kirallyné residensével a passusunk alá subscribaltatánk, es szekereset fogadván Lubeka fele megis indulánk estve felé. Holott a danusok két fen allo tabora mellett kellett eljönünk, utunk vólt Holsatianak ismeretlen helyein.

Lubekaban erkezőnk 21. Sept., azhova be nem eresztének, hanem meg esketének, hogy az közelebb elfolyt 6 hetek alatt Hamburguban vagy egyeb pestises helyen tudásunk es akaratunk szerént nem vóltunk. Így osztán bé botsátanak. A szekeresnek, ki eddig hozott, fizettem két tallért. Lubekaban szallasunk vólt Petrus Denkerél, Moelen stradban, versus portam Moel.^{XXII} Itt mindgyart arra lön gondunk, hogy ujjabb passust váltsunk, mellynek meg szerzése midön a varos-házához és ott a Proto-Notariushoz mentünk vólna, az tsak az frisiai fejedelem aszszontúl vótt passusunknak akara subscribalni. De minekünk ez lön akaratunk és kívánságunk, hogy ujjabb passust adgyon. Melyre azt felele, hogy nem mehetek el Meklenburgianak tartomanyin, hanemha ujjabb passustok lejénd, de azt külömben nem adgyák, hanem meg kell esküdnotök, hogy pestises helyen nem vóltatok. Mi arra mondók, hogy már a kapuban meg esküdtünk. De ő aszt felelé: a kapuban vólt az, az semmit nem használ, ittis meg kell eskedni. Mi

^{XXII} Az utolsó mondat lapszélen betoldva. Kevert nyelven a Moelen utcában a Moel kapuval szemben.

felelénk: Jól vagyon, mi arra keszek vagyunk. O pedig monda: az nem enyém, hogy valakinek hűtit el végyem, hanem az bírót illeti, ő hozzá kell mennetek. Ottan mindgyárt fogók magunkat és menénk az birohoz, igen jeles ifju vri ember vala. Ki minekünk azt monda, hogy: én meg nem esketlek, ujjabb pas-sust sem vehettek, hanemha a tekintetes amsterdami tanatsnak passussat mutat-hattyátok. Mi mondank: Nékünk vagyon passusunk a felséges frisiai fejedelem aszszonytól, a melly egyet ér az amsterdamiaval. Sokat remenkedénk és kerök az Istennek nevebennis, de ugyan tsak akkor jo választ nem ada, hanem előlle el küldé. Mi mindgyárt menénk ahoz a vén jamborhoz, ki nekünk a felsobb esztendőbennis jó tanátsot adott vólt. Ez azt monda, hogy mennyünk mindgyárt a Sz. Jakab Temploma mellett levő predikatorhoz, 's annak a tanattsával ellyünk. De ezis vekony valasszal botsáta, ezt causalvan, hogy ő meg tsak uj praedika-torotska abban az helyben, hanem igazita a Szűz Maria temploma mellett levő fő paphoz avvagy puspokhöz, a ki minekünk igen kemény beszédrel szólla, es köszönteni akarván, még tsak szóllani sem hagyta: Mongyatos meg, ugy mond, mit akartok? Mi arra hamarjaban ijedünkben azt felelők: Vton jaro bujdosók vagyunk, szegények vagyunk, szűkölködünk. Ottan mindgyárt fordula a házában és kijöven meg ajándékoza bennünket fel tallérral. Mi sem tudakozánk többet tőlle, hanem mentől hamarebb előlle el jövének. Osztán ujjobban a' bírót kezdök solli-citálni, ki deákul meg eskete bennünket, hogy Hamburgumban avvagy pestises helyen nem voltunk, és egy tzedulat adván azt mindgyárt vivök az Notariushoz, az mellyet az meg látván mindgyárt passust ada. Onnat cum gratiarum actione dolgunkra menénk, és mindgyárt Berlinig szekereset fogadánk. Annak utanna mig ott voltunk, magunk mulattsagaban szemlelesnek okaért menenk a' Szűz Maria templomaban. Dütsösséges, szép nagy templom. Egyik reszeben lattam a papat, kardinalist, erseket, puspököt, prelátot, császárt, királyt, vrat, koldust, ifjat, öreget, szűz leant, menyetsket, vén aszszont le festve. Mindenik közzibe volt festve és rajzolja halál, egyik kezevel egyiket, másik kezevel masikat huzván; az iras ugy esett, hogy mindeniket két két halál fogta és vont. Akarták ezzel ki rajzolni, hogy az halál sem pápának, sem barátinak, sem császárnak, sem parasztnak, sem Cirusnak, sem Irusnak, sem dusnak sem köldusnak nem kedvez, hanem mint a fényes palotából, ugy a kunyhoból mindent ki huz és el temet.

Onnét ismét menénk az Szent Tamás templomaban. Ezis, mint a többi, igen magas épületű, szép templom. Ot latánk egy rakott sir felett feje marvány köből épült drága monumentumot, az mellyen aranyas betűkkel ilyen írást látánk:

In pace requies:

Sumus morte est qui fuit se morte renasci

Mors ea non dici sed nova vita potest.

Mas egy monumentum felett lattunk egy cardinalisnak mesterseges munkával rezbül ki öntött statuaját a templomnak sanctuariumaban vagy hatulsó reszeben. Tsudalatos és jeles nagy orgona vagyon benne, mellyel mikor musikaltak, szinte ugy rengeni láttatott a nagy templom. Vgyan ebben a templomban láttunk egy igen mesterséges órát. Az indexének vagy az ora mutatójának közepiben az nap emberi abrazatban vagyon ki metzvé, melynek a szeméi az órának pertzentési szerént tekingelnek két felé, és ugy villognak, mint ha ugyan elő volna. Az órának vagyon két ablaka, az dél felől valoban áll egy statua (gondolom) repraesentállyá a

Christus képét. Jobb kezében vagyon egy pöröly, a mellett egy tsengetyü, a melylyel minden fertályt meg üt. Az eszak felöll való ablakaban áll az halál statuaja, bal kezében vagyon egy folyó ora, job kezében valamint a masiknak egy pöröly, a' mellett egy tsengetyü, mikor az ora ütesnek ideje van, a folyó órát a kezében meg fordéttya, az masik kezében levő pöröllyel a mennyi ora vagyon, annyit üt a tsengetyün. Midön ezeket és egyebeket el nézegettünk volna, ki menénk a temp-lomból.

Mas napon pedig, u[gy] m[int] 24. Sept. Lubekából ki indulánk. Lubekán innét még abban az utban akadunk, az hol az előttis jártunk volt. Ezek az apro varoskák vadnak: Simberg,¹¹⁷ itt ebedeltünk, az hol mindgyárt elijesztenek bennünket, hogy nem lehet bé mennünk az borussai¹¹⁸ király tartományában, mivel hogy Altonabol jovünk, a melly Hamburgumnak éppen a töveben vagyon. Egyebüttis mindenütt hasonlatoskeppen ijesztenek bennünket. Mentünk nagy felelemmel kétséges szerentsére. Rein, Svirin, itt van a' mare Sirinum, sirinum¹¹⁹ tenger, a mellybe vagyon epitve a meklenburgiai hertzegnek a' kastélya. Kübs, Lübs, Retzó Meklenburgianak utolsó faluja. Meinberg,¹²⁰ ez Brandenburgianak első kitsin varossa. Itt a kapuhoz meg tsak közel sem botsatanak, mig jól meg nem examinalanak. Meg akart esketni az ott levő officer, hogy Altonaban nem vóltunk, de mi semmi keppen nem tselekedtük, masként mindgyárt el mehettünk volna. Remenkedtünk sokat nekie, de ugyan tsak el nem botsáta, hanem a' passusunkat el küldé a Generalishoz, ki 2 mért földnyire vólt a varosban. Mi az alatt vóltunk nagy kísértetben, előttünk lévén a példa: egy reformatus öreg fran-tzia feleségevel es két leányával 8tzad napig vólt már ott a quadranténán,^{xxiii} még sem vólt jo valaszsa, azért hogy Altonából jöttek azokis. Midön ekkeppen gyötrödnünk, az jó Isten végtére meg vigasztala, és estve kesön jo valaszunk jöve a Generalistól, hogy szabadon el mehetünk. A postanak, ki a passusunkat el vitte vólt, és az ott lévő officernek mindenikünk fizete 6–6 schillinget. Neinstein, mikor ezen által jövünk vala, éppen akkor vólt benne kitsény sokadalom. Wisltok, mellyben igen jo, magyaros etelekből álló ebédet ettünk három-három garasig. Rétzdorf, Ferbellin, itt megis hálánk egy ettzakán. A következő helyeket nemis emlétem, mert azokon immár jártunk vólt fel jötünkbe. Végtére azért 30 Sept. Berlinben verekedenk.

Berlin. Az hova be nem botsátának, hanem jól meg examinalanak. A kotsisnak, ki eddég hozott, fizettem 8 tall. 6 garast. Meg szállánk azért Judst-rázban, nem a Cantius hazához, mint annak előtte, hanem altal ellenbe velle jó és jutalmas vendeg fogadóban. Másnap a ládánkat még nyiták és fel hányák az harmintzadoló háznál.¹²¹ Nem vólt több joszagom harmintzad alá való egyetlen egy font theamnal, aztis exemplo inaudito¹²² meg harmintzadolák, adtam tölle 3 garast. Mig

¹¹⁷ Schönberg

¹¹⁸ Porosz

¹¹⁹ Eddig nem sikerült azonosítani. Valószínűleg a Keleti-tenger nyugati, Dánia és Németország közötti részén található. Elképzelhető, hogy Schwerinről, illetve környékéről van szó.

¹²⁰ Meyenburg

^{xxiii} Olvashatatlan törlés lapszálen javítva: quadranténán = elkülönítőben, karanténban (valószínűleg újlatin szó)

¹²¹ A harmincadvámról: vámház

¹²² Hallatlan példaként

ebben a városban voltunk, hogy az üdöt meg tsallyuk, Burius Daniel Vrammal, a' besztertze banyai lutheranus pradikator fiával (ki akkor némelly dolgai erant ebben a városban mulatozott) meg jarók a' királly fegyveres házát. Lattam benne szamtalan ki mondhatatlan formaju sok agyút. Egyik oldalaban vólt tsak a spolium, azaz azok az agyuk, mellyeket az idvezült királly vagy annak attya az ő ellensegeiktől, u[gy] m[int].töröktől, muszkatól, svecustól, lengyeltől, franci-atol vagy mas egyéb neptől nyert. Kivül a házban láttunk 32 agyút, kiket epen akkor nyert volt e' mostani királly a gallustól, attól valamelly várat meg vévén. Lattunk ez házban egy rettenetes nagy agyút, kit Fredericus I., a meg hólt királly öntetett vólt, ennek az ő neve Asia, 370 masa tsak maga az ágyú. Rajta vadnak sok teveknek figurai, mivel az Asia tzimere teve[!]. A kerekein es egyéb szersza-min levő vas tészen 80 mását. Azt mondották, hogy mikor löni akarnak velle, minden lövés belé kerül 100 forintba. Azon kívül lattunk egy mosár agyút a' többi között, mellyből 850 fontnyi nehezsegü bombit szoktanak ki hánni, lattunk mas egy agyutis, mellynek fele réz, fele ezüst vólt. Lattunk olyan agyukatis, mellyeknek hatulis olly nagy lyuka vólt, mint szinte elől, ugyan hatulis töltik meg, annak utanna mestersegessen a lyukat be dugják. Mikor taborban vannak es szorossan kell, szaporabban meg tölthetik, szaporabbanis löhetnek velle, mint az apró püstollyel.

Ennek utanna itt meg pihenvén, szekerst fogadánk, es 6. Octob. meg indulánk az Vr neveben Baraszló felé. Igen jó, emberseges szekeresünk vólt, nem ollyan hohernak való, mint a ki Altonából Lubekaban hozott bennünket. Ennek az emberséges embernek Adam Leman va[la] az neve, ez szokta az Belgiombol alá jövő magyarokat Hamburgumból egész Baraszlóig ala hordani. Meg indulván azért, 7. Octobris Frankfurtumban érénk, estve felé. 3ad napig itt heverénk. Itt marada töllünk Liszkai Gergely nevü tarsunk, ki Amsterdamból eddég jött vala velünk. Vgyan itt jo egeszégben találók Nemethi Andras barátunkatis. Az ő k[egyel]me instructiojaból igen jó ebédet ettünk, az baraszlai kapu előtt az Oderan kívül valo santzban levő vendég fogadoban, kettzer 3–3 garasig.

Innetis 9 Octobris meg indulánk Baraszló felé, az hova 15. Oct. el erkezőnk jo Istenünk segedelmével. Itt mindgyárt fel keresők a mi régi jó gazdankat, es nálla megis szállánk. Házat fogadánk tölle minden hétre ketten egy tallerba, egy–egy ebédet, igen frisset adott kettőnknek 7 garasért, a seren kívül. Eben a városban vöttem magamnak köpönyeget a helyeben, a kit a tsonakos tengeri tüzes tolvaj modgyára Amsterdammál el tolvajlott vólt töllem. Azon kívül vöttem süveget, tsizmát, két inget, keszkenőket, nyakra valot, böfföt.¹²³ A' szekeres felől szorgalmatoskodtunk, de meg eddégis, t. i. 24. Octob. nem találtunk, hanem remenljük, hogy jó. Azomban megis ijedtünk, mivel hog[y] költségünknek éppen a fogytára jutottunk. A szekeresnek, ki eddég hozott, fizettem 8. tall. 15. pol. Kivált képen az én bujdosó tarsam, T. Tokai Mihály Vram ijjedett vólt meg, mivel immár akkor erszenyének épen a fenekét kezdette kotrania. Mindazon által én mind jo bizodalomban vóltam, a tarsamatis biztattam, mert remenlettem, hogy a melly szekeres fel jötünkben eddég hozott vólt, most minden órán fel jó, es minket-is Eperjesre ki vészen. Mellyben meg sem tsalatkoztunk vólna, mert annak utanna mikor már

¹²³ Nyakkendő

mi el indultunk az uton, elő találtuk. De az én tarsamnak semmi jó tanács nem kellett, holott jobb lett volna egy keveset varakozni a jó alkalmatosság után és azzal hamar 's minden akadály nélkül menni, hogy nem az rossz alkalmatossággal az uton sokat nyomorogni. Azért 25. Octobris meg fogadánk egy rossz kolésztát¹²⁴ Biltzkaig,¹²⁵ masajaért a' terhünknek fizettünk harmad fél slésiai thallerban, melly slesiai tallér térszen den[arios] 144,¹²⁶ annak utanna, minek előtte meg indulánk, vévék egy pintze tokot¹²⁷ flor[enos] hung[aricales]¹²⁸ 4. Ugy osztan nagy szomoruan 26. Octob. Baraszlóból ki indulánk. Mind azokon a helyeken vólt utozasunk, mellyeken fel jövőben el jöttünk. De felette igen nagy nyomorusaggal a szüntelen való sok eső miatt. A mi furmanynosunknak tsak negy lova lévén a nagy tereh alatt és az utnak sáros volta miatt tsak hamar el állának, osztán nagy ügyel bajjal valami kesőre, 5. Nov. Biltzkára bé verekedenk. A furmanynosnak, ki eddég hozott, ladamért és magamért fizettem fl[orenos] hung[aricales] 6. Itt tekergettünk harmad napig, mind addég tudakozodánk, hogy Eperjesre igyekező furmanynos szekerekre akadánk, kik harman lévén egy uti tarsaságon, jól es meg felettébbis meg valának immár terhelve. De ugyantsak a penznek örülvén minketis fel fogadának, osztán Biltzkaról 7. Nov. Eperjes felé meg indulánk. Rettenetes nehéz vólt minékünk ez az út. Éjjel nappal szakadván az eső, az utunk mindgyárt el sarosodék, mentünk, deigen igen nehezen. Meg esett olykor, hogy egy nap nem mehettünk többet fel mert foldnel, neha meg még annyira sem mehettünk. En még jó eleve meg sajdévtván ezt a' mi nyomorusagunkat, a furmányossal ugy alkudtam, hogy magamat neis vigyen a' szekeren, hanem epenségesen tsak a ládámat, es így tsak.gyalog mentem Biltzkaról Eperjesig, a melly teszen harmintz mért földet. El faradtam, törődtem, 's elis busultam a nagy nehéz utnak miatta. Hegyen, völgyön, havason, saron, vizen, esőn, havon egy arant kellett mennem, de leg nagyobb banatunk vólt, hogy azon sovany Lengyel orszagon annyit kellett mulatoznunk. Jurdan nevű lengyel varoska körül vadnak valami hegyek, tsak a mig azokon által jöttünk, harmadnap került belé. Olly nagy vólt a kesedelmezés, hogy ezt az utat, mellyet menőbe négy nap mentünk el, már mostan 18 nap jöttük vissza. A szekereket sokszor el hadtam, és előre el mentem, amere gondoltam, hogy jönnek, és ott valami füstös házban bé menven ott füstölögtem nap estig. Azis nem keveset adott nyomorusagunkhoz, hogy abban a sovany orszagban meg tsak enni valót sem kaphattunk. Olykor még az hamu alatt sült zab pogatsais olly jó ízűen esett, mint ithon az hazánkban a jó vajas pogatsa. Vegtére a' sok nyomoruság miatt az egesegegemis megbomlék, kiváltképen a hurut majdan meg ölt. Illy nagy ügygyel-bajjal osztán nagy kesőre 25. Novembris Eperjesre ki verekedenk, edes hazánkban be érkezénk, jó Istenünk segedelve által. A kotsisnak, a' ki Biltzkaról eddég hozott, fizettem 6 tallért. Midőn Eperjesre jöttünk, nagyon biztattam magamat, hogy mi elég debretzeni kalmarokat találunk ott a sokadalmi alkalmatossággal, de semmi nem tölt a dologba, mert az utnak, kivált a göntzi bereknek fertelmes, rút, sáros vóltja miatt egy szekeris nem jöhetett. Heted napig azért itt nyomorgottunk,

¹²⁴ Négy- vagy kétkerekű kis kocsi, taliga

¹²⁵ Bielsko (ld. 52. jegyzet)

¹²⁶ Azaz kb. 3,6 magyar forintról van szó

¹²⁷ Borosüvegeknek való rekesz, láda

¹²⁸ Magyar forint

jartunk, költünk, ala 's fel a' vásárban a szekeres után, vegtére találánk egy thót szekereset, ki akkor szintén a' Hegy allyára igyekezik vala borokért, erre rakodánk azért valami görögökkel együtt, kiis indulánk 1. Decembris. Mentünk, de igen rosszszúl mehettünk a szekerrel, mivel hogy immár ekkor sem szeker ut, sem szán ut nem vólt. Akkor nap a nagy hó és fergeteg miatt nemis jöheténk meszszebb egy Somos nevu falunál. Mas nap meg indultunk vólna, de a hó igen sürűen, szaporán esvén, semmikeppen nem lehetett, hanem 3-mad napján tisztulván az ido Királynepere verekedénk. Itt a mi szekeresünknek e' lön a' gondolattya, hogy meg könnyítse magát es a' terheket le rakjon. Minékünk a görögök azt adák tanatsúl, hogy vegyük le a terhünket, ök már szánatis tudakoztanak a faluba, rakodgyunk arra. Ökis le vésznek az ő terhekből, es így utunkat szaporabban 's hamarébb követhettük. Meg fogadák azért, és szánra rakodánk 4. Decembris. Megindulván, a Hutkád nevű bajos utú hegyeken 's bértzeken által kelénk, akkor nap későn estve Nádasdra¹²⁹ érkezénk, igen erős hideg tsikorgó időnk lévén. Onnatis 5dik Decembris el indulánk, jo szán utunk lévén. Kedvünkre szánkázva akkor estvére Szántóra¹³⁰ érkezünk. 6. Januaris¹³¹ meg indulánk, ebédre Tartsa-lon¹³² jövének. Ugyan itt övének leg elősször, mindennyi bujdosasunkbannis ajandek ebédet T. Kazai András Vramnál. Itt a' jo akaratot igen szépen meg köszönvén utunkat követők 's nem sokára Tokajban érkezénk. Ugyan meg ujjulni kezdettünk imár, midőn edes hazánknak 's annak lakossinak josagokat kostolgatni kezdenők. Itt masnap 7. Decembris mindgyárt arra lön gondunk, miken mehessünk a' tarsamnak, T. Tokai Mihály Vramnak a' hazajaban, Eszlarra.¹³³ Szekeren nem mehettünk, mert a' Tisza igen nagy vólt, azon kivüli nagy zajjal fojt. De immár Eszlaron meg hallottak vólt meg érkezésünket, azért mindgyárt hajót küldötenek utannunk. De mi a' ladánkal együtt, mivel igen terhesek voltanak, nem mertünk egy hajoban ülni, hanem azokat előre ki küldöttük, és magunk meg akkor nap ot maradtunk Tokajban. Meg latogatók eloszszor T. Turi Samuel Vramat 's ugyan ott maradánk ebeden. Az után T. Szatmari Vramat 's ugyan ott maradánk vatsorán. Masnapra, 8. Dec. viradván, ismét hajót küldének utannunk, melyben belé rakodván a' veszedelmes zajos nagy vizen Eszlarra hajokazánk, holott a' társamat az ő k[egyel]me b[ecsületes] szülei, u[gy] m[int]. Fuvász Mihály vramék igen igen nagy örömmel fogadák, 's engemetis ő k[egyel]mevel edgyütt.

Ezen a' jo szálláson minek utánna 4gyed napig mulattunk vólna, 11. Decembris onnetis ki indulánk, hogy Debretzenben jönénk. El nem szakadván töllem a' társam, fel totte vala, hogy épen Debretzenig keserjen. Akkor azért a' nap igen rövid lévén, tsak Böszörményig¹³⁴ jöheténk, 's megis hálánk T. Zemplényi Ferentz^{xxiv} Vramnál, a' ki minékünk az academiakon bujdosó társunk vólt, de ő k[egyel]me elebb meg érkezvén, mint mi, már akkor mind cathedraja 's mind Chatharinája vólt, a mint szoktak szállani.

¹²⁹ Abaújnádas

¹³⁰ Abaújszántó

¹³¹ Helyesen: december

¹³² Tarcál

¹³³ Tiszaeszlár

¹³⁴ Hajdúböszörmény

xxiv föléírással javítva: Marton

12. Xbris¹³⁵ meg indulánk onnatis jó reggel, tsak hamar be jutánk Debretzenben. T. Vjfalusi Mihály Vram ö k[egyell]me az eszlari praedikator, a' ki bennünket mind othon, a' maga házánál, mind itt az utban igen emberségessen tractálván mindgyárt vezete bennünket a' maga napajanak a' hazához. De ott én meg sem allapodván, mindgyárt menék az én testvér hugomról való, embertelen, hamis lelki ismerettel biro sogoromnak, Onadi Istvánnak a' hazához, a' hova mihelt bé lépék, az hugom ugyan jó szivel fogada, a' mint fogada, de a' sogorom legelőszsoris mindgyárt engemet meg betstelenítő, 's szivemet meg keserítő szókkal illete. Ott mulattam osztán egy holnapig és egy nehany napokig. Leg kívált képen T. Veresegyházi Tamás püspök Vramnak, T. Rapoti Mihály esperest[!] Vramnak, T. Ketskemeti György professor Vramnak¹³⁶ igyekeztem kedvekben és baratsagokba lenni, kik engemet asztaloknál 's házoknál szeretettel lattanak s' fogadtanak. T. Rapoti vram engemet szép ecclesiával biztatott mindgyárt, tsak hogy ne siessek el menni Debretzenbül. Bizzonyára mulatoztam vólnais, tsak az én rosz ember sogoromnak 's annak az ö vén aszszony annyának sok embertelenségek és mustohasagok onnét elne hajtott vólna. Így kellett ö miattok a' magyarországi allapottól el esnem, vagy inkább az I[ste]n az ö embertelenségek által masuvá akart engemet küldeni.

1714. ESZTENDŐ aetatis 31.

7. Januarii praedikallottam leg előszsör haza jöveitem után a Debretzeni Nagy Templomban. Ex 1. Cor. 15. ama' kettséges magyarazatú Sz. Irasbeli helyből: Mit tésznek hát azok, a' kik meg kereszteltetnek ugy mint holtak. A debretzeni T. N[emzetes] tanatsnak, papoknak, professoroknak, deakoknak, szamtalan nagy sokaságú halgatoknak jelen letekben.

22. Januarii a' fellyebb meg mondott okok mia nem lehete tovább Debretzenben maradnom, hanem ki kelle indulnom hideg teli üdőben. Osztan 25. Januarii estve kesőn haza erkezem. Jó egészségben talalam az én édes öreg apam vramat. A' ki is engemet, sok nyomoruság látott bujdosó fiát igen nagy örömmel 's jó szivel látott. Mindgyárt szemben lők T. Zoányi György Vrammalis,¹³⁷ kiis igen örömmel lata, és jövendőbéli jo szerentsém felöll biztata.

Immár tsak a' vólt hatra, hogy jo Istenem valamelly alkalmatos eccl[esi]aba való hivattallal meg tiszteljen, a' melly mindgyárt tsak hamar megis lön. Mert a' krasznaiak az akkori b[ecsületes] praedikatorjokra minden okvetetlen és méltatlan meg haraguván és ki tudni akarván, ennekem mindgyárt hivalt adának, melyre mindgyárt énis jó szivel rá igerem magamat, illy ókkal, hogy ha a' Sz. Társaságnak ellenére, T. Pankotai Samuel Vramnakis kissebségére nem lészen..Midon ezek így folynak, masnap mindgyárt erkezik a M[é]l[tósá]g[o]s Groff Teleki Mihály¹³⁸ Vram

¹³⁵ Decembris

¹³⁶ Veresegyházi Tamás (1643–1716), 1711-től református.püspök; Rápóti Pap Mihály, ifj. (1660–1726), 1710-től a debreceni egyházmegye esperese; Kecskeméti György a debreceni kollégium tanára

¹³⁷ Zoványi P. György (1656–1758), zilahi református pap

¹³⁸ Teleki Mihály, III., kővári várkapitány (1698–1713)

udvari praedikatorsagra hívó, nagy jutalmokkal 's ígéretekkel^{XXV} telyes levele. Ezt az állapotot T. Zoányi Vram mindgyárt commendála, de ennékem nagyobb hajlandóságom lön arra, hogy elebbi fogadásom mellé álljak. Azomban az idő tájban meg esék ez tractusban lévő atyafiaknak partialis gyűlések. Hogy onnan meg jövének, mindgyárt kezdé T. Zoányi Vram ennekem intimálni, hogy nem jó énnékem cum fratrís innocentis injuria¹³⁹ valamelly ecclaban bé mennem. Nemis illik a' Sz. tarsaságbéli atyafiakhoz az, hogy azoknak az irgalmatlan paraszt embereknek kívánságára mindgyárt valamelly b[ecsületes] atyafiat még gyalaz-zanak. Azomban Detséi Janos ötsem vram (ki abban az időben Kraszna varmegyei szolgál-bíró volt) titkon meg jelenté, hogy valamennyi praedikator a gyűlésen volt, az en hivatalomat mind ellenzette. Mikor mind ezeket meg értém, meg jelentém T. Zoányi Vramnak, hogy írjon fölöllem Grof Teleki Mihály Vramnak, hogy addicaltam magamat az ő k[egyel]meknek szolgáltyára.

A' honnan 8. Martij tsak hamar utannam küldének két lovas katonát 's egy pap-ripát, mellyekkel mindgyárt meg indultam, és 10. Martij Hoszsufalvara¹⁴⁰ érkezénk. 11. vasarnap lévén köszöntöttem a M[é]l[tósá]g[o]s udvart Luc. 17; 32.¹⁴¹ Ne fély kitsény sereg etc. Eleinten ennekem ez az állapot igen igen tették, de az után az udvari állapotnak tündér változása szerént igen keserűre valék.

Midőn ezek a dolgok folynak, épen az idő tájban holt meg Groff Teleki Laszlo,¹⁴² az én Vramnak testvér ötse, a' kinek temetésére Kövár videkeről Erdely felé 5 Aprilis meg indulánk, es 10. Nagy Sarmasra¹⁴³ érkezénk. 15. által menenk Mező Sz. Peterre,¹⁴⁴ a' fellyebb meg irott vri személynek temetésére. Itt lattam Erdély orszaganak a' szénét.¹⁴⁵ De nem olyan fényes és pompas állapottal, mint annak előtte, 1697. esztendőben Sz. Ivan és Sz. Jakab havában a' fejevári¹⁴⁶ ország gyűlésben. 16. Aprilis a' temetést el vegezven vissza jövének Sarmasra. 23. Aprilis ki indulánk Erdelyből és 28dik Hoszsufalvara viszsza érkezénk. 14. Máji Hoszsufalvaról ismét bé indulánk Erdelyben, es pünkösöd szombattyán Nagy Sarmásra érkezénk.

10. Junii Küküllő-varon az Erdély országi praedikatoroknak generalis gyűlések celebratott. Ugyan akkor akartanak az alsó magyarországi praedikatorok is gyűlést ejteni Felsőbányan. Ennekem azért, mivel hogy Debretzenben tanultam vól[n]a, a' volt a' kívánságom, hogy a' magyar országi gyűlésben ordinaltassam magamat. De T. Batzoni Mathé¹⁴⁷ Vram akkori kolosvári reformatus professor az M[é]l[tósá]g[o]s Vr ösztönzéseből reá hajta, hogy Küküllővaron ordinaltatnam magamat. Engedék azért a' jó tanatsnak, és el menék arra az helyre az Vrfival, Tele[e]ki Janos¹⁴⁸ Vrammal edgyütt, noha ő k[egyel]me masnap mindgyárt el

XXV az utolsó szó lapszáján betoldva

¹³⁹ Bizalmasan megsúgta nekem, hogy nem jó a becsületes társak megsértésével.

¹⁴⁰ Kővárhosszúfalu

¹⁴¹ = Luk. 17;32.

¹⁴² Teleki László, gróf (?–1714), Fejér megye főispánja

¹⁴³ Nagysármás

¹⁴⁴ Uzdiszentpéter

¹⁴⁵ Színét, legjavát

¹⁴⁶ Gyulafehérvári

¹⁴⁷ Baczoni Incze Máté (1679–1742), reformatus lelkész, a kolozsvári egyetem tanára

¹⁴⁸ Teleki János (III.); Teleki Mihály (III.) (ld. 135. jegyzet) és Thorockay Kata fia, kővári kapitány

hagya bennünket. Vgyan akkor nap oda érkezék Groff Bethlen Laszlo¹⁴⁹ Vram ö N[agy]s[á]lga[s], harmadnapig mulatozott ott a gyűlésen. Ennékemis, meltatlannak addég az ideig mind ebédem és vatsorám az ö Nsga asztalanal volt.

A gyűlés és a' censura negyed-fel egész nap tartott. 25-tön vóltúnk, kiket a' praedikatorságra fel szenteltenek. Engemetis azok között meltatlan vóltomra masodiknak irtak vólt a rendben.

13. Junii mind ezek meg esvén vissza indulánk, 's mihelyt haza érkezénk, tsak hamar meg értem, hogy jó szerentsém vólt, hogy Magyar Országba nem mentem vólt magamat ordinaltatni, mert az oda való atyafiak valami arnyektól meg ijedvén a' gyűlést odahagyták, es meg az utból vissza szaladtanak.

6. Julii A' nehái Tek[i]nt[ete]s N[e]m[e]s iffjú Thorotzkai István¹⁵⁰ temetésére meg indulánk. 7dik odais érkezénk. 8dik vala a' praefigált¹⁵¹ nap. Ekor azért a' sok nép jelen létében a jesuiták, fejr és szürke barátok a' fellyebb meg említett uri embert az ö pompás i[ste]ni tiszteletek szerént el temeték.

9. Julii innét is vissza indulánk, 's estvére egy faluba meg szállánk. Itt midön az Vrral 's az aszszonnyal a' tűz mellett beszélgetnénk, a' kitebbik Vrfi, Teleki Samu¹⁵² egy vastag, fekvő faról le tsuszamodik, 's a hatát jól meg üti, mely dólgot én leg először meg latván, nagy szörnyüködéssel meg jelenték. Melly dolgomért az Vr igen rutúl meg riaszta, hogy miért majd kettseben ejtem az aszszonyt. Enis meg az Vr természetühe nem szokván, igen meg szomorodám. Itt kezdék leg először meg unatkozni az udvari állapot felől. Soha semis lön osztan annak utánna olyan kedvem, mint annak előtte, hanem mind örökké azon igyekeztem, miképen fordethassam el azt az állapotot.

10. Julii nagy szomorún enis a' több udvari neppel Sarmásra haza érkezem.

13. Augusti^{xxvi} immár Sarmason meg unván az urak a' lakást, Paszmosra, mas majorkodó helyre menenk által lakni. Egy majorkodó helye sem tettett az Vrnak ennekem olyan szepnek, mint ez. Sem Sarmás, sem pedig Hoszszufalva.

27. Augusti Beszterztet, a' besztertzei sokadalmot az Vrral 's az aszszonnyal, Kemeny Janosné aszszonyommal ö Nsgval, Kemeny Sigmond es Samuel,¹⁵³ Teleki Janos es Mihály Vrfiakkal, ezeken kívül nagy sok vdvari néppel meg jarok, melly utozas ennekem nagy recreatiomra esett.

5. Septembris Paszmosról Hoszszufalvara latoúl ki indulánk, es 8dik odais érkezénk. 22. Vissza indulánk. 25. Paszmosra meg érkezénk.

6. Octobris a' M[é]l[tósá]g[o]s Vrfi, Kemeny Sigmond Vram ö N[agy]s[á]lga mennyegzői solemnitast tart a' M[é]l[tósá]g[o]s Groff kis aszszonnyal, Losontzi Banffi Christina aszszonnyal¹⁵⁴ ö N[agysá]l[g]ával Nagy-Sajon,¹⁵⁵ holott magamis jelen vóltam.

¹⁴⁹ Bethlen László (1675–1736), küllői főispán, guberniumi tanácsos

¹⁵⁰ Thoroczkay István (V.); Teleki Mihályné, Thoroczkay Kata unokatestvére

¹⁵¹ Kitűzött

¹⁵² Teleki Sámuel (1710–1783), Teleki Mihály és Thoroczkay Kata fia

^{xxvi} Aprilis [a szövegben elírás]

¹⁵³ Kemény Jánosné, Teleki Anna Teleki Mihály testvére volt, gyermekei Kemény Zsigmond (?–1736) királyi táblai ülnök és Sámuel (?–1744) Doboka megye főispánja

¹⁵⁴ Kemény Zsigmond első felesége, anyja Teleki Anna, így Teleki Mihály unokája

¹⁵⁵ Nagysajó

5. Novembris Tktttes N[em]z[e]tes Katona MihályVramat Kö-vár vedekenek erdemes vitzé[!] kapitannyát a' szent hazassag fejében öszve eskütöttem a' Tktttes Nzts szuzzel, Wass Judith aszszonnyal. Faradozasomert meg betsüllöttenek két aranybeli discretioval, mellyeken mindgyárt egy szép magyar ^{xxvii} Bibliat vetettem Kolosvárat.

19. Novembris Paszmosról Hoszszufalvára telelni ki indulánk. 25. Hoszszufalvara érkezénk.

Ebben az üdőben immár mind az udvari állapotnak nehezsége, mind jövődöbeli állapotomnak bizonytalan.vólta, de leg jobban conventiomnak, fizetesemnek el tagadása, meg nem adása igen kezde gyötreni. Mínek okaért ezen dolog eránt mindgyárt levelet írék Tiszt[ele]ts Zoanyi György Vramnak, a' szilagi tractusnak esperestyének.

2. Decembris osztogattam leg eloszszor az Vrnak szent vatsorajat, a' M[é]l[tósá]g[o]s Groffnak 's Groffnenek, 's több jeles vri embereknek jelen letekben.

26. Berkeszen vr vatsorajat osztottam.

1715. ESZTENDÖ. aetatis 32.

Ennek az esztendőnek az elein igen kezdek hankodni, elmemben gyötrödni állapotomnak bizonytalan voltán. Azomban mingyárt a' krasznaiak T. Zoányi Vram intimatiojából a' felsőbb esztendőbeli obligatiomnak ereje szerént ismét hivalt adának. Az Vris azomban erőssen marasztalt. Mit tegyek, nem tudom. Itt a' gyönyörü szép nép között való lakás ugyan magához vonson, amott a' tudatlan 's bardolatlan paraszt embereknek irgalmatlansaga erőssen ijeszt. Mindazon által hogy a' lelki isméret vadolasit el kerülém, obligatiomnak-is eleget tennek, magamat a' krasznaiaknak oda igerém. Mellyet mihelyt meg értének az Vrak, ream erőssen meg haragvanak, ugy hogy valamig el nem butsuztam tölök, jó szemmel sem neztene ream.

27. Februarii a' M[é]l[tósá]g[o]s Groff Teleki Janos Vrfi menyegzői solemnitást tartot a' M[é]ltósá]g[o]s Vaji Borbála¹⁵⁶ kis-aszszonnyal Hoszszufalván. Holott midön mindenek nagy örömmel varnak a' nasznépét, 's magamis jó kedvel vólnék, egyszer bé érkezék a' nász népe, kik között midön meg lattam vólna az utannam következendő uj papot, mindgyárt meg posdula bennem a' vér, mint ha engemet ugyan le forraztanak vólna, és a' banatnak tengerében ugyan be merítettene vólna illy szörnyü meg gyalasztasomon, hogy el menetelemet sem várták, hanem addég mas papot hoztanak reám. Valtozott a' szinem, ugy annyira, hog[y] az aszszony azt kerdené, hogy miért nem mondom meg mitsoda betég-segem vagyon, meg orvosolna, ha meg orvosolhatná.

3. Martii minek okaért mindgyárt a' következendő vasárnap a' praedikallas közben a' M[é]ltósá]g[o]s udvartól el butsuzám, az után szekeret kerék töllök, mellyen haza jöhessek. Ezen a' hiren tsak meg hülnek, tsudályák, mit akarok, azért mindgyárt egy emberséges embert, T[e]k[inte]t[e]s N[em]z[e]t[e]s Nabradi Vramat hozzam küldik illyen izenettel, hogy az vj papot oda hozták, azzal nem az én betstelensegemre igyekeztenek, hanem hogy Vingardra mentenek a' mennyasz-

^{xxvii} lapszálen betoldva: Magyar

¹⁵⁶ Vay Borbála

szonyért, Fejérvár¹⁵⁷ uttyokban vólt, ugy hozták el onnét a papnak való deakot. Hanem az vraknak akarattyok ez, hogy ez utannis Sz. György napig ott lakjam 's szólgallyak;^{xxviii} és ekképen meg tsendesedém. Ezután osztan igen jó kedvet mutattanak az vrak hozzam, ugy hogy ha ennek előtteis ugy viselték vólna magokat, ekkor meg ettől az vdvartól semmikepen meg nem váltam vólna.

4. A' M[él]l[tósá]g[o]s Groffné, Thorotzkai Kata¹⁵⁸ aszszony fizetesemnek felét, t.i. az ötven forintokat meg fizeté, kit Isten ebbeli jó akarattyáert aldigyon meg.

13. Martii a' M[éltósá]g[o]s Vrak Kemény Samuel Vrfi ö Nsga lakodalmára bé indulának.

15. Martii énis az alatt fogam magamat és 16. odais erkezem, t.i. Somlyóra.¹⁵⁹ (Somlyóra indulék.)

18. Martii. Ez az utozás ennekem olly jó szerentsés lön, hogy egy Dioszegi Sára nevü Nms szüzet I[ste]nnek böls igazgatasából jövendöbeli hazastarsúl magamnak meg szeretnék. Melly dologban előszször jollehet ellenkeznek apám vram, mindazaltal végtére ö k[egyel]meis reá hajla..Azért T. Zoanyi Vram közben jarasa altal a' megnevezet szüzet el jedzém. Kit az Vr Isten szenteltyen meg maga ditsösségére, ennekemis lelkem idvességére.

19. Martii. mindgyart reggel haza indulék, és a' Szamosnak iszonyú árja miatt valami nagy ügyel bajjal nag[y] későre 24. vissza erkezőm, de dolgomat othon az udvarban egy holnapigis senkinek meg nem jelentem.

24. Aprilis a' krasznaiak két szekkerrel utannam jövének, azért enis nagy szomoruan az udvartól butsumat vövem. A' Mgos Aszszony pedig engemet igen szép keszülettel botsáta: agy szerszammal, asztralavaló abroszokkal, kendőkkel, buzával, szalonnával, mizzel 's egyéb naturalekkal. Sok jót adgyon I[ste]n a jambornak érette.

28. Aprilis a' krasznaiakhoz a' praedikállás közben bé köszönék, de igen szomoruan és immel, ammal. Majd esztendeigis alig lattak volna közöttök jó kedvetem.

29. A' matkam latogatására Somlyóra bé rugaszkodtam.

14. Maji Somlyon a' matkammal meg esküven és lakodalmat szerezvén 16dik osztán mint feleségemmel Krasznara vissza jövének.

Ezen a' nyaron mint hogy uj gazdák vóltunk, igen nehezen és sovanyúl eltünk.

Ismét ősszel a' M[éltósá]g[o]s Vr Rhedei Pál¹⁶⁰ Vramék ide ki mulatoztanak, kik hozzánk igen jó szível voltak.

6. Septembris. Egy alkalmas, bokaig erő papi mentét tsináltattam 64 forintokon.

13. Decembris. Zilahon egy kis alattomban való papi gyulesunk vólt, a' vasari alkalmatossággal.

1716. ESZTENDŐ, aetatis 33.

A' krasznaiak masodik esztendőre is engemet meg marasztottanak, megis maradtam. Azomban a' M[él]l[tósá]g[o]s Rhedei Pál Vrameknakis Isten ö f[el]l[sé]ge

¹⁵⁷ Gyulafehérvár

^{xxviii} lapszélen betoldva: 's szólgallyak

¹⁵⁸ Teleki Mihályné Thorockay Kata, Thorockay (III.) István és Kapy Borbála lánya

¹⁵⁹ Szilágyosomlyó

¹⁶⁰ Rhédey Pál (?–1720) királyi táblai ülnök, 1695-től a kolozsvári kollégium főgondnoka

sziveket hozzam gyalulván, Erdelyben az erdős sz. györgyi papsagra hivatalt adtának a' következendő 1717. esztendőre. Mi lesz belölle, Isten ö f[e]l[sé]ge tudgya.

21. Januarii. Banffi Hunyadon az országos sokadalomban két kantza lovat vasarlottam.

4. Martii. Hoszszu falvara mentem a' M[éltósá]g[o]s Teleki Mihalyné aszszonyomhoz, hogy hatra maradott fizeteseemben valamit nyerhetnék; de semmit sem nyerék egyebet a' hazug biztatásnál.

7. Aprilis reggel 6. orakor^{XXIX} I[ste]n ö f[e]l[sé]ge boldogtalan alavaló hazamat egy ferfiú gyermekkel meg tsemeteztette, kit I[ste]n.maga ditsossegere, nekünk örömkre eltessen.

22. Aprilis Vgyan azon gyermekünket a' sz. keresztség által is az I[ste]nnek frigyes népe közziben be szamlaltuk Andras nevezettel.

Ez idő tajban énnékem első esztendomról, az én szegény sorsom szerint, alkalmas jovedelemem volt: borból arultam 53 forintokat, den[arios] 52.^{xxx} buzából fl[orenos].122. den[arios] 33.^{xxxI} egyebunnenis jött flor[enos] 6. den[arios] 52. A' melly jövedelem egy summában téssen 182 magyar forintokat 37 penzeket. Azon kívül apam vram atyai indulattyából a dolmanyom tsinaltatasaban meg segetett 18. vonás forintokkal. Ismetlen magamra, feleségemre, tseledemre, sok házi szükségeimre költöttem (a mint fel jegyezhettem) fl[orenos].hung[aricales] 185. den[arios] 58.

1717. ESZTENDŐ, aetatis 34.

Előszszoris akarom emleteni az fellyebb el múlt 1716. eszt[endő]ben 7. Novembris így almodtam: mintha mi egy néhány deákok egy classisban lagnánk. Az en süvegem fel vólt akasztva a gerenda vége felé a' falon, mellyet midön Deső Mihály meglátott vólna, onnan haragossan le vete, nem kellett volna, ugy mond, az én süvegemet az ő szegére akasztanom. Be is tölt az annak idejében ut infra.

13. Februarii Hoszszufalvára szankasztunk vólt Grof Teleki Mihalyné aszszonyomhoz feleségemmel egygyütt. Meg ajandekozott egy tehénnel 's egy vri hoszszú abroszszal. Onnan meg jöven mindgyárt Somlyora hivattattunk ifju Görögh Gyorgy Vram Kalotsa Maria aszszonnyal való lakodalmaba.

28. Junii éjjel 12 orakor^{xxxII} Isten ö felsége együgyü hazamat masodszoris meg tsemeteztette egy szép fiu gyermekkel, kit is a' szent keresztségben 22 Julii Gáspárnak neveztünk.

Mense Septembri a Radna Banyai¹⁶¹ havasokon mint egy 15 000 tatár be ütven Erdélynek eszak felöll való részében, Kö vár vidékén, Szathmar és Vgotsa vármegyékben, Máramarosban nagy égetést és rablást téssen.Viszsa sietteben mindazáltal nemelly emberséges emberek őket meg ütven, sok rabokat szabadetottanak és praedát el nyertenek töllök. 15. Septembris a Meszesbe, onnet haza jöven,

XXIX lapszálen betoldva: reggel 6. orakor

xxx lapszálen betoldva: den 52.

xxxI lapszálen betoldva: den. 33.

xxxII a bekezdés végére betoldva: éjjel 12 orakor

161 Radnabánya (Óradna)

ujjobban meg remülvén Walko varában¹⁶² futottunk vólt ekkoron nagy nyomorúsággal.

1718. ESZTENDÖ, aetatis 35.

Erre az esztendőre is engemet a krasznaiak tisztességesen marasztottanak.

30. Jullii. Az en edes, kedves Szöts Gáspár Apam vram harom hetig valo szörnyü kinnyai után e' vilagból az örökké való nyugodalomra ki szólittatik. 1. Augusti meg hidegedett teste a' földben el takarittatik kettős praedicatioval: a' háznál tanított T. Zoányi György esperest Vram ex Mat. 5:16. Vgy fénylék a' ti világosságotok etc. elő számlálván sok jeles jo tselekedeteit.

Mense Novembri. Az ehség és döghalál előtt sok szekelység takarodván ki Erdelyből, nallunk is, Karasznán felessen meg telepedtenek, a honnan a' doghalális el hatalmazék. Erössennis be rekesztének, őriztetének és strásáltatának benünket, ugy hogy a' helységből sem ki, sem bé nem szabad vólt mennie. A' mi keservesebb vólt, a sz. gyulesektől és templomba jarastolis el tiltottanak benünket. Ez a' nyomorusagunk pedig majd epen fel esztendeig tartott.

22. Novembris estve 9 orakor^{xxxiii} az en szomorú hazam harmadszoris meg viragzott egy szép leany gyermekkel, kitis a szent keresztsegben (16. Januarii anni 1719) Sárának neveztünk.

1719. ESZTENDÖ, aetatis 36.

Imár a fellyeb meg irt pestis szünni kezdett, végtére tellyességgel megis szünt. Mindazáltal detentioban tartattunk egész Szent György napig.

A' mit Desö Mihály eránt 1716 esztendőre meg jedzettem,^{xxxiv} immár teldegélni kezd. Mert ő valamig karasznai praedikator voltam, u[gy] m[int] ot esztendeig, mindenkor alám áskált, hogy miképen szerezhethé bé magat helyembe praedikatornak. Mind az által még erre az esztendőreis magat bé nem tehette, de ugyan tsak meg lött az, hogy ennekem késötskén jötenek meg marasztásomra. En ezt nem szégyenlem meg írni, mert ilyen a r[e]f[ormá]tus praedikatoroknak az ő dolga. Meg maradtam annak okaért 21. Februarii.

22. Februarii. A dobái¹⁶³ praedicatorsagra hivatalom vólt, de már meg maradván nem mehettem, maskéntis nem igen szerettem vólna el menni.

Vgyan ez üdotajban a' zilahi praediactorsagra el választattam vólt, de azt ugyan oda való két ember el bontotta. Mind a két dologban Isten ujjá forgott, ugyanis mast rendelt vólt ő Flsge en felöllem, egy-ügyü, méltatlan szolgálja felöll.

23. Februarii. A' mi kedves es szerelmetes fiutskánk, Szilágyi Gáspár hasfolyasbéli, 6 hetig tartó keserves fajdalmi után, artatlan kis korában lelkét edes Teremtőjének meg adta kinos élete után a boldog örökké való nyugodalomra. 24. Februarii testetskeje el temettetett a' boldog fel tamadasnak jó reménsége alatt.

Jollehet minékünk a templomban járnunk szabad nem vólt, mindazáltal szallasomon közönseges Isten tiszteletet tenni kezdettem 19. Febr.

¹⁶² Valkó (Valkóváralja)

^{xxxiii} a bekezdés végére betoldva: estve 9 orakor

^{xxxiv} helyesen: 1717-ben

¹⁶³ Nem tudni, Kisdobáról vagy Nagydobáról van-e szó. Mindkettő szilágysági helység.

5. Junii. A varadi furdöben indultunk. Ott jól és kedvünkre förödvén vissza érkezünk 14 ejusdem. Ekkoron voltam Püspökybennis 16 esztendovel az után, mikor a tűz áll ki futottunk völt az ellensegnek pusztitasa közben.

5. Julii Zilahon völtünk N.¹⁶⁴ Gádnai András Vram és N. Zoványi Christina Aszszon lakodalmokban.

NB. A' M[é][tósá]g[o]s Vr, Losontzi Banffi Laszló¹⁶⁵ Vram nékem es minden maradékimnak, a M[é]ltósá]g[o]s Vr Rhedei Paál Vram intercessiojara szép manumissiot küldött Anno superiori 1717.

1720. ESZTENDÖ, aetatis 37.

Itt immár ki nyilatkozik a Desö dolga, ellenem való practicaja, de helyessebben Istennek böls igazgatása 's hozzám való jó völt. Dementált völt immár ő nemelleyeket, hogy engemet jámbor, hűséges és az en gyengeségem szerént tisztességes szolgálatomért el botsássanak, es a mint edegis sok keserűséggel, úgy már most annál nagyobbba illessenek, ötet pedig odahozzák Dobaról, a hova már engemet ő előtte hivtanak völt. Ebben leg főbb eszköz völt egy sógora, Szabó András. Minek okaert az en marasztasomat igen el halogattak völt.

Ezek a gyarló emberek gondoltanak vala én ellenem gonoszt, de az Isten gondolta azt ennekem jomra fordítani Gen. 50:20. Vgyanis midön ezek így folydogálnának, Nms. Püspöki várossanak 's abban lévő szent ecclának erdemes követei, u[gy] m[int] Kováts István és Contra Janos Vramék Karasznára érkeznek, és a püspöki praedicatori szent tisztre tiszta szível hivnak 6. Januarii. Ebben a dologban en magam masnap mindgyárt hirt tészek T. esperest Zoányi György Vramnak Zilahon. Ő k[egyel]me mindgyárt ellenkezni kezd a' dologba, mindaz által hajtom a mennyire lehet, es meg jövőn szép tisztesség téve, lehet meg köszönöm 's mindgyárt obligalom magamat püspöki Vraméknak.

Ez meg lévén, mivel engemet az embernek a' java s nagyobb része mind egyig szeretett, nem külömben a M[é]ltósá]g[o]s possessorok, u[gy] m[int].Kalnaki Farkasné Aszszonyom, Waji Laszló es Rhedei Paál Vramék, mikoron dolgomat meg hallják, minnyajan meg remulnek belé, sok izben rettenetesül marasztanak, követnek 's magokat mentik, hogy ők magoknak engemet úgy tartottanak, mint örökös papjokat. Epen Karaszánán vóltanak akoron Waji vram, Kalnakiné aszszonyom, Wajine aszszonyom. Ingyen meg sem gondolták, hogy el mennek 's el botsassanak, marasztatnak sürűen, szaporán, de már nints haszna, söt magokis szemtől szembe untattanak 's a dologról vellem discurlaltanak, de mind híjjaba. Ezt tselekeszik azért, hogy ket expressus embereket mindgyárt küldik Püspökiben levellel, hogy en hozzám ingyen se bizzanak, értem se jojjenek, mert Karasznaról semmiképen el nem botsátanak. Ezt titkon akarták mivelni, de ennekem hiremmel esett, és meg irtam Néki György sógor Vramnak, tsak püspöki Vramék emberkedgyenek, én semmiképen fogadasom mellől el nem állok. Küldik azért Contra Janos és Fazakas István Vramékat hozzám követségül, a M[é]ltósá]g[o]s

¹⁶⁴ A rövidítés nem oldható fel egyértelműen: nemes, nemzeti vagy más. Ezért a későbbiekben sem oldjuk fel.

¹⁶⁵ Bánffy László, losonci (1671–1755), krasznai főispán

possessoroknak, úgy az ecclesianak megmondgyák, hogy engemet semmikepen nem hadnak,^{xxxv} magunk között a' kötést ujjobban meg erőssittyük.

26. Januarii visitatio vólt nállunk Karaszán, az ecclesia és én közöttem sok vetelkedés vólt ez dolog eránt. T. esperest vraméki azon vóltanak, miképen maraszszanak meg, de látván el tökellett szandekomat, akaratomon meg kellett nyugodniok ö kmknek.

Immár mindenek felett a v[enerabilis] tr[a]ct[u]snak consensussán busultam, mivel a' nélkül nem lehet a trctsban bé jöni, de aztis T. esperest vramtól Dioszegi Samuel, akkor pályi predikator extrahálván b[ecsületes] püspöki vramék b[ecsületes] legatussaitól, v. m. Zilahi Marton es Szabo János vraméktól el küldik 2. Martii.

Azomban T. esperest Zoányi György Vram ennekem igen szép commendatoriát ír. A püspöki szekerek 18. Aprilis el érkeznek, Szöke Gaspár, Contra János, Varga Paál, Sandor János, Fazekas István Vramék több emberekkel edgyütt. Mas nap fel rakodtatnak, harmad nap meg indulunk, es 22. Aprilis Püspökiben érkezénk Isten segedelmeből, es a' szent eccla engemet nagy szeretettel fogada.

Mivel hamarjába a' pusztulás után jobbat sem lehetett építeni, egy rokkant hazban szállítottanak. Azért nékem kedvezni akarván, mindgyárt öszre egy szép tanuló házat építtetnek. Vgyan karátson előtt tájban Telegdre¹⁶⁶ szives és tisztességes hivatalom vólt. T. Zoványi Vram a feredöbe jüvén szüret előtt tudakozott töllem, nem vólnaé vissza menő szandekom, hogy zilahi praedikator lennék.

1721. ESZTENDÖ, aetatis 38.

Püspöki vramek engemet szivessen és fundamentomossan marasztottanak nem tsak erre, hanem a következendő esztendökre-is.

16. Febr. estve 6 vagy 7 orakor Isten ö Felsége negyedszeris az én egy-ügyü házamat szép fiú gyermekkel meg viragoztatta, kit-is a' szent keresztségben 14. Martii Janosnak neveztünk.

Mense Aprili a lovaim el vesztenek vólt, és majd egész három hétig voltanak oda. Meg talaltam Waradon.

Igen hidegek voltak ebben az holnapban. A szölö immár szépen ki zöldült vólt, egészszen mind el forazta. Mindazáltal annyi jó vóltát tapasztaltuk Istenünknek,^{xxxvi} hogy ujjolag ki sarjazván alkalmas savanyú borbéli szüretünk vólt.

Tsinaltattam magamnak ez esztendőben szep, jó, könnyü vasas szekeret.

Desö Mihály Vram a' karasznaikat meg tsalta Maros Vásárhelyre faragván magát, medio tempore, aratás tájban öket ott hadta. Minek-okaert engemet ujjolag nagy reménkedéssel hivtanak viszsza, de nem lehetett töllem, hogy biztassam öket.

Nem külömben Telegden lévén halott praedicallani (hova gyakran illy alkalmatossággal el szoktanak vala hívni) b[ecsületes] vri emberek, jollehet titkosan sokat kértenek, hogy devovealnam¹⁶⁷ magamat ö k[egyel]meknek, de nem lehetett.

^{xxxv} a bekezdés végére betoldva: hogy engemet semmikepen nem hadnak

¹⁶⁶ Mezőtelegd

^{xxxvi} Az utolsó szó fölírással betoldva.

¹⁶⁷ Szentelném

Ez esztendőben Andris fiamat oskolaba adtuk Polgari István vram mesterségében.

Anno Christi 1722. aetatis 39.

Sok gondal, farattságos munkával es szolgálatlál élek Püspökiben. Ez esztendőben a' régi, sülyett házat el rontván, formajatis másképen fordítván az ecclesia s' annak érdemes ellöl jároi igen szép parochialis házat építtetnek, alatta jeles köpintzét, mellynek párja alig van ezen a' földön a' parochiákban.

Vgyan ezen esztendőben szép, meröül rokával béllett, roka torokkal egészszzen körül peremezett praedicatori mentet tsinaltattam magamnak.

Anno Christi 1723. ae[tatis] 40.

Istenemnek méltatlanságomra való aldásából szépen ruhazkodtunk. Tsinaltattam magamnak [uljas papi angliai poszto dolmánt ezüst kaptsokkal, 22 forintos parnuszto süveget. Feleségemnek viragos, zöld kamuka szoknyát, ugyan olyan színü aranyos kotzkajü füzöt etc.

1. Aprilis bal felöll áll az utolso mellett levö fogammal nagy fajdalmokat szenvedén meg hajnal előtt Borbély Paál Vramhoz menván ki akartam vonatni, de ö k[egyel]me félben bele törte, mellyért többigis ugyan, de kivált két hetig irtozatos nagy kinokat szenvedtem.

En es Bihari praedicator, T. Wetsei István komam Vram a M[é]l[tósá]g[o]s Cardinalist Csaki Imre Vram¹⁶⁸ ö eminentiáját a venerabilis bihari tractus nevevel Dioszegen¹⁶⁹ köszöntöttük 13. Novembris.

Anno Christi 1724. aetatis 41.

Feleségemnek tsinaltattam zöld viragos kamuka mentét, ugyan olyan vállat, zöld habos tabit¹⁷⁰ kötöt, egyeb holmit. Sára leányomat az oskolaban adtuk.

A meg emletett Cardinalis Vram Eminentiajat itt, Püspöki körül, kettzeris eleibe ki menván Birak Vramékkal együtt köszöntöttem.

4. Augusti meg élek jo Istenem kegyelmessegebül kedves edes feleségemmel, három gyönyörü gyermekimmel, u[gy] m[int].két fiammal 's egy leanyommal együtt. Légyen oh en Istenem, tovaabrais a te jó kedved mirajtunk, eltess bennünket szerentsessen a te ditsössegedre, egymas között való örömnkre, sok jamboroknak szolgalttyokra. Te benned bizom Vram, neszegyenüllyek meg soha! Psal. 71:1.

Nemo confidat nimium scendis,
Nescia mens hominum fati sortisque futurae.

Anno Christi 1725. ae. 42.

Ez esztendő ennekem meg vólt elegyedve neminemü szomoruságokkal. Mindgyárt az esztendőnek kezdetin Kováts György bíró Vram az ö K[egyel]me kemeny

¹⁶⁸ Csáky Imre, gróf (1672–1732), 1702-től váradi püspök, 1710-től kalocsai érsek, 1717-től bíboros.

¹⁶⁹ Bihardiószeg

¹⁷⁰ Atlaszszelyem

természeti szerént^{xxxvii} a' marasztasban restelkedvén megkeseritet, az eklesiatis ebbeli dolgozáért magára haragitotta vólt.

Egyébként eddég mind eklesiamban, mind a v. tractusban szép tsendes lelki ismerettel nyugodhattam. De immár kezdek meg szomorodni. Vólt ebben a' tractusban az ő roszzasagaért és alkalmatlanságáért gyalazatossan, de igen méltán le tétetett esperest, Jenei Peter. Annak idejében Rakotzi Ferentz fejedelem vdvarabannis tekergett, de onnan ki szorúlván hun sörétskével, hun borsotzkával kereskedet, végre ugyan tsak eccla kenyérére szorúlt. Ezt T. Vetsei István Vram, nem tudom mi oktúl viseltetvén, talám az elsősegre valo vágyodastól vagy magais notariussagot érhessen, tsudalatos mesterseggel, egyebeknek borozásával 's vendegeléssel az esperestsegben vissza allitá, meg élemedett, ven, jambor I[ste]n felő 's minket meg bötsüllő akkori esperestünket, T[i]jszt[ele]ts Dioszegi Samuel Vramat minden irgalmasság nélkül, nagy gyalazatossan lapadálván. J. P. Vram már annak előtteis énnékem mint afféle ortzátlan ember, igen unalmas vólt. Most már annalis inkább meg ijedtem tőlle. Rajtamis tölt a' mitől féltém, mert egykor 4. Octobris estve hozzám jöven, minden okvetetlen fertelmesül belem vesze. Felesegemmel edgyütt minden szept szonkkal és simogatasunkal-is meg nem engesztelhetvén, irtozatos rut motskokkal le motskola. Így fizete meg ő k[egyel]me sokszori velle közlött jambor gazdalkodasomért. Fizessen meg az I[ste]n ő K[egyel]menek! Azoltais már ő k[egyel]metol draga betsületunknek sok helyt, sokszori motskolását kell szenvednem.

Ez esztendőben vólt egy Cszari, igazabban Gazári István nevű schola mesterünk, ennekis mint affele bolondnak bolond tselekedetei miatt sokat boszszonkodtunk.

Az ellenkezők bennünket meg rezzentettek vólt, hogy meg nyomorittsanak, ügyünk forgatoinak a' felsőbb helyeken subsistentiaival kellett lennünk. Az Isten meg vigasztalt.

23. 8bris¹⁷¹ egy jó patrona aszszonyom, Bagosi Istvanné Aszszonyom meghólt Érdsemlyenben,¹⁷² a' battyánál, N. Czeglédi Mihály Vramnál. Oda hivtanak vólt predikallani, elis mentem, szép discretiotis vöttem, nyugossa meg az Isten az édes komam Aszzynt etc. NB. A' melly kis szölöt nékem testált volt, aztis birom.

7. Octobris Telegden egy igen szíves jóakarom, baratom és komám, M[é]l[tósá]-g[o]s Groff Haller György Vram ő N[agysá]ga inspectora, Nemzetes Sonkadi Mihály Vram ő K[egyel]me meg holt, 11. odais el hittanak predikallasbeli tisztesség tenni. Elis mentem jó szível.

23. Octobris Cardinalis Csáki Imre¹⁷³ Vrunk eminentiaja hozzánk érkezet, itt mulatott nallunk 22. 8bris.¹⁷⁴ Köszöntöttem mind be jövőleg, mind el menőleg. Sok molestiank vólt, mig itt vólt.

Ez idő tájban érkezett haza akademiából T. Nanai János Vram, a' matkaja, Dioszegi Panda nallunk lakott, velle mindgyárt öszve adtam. Az annyais mind itt

xxxvii Az utolsó szó föléírással betoldva.

¹⁷¹ Septembris

¹⁷² Érdsemlyenben

¹⁷³ Csáky Imre bíboros a korban szokásos ellenőrző körútjai egyikén járt ekkor is Szilágyinál. Mint a szövegben is írja sok „molesttálásban” volt része.

¹⁷⁴ Octobris

sürgette. Mellyért Szigeti László, u[gy] m[int].az vra, rajtam sokat izetlenkedett. Motskolodásáért meg talaltam ütögetni, honnan nagy boszszuságom, söt fizetesemis következett. J. P. esperest Vramék ő mellette inkább, mint én mellett 's a parochia szabadsága mellett fogvan a' dolgot.

30. Octobris ettzaka 12 orakor gyönyörüsé[ges] szép fiu gyermekünk született vólt. Azon Szilágyi Samuel kis fiunkat 15. 9bris¹⁷⁵ megkereszteltettem. A gyermek nem tsak minékünk, szüléknek, hanem masok iteleti szeréntis ékes, termes, okos volt, élhetett volna.

Anno Christi 1726. ae. 43.

Ere az esztendőreis engemet tisztessegeessen és fundamentomossan b[ecsületes] püspöki Vramek meg marasztottanak. Bironak töttek N. Contra Janos Vramat, s[chola] mesternek hoztunk bltes es emberségés, maga alkalmaztato iffjú legényt, Tsati Daniel Vramat.

16. 18. 20. 22. 24. Julij. ^{xxxviii} Igen nehéz harmadnapi hidegleléstől gyötrettettem. Mind az által Istennek halá, szépen fel gyógyúltam.

14. Augusti. Szilágyi Samuel szerelmes, szép fiunk négy hetig való kinos betegsége után, tizedfel holnapi gyönyörü virág szál korában szüvünknek iszonyú nagy keserüségére a' szomorú halál által e' világból ki szollitatott. 16. eodem szép tisztesseggel, de szomoruan el temettük.

Epitaphiumot illyent irtam volt néki:

Im itt fekszik testem, egy szép virág szálnak,
Tiszteletes atyám, Szilágyi Andrasnak,
Szilagyi Sámuel kedves kis fianak,
Tizedfél holnapi gyönyörü alaknak.

Ezer hétszáz folyó huszonhat esztendő
Kis-Aszszony havában tizen négy nap-idő
Lön éltémnek vége, vig örömtül meddő,
'S edes szüleimet banattal be fedő.

Hüséges vramnak meg adtam lelkemet,
Angyali trombita serkenti testemet,
Iteletre varom én idvezítőmet,
Lelkestől testestől ditsőit engemet.

30. Augusti. nehaj T[i]sz[elete]s Esperest Onodi Istvanne Aszszonyom, Szegedi Maria Aszszony Telegden meg hólt.

11. Septembris ugyan ott Telegden a' jeles ifjú Tardi István Vram az elők közzül ki költözött. Mind kettő felett, hivatalos lévén, predikallottam.

¹⁷⁵ Novembris
^{xxxviii} föléírással betoldva: Julij

NB. 22. Novembris. A mi tisztessegünk gyilkossanak, Szigethi Laszlonak,¹⁷⁶ 's az ő sok gonoszsaganak Isten ő F[e]l[sé]ge végét adta: a Kis-Keményi pusztán felkontzolták etzzakanak idején 's a' kunyhójában egették.

Iustus es Domine Devs, et justa sunt judicia tua.

A[nn]o] C[hristi] 1727. aetat. 44.

6. Aprilis. Virág vasárnapján reggel, mikor epen az Isten tiszteleten volnánk, es immár predikallasomnak a' közepin vólnék, nap nyugot felé a' templomhoz harmadik ház meg gyuladott. Gondold el, a' nagy, roppant sokasagnak minémü meg remülése volt akkor a' templomban..Mikepen törte és szoritotta egymást a' ki menetelben. Ugy meg szorult a' nép a' ki menetelben, hogy egygyenként kellett őket ki rangatni az ajton. A' mint gyanítottuk, gyujtogató által esett a' dolog, mert a' haznak az utza felöll való szegeleti gyúlt meg. A' volt hihető szandéka a' gonosznak, hogy mind a' templomban egessen bennünket. Szél nagy fútt nap nyugotról, szabasan épen a' templom felé, mindazáltal I[ste]n úgy igazgatta, hogy a templomnak magass kö falú homlokaban meg ütkozván tsavarodott a' láng eszak felé szabasan.

Juliusban és augusztusban fejemnek szédelgése, szemeimnek kaprozása 's onnan következhető nagy nyavalya engemet rettetgetett, tartván erőssen hirtelen való halaltól. Könyörűl rajtam, oh, Isten, a' te irgalmasságod szerint: a te irgalmasságodnak sokasága szerint, töröld-el az én bűneimet. 21. Julii a' két vak szememen, 28. a' nyak tsigolyamon holyagot szitattam, a' jobb karomon a' mediát meg vagattam 4 Augusti. NB. Ez esztendőreis engemet N. püspöki Vramék tisztessegessen meg marasztottanak.

12. Augusti. A debretzeni sokadalomban lévén több vásárlasink között a feleségemnek vöttem egy széles arany tsipkevel gazdagon meg hánt veres bársony szép vállat.

Solius Dei scire futura rei.

26. Janoska fiunk betegeskedett, de meg gyógyult, Istennek hálá.

A. C. 1728. aet. 45.

Erre az esztendőreis engemet a' püspöki szent ecclesia tisztessegessen meg marasztott.

Rettenetes szarazság volt ezen a' nyaron, melyhez hasonlót még régi eleinkis nem értenek. A' Berettyo folyásának a' helyén tüzet raktanak. Az ember a Tiszan térdig való vízben által rugaszkodott azon által szaladott ökre után. A' Dunan Komaromon álló a' lovas kengyelig való vízben által mehetett, ha ki a' jarást jól tudta.

Maria Magdolna napjan ért gohérszölőt¹⁷⁷ öttünk. 22. Julii.

10. Augusti. Somlyón egy büszke borbely legény szegeny napom aszszonyt a' mellyén a' tetsinél keresztül lötte. 11. mindyárt oda indultam, és meg életben találván 15. haza jöttem, de ugyan tsak meg holt szegény abban a' sebben 17. Septembris.

¹⁷⁶ Szigethi László nevééről nem találtunk forrást.

¹⁷⁷ Korán érő szőlőfajta

Meg jóvén Somlyóról egy gyönyörűség szép kis leanyunk lön, kinek a szent keresztségben Maria nevét adtunk.

A. C. 1729. ae. 46.

Ebben az esztendőbennis Puspokiben lött tisztességes meg marasztásom 's maradasom.

Rettenetes, keserves szomorúsagokkal meg rakodott esztendő vólt ez énnékem, melynel keservesebbet még eitemben alig kostoltam, 's nemis.

15. Augusti a' debretzeni sokadalomban menénk, holott feleségemnek egy kék angliai mentének valót vövenk, szep arany tsipkevel és roka torkokkal¹⁷⁸ etc. Keserüre fordula minekünk ez a' vásárlás, ugyanis meg ott mindgyárt szegeny feleségemet igen erőssen ki lelé a' negyed napi hideg, melly annak utanna masfél esztendeig tartott, ut infra etc.

Ugyan akkor András fiunkat bösegessebb tanulasnak okaért bé vittük vólt, szegődtetvén egy hitván, rosz gazdához, ga[z]da-aszszonyhoz. Meg jóvén Debretzenből, midön már 4 hetig való sinlődésében vólna feleségem, ime rettenetes vérhasban kinlodva hozzak haza szerelmes fiamat 12. Septembris.

24. Septembris. Azon szerelmes szep kintsünk és ékessegünk, Szilágyi András, első szülött, gyönyörű, 14edfél esztendős fiunk, szivunknek meg mondhatatlan szomorúsagara meg hólt. Oh holtig való siralmas bánat! 25. Septembris elis temetük. Az Vrnak haragját hordozom, mert vétkeztem. Mich. 7:9.¹⁷⁹

28. Septembris. A' szabados itéletü Isten egyik bánatomra más banatot adván gyönyörű szép virág szál Szilágyi Maria kedves leanyunkatis, egy esztendős és hatheti korában ez árnyék világából ki szóllította. Oh! Oh! Oh!

28. Mind ezekre nézve magamatis igen sullyossan ki lelt az harmadnap hideg.

7. Octobris. Szilágyi János fiamis meg betegedett a' vérhasban, de Isten kegyelméből szepen meg gyógyúlt belölle.

4. Decembris. Igen tisztességes hivatalom vólt a' bihari szent ecclaba, de házamnak gyaszsa és hervadozása miatt alig tudtam magamat determinálni, es jambor halgatoimnak szives, sok szép reménkedésekre ugyan tsak meg nyomultam itt, Püspökiben; melly dolgomat, félek rajta, hogy még meg fogom bänni.

11. Decembris. Éér Semlyénben vóltam T[e]k[inte]t[e]s N. Vitézlő Czegledi Mihály Vram temetésére, holott a' templomban a' sir felett sok vri és nemes rendeknek frequentiajokban p[r]edikallotam. Ex Nehemiae. cap. V. X. 19.

A. Chr. 1730. aet. 47.

Majusban a' feleségemnek szép kék angliai poszto mentét tsinaltattam ahoz valo szattinski materia szoknyával 's kötövel, mindeniket alkalmas arany tsipkével.

Szivessen vártam szegénynek gyógyulását, de azon quartana semi kepen nem tagította. Erössen el hervadott, elebbeni szép köverseget tellyesseggel le vetkezvén. Valamit tagított rajta septemberben, de szüret után ismét recrudescalt masfelhetig szabasuan, az utan osztán jobban vólt.

¹⁷⁸ Rókaprémmel

¹⁷⁹ Mikeás 7, 9.

Ez esztendőben juliusnak elein, s az elmúlt holnapbannis igen igen sok essők jártanak, melly miatt osztán olly nagy árvizek voltak, mi neműeket ez az emberi nyom alig érhetett. Octoberben szüretkor teli hideghez illendő és erőss fagyok jártanak.

Ao. Chr. 1731. aet. 48.

Nagy és kis-karátson tájban az hideg lelés szegény feleségemen ismétlen meg újjúlt, a melly egy hétig szülvén, magais szépen épülvén 14. Januarii vasarnapra virradóra irtozatos 's majd halálos kinú pleuritisben¹⁸⁰ esett. 16. kedre virradóra tsak éppen halálát lestük immár. Hirtelen futtatván Váradra, Borbély Mihály Vramat ki hozattam, és a' media nevü eret szegenynek a' maga kivansaga szerént meg vagattam. Az után kezdett gyógyúlni, de igen nehezen. Immár most 7. Martii szepen vagyon. Mindazáltal ujjabb romlastól erőssen feltem. Vram irgalmaz!

Az el mult nyartól fogva Szilágyi Janoska fiamis a' quartanaban¹⁸¹ betegeskedett. Öis kezdett immár gyógyúlni. Istennek hálá.

Püspökiben erre az esztendőre is meg maradtam.

Igen erőss idő járt ezen a' télen, söt husvet harmad napiánnis 27. Apr. igen nagy hó esett nagy széllel és zivatarokkal, annak utánna való napokonnis.

5. Aprilis. T. Nánai János bihari predikator sogor Vram ö K[egyel]me meg holt életének szintén viragzo, ifjui korában.

13. et se[quentibus] 3 vagy 4 hetig igen nehez hurut vólt rajtam. A' torkomban kelvén nagy fájdalmat szenvedtem, a szóllastis alig tehettem.

Anno Chr. 1732. aetat. 49. ineunte videlicet mense Aprili.

Erre az esztendőre is Püspökiben tisztességessen meg maradtam.

Januariusban rettenetes erőss tél vólt, imit amott embereketis vótt meg az hideg.

28. Apr. Felséges Cardinalis Csaky Imre Vrunk Eminentiaija közzinkben érkezett. Kitis ugyan akkor eleiben menvén köszöntöttem.

23. Junii. Midőn a' parochian lévő 8 ölni kutbol valami belé hullott tsirkeket akar-nánk ki venni, a' kút tengelyének szege ki esvén hirtelen meg szalad, a deak Ovari sebesseggel le esik, I[ste]n tsudájára sem meg nem holt, sem meg nem sértődött. A' ki pattant szeg leanyomnak, Saranak bal karját az honallya táján ketté törte 's meg sebesította, de szépen meg gyógyúlt.

NB. 13. Augusti született e' világra Szilágyi Mihály fiutskánk, kit I[ste]n szeres-sen!

LAVS AMSTELEADAMI

Adeste oculi, spectatores curiosi

Immensum in Vrbe Orbem emensi,

Admiramini

1. Haec est illa oppidorum Gemma,

Aula magnificentiae,

¹⁸⁰ Mellhártyagyulladás

¹⁸¹ Negyednapos hideglelés

Illustramentum superbiae,
 Elegantiarum Diadema,
 Terrarum Coelum,
 Elaboratae caelaturae architectura,
 Supra elegantias inimitabilis,
 Supra amplitudinem spatiosa,
 Supra fastum magnifica,
 Supra jactantiam invidenda,
 Supra audatiam, inexpugnabilis,
 Supra libertatem secura,
 Moenibus minax,
 Vndis invicta,
 Relligiosa Templis,
 Aedificiis perculata,
 Situ amplivaga,
 Spartana Basilicis,
 Emporiis florida,
 Mercibus barbara
 Nationibus constipata,
 Variis una.
 2. Parisios, Londinum, Ant[v]erpiam, Hamburgum,
 Venetias, Constantinopolim,
 Principes Orbis vrbes
 Omnes una continet et supervagatur,
 Gremio complexa suo orientem occidentemque solem,
 Etiamnum ingrandescit
 Et in dies integrascit
 Prae aedificaturque perfectissima
 Et dum tenditur vastitas,
 Collaetatur compositurae amoenitas.
 Orbis sphaera est,
 Belgium annulus orbis aureus
 Belgii adamas adamatus
 Amstelaedamum.
 3. Curiam aspice, iuridicendo consecratam,
 Quam qui vidit,
 Mundum perspicatus est,
 Vbi honestamentum pompae inexputabilis,
 Honoris Augustale
 Concinnitatis amphitheatrum,
 Opulentia luxurici
 Parsimonia avaritici
 Triumphant,
 Sordent Corinthiacae tabulae
 Purum marmor evalescit,
 Deterget opus Doricum, Thapsicum, Numidiacum,

Ars transcendit artem,
 Famam fama,
 Stuporem stupor.
 4. Hic coelum Archimedes suum solo aequavit,
 Belgae sidera supercalcant
 Incrustati marmore tholi,
 Picturata laquearia,
 Penetralium cultura,
 Arcuum fultura,
 Marmorata columnataque
 Pilatim soliditas
 Hic Myronem mirari desinas,
 Appellem ne quidem Apelles nomine
 5. Audax perpolitaeque imaginosae ac belluosae operositatis vivatitas
 Decorum Phidiadum devenustat,
 Elegantias perraras deflorat,
 Vnam inter Veneres venustam venerantur omnes,
 Oppidorum Reginam coronatam,
 Adeo nunc formosa ac famosa
 Quam antea fumosa Basilica
 Cupit, quam non capit gloria
 Ejus satiari, aviditas avara.
 6. Certant pari arte et Marte
 Ingenii sublimitas
 Et structurae subtilitas
 Laborat ingenii ingenuitas,
 Vt liberalitatem politurae meditetur
 7. Montes Aureos in Basilicarum aerariis eruis,
 Caelum, diceres, aurescent
 Argenteisque radians Astris
 Inter umbras.
 8. Persia, India, Japonia, Sina, America
 Vterque mundus sibi peregrinus
 Amstelodamum complexu suo
 Et infundit et fundat.
 Adorat Barbaria potentiam imperiosam
 Invictae civitatis
 Cujus moenia sunt arces,
 Fora regiones,
 Obelisci turres templorum,
 Palatia vrbes.
 9. Platearum et rivulorum interlucentium concinnitas,
 Filiarum interlucentium umbrosa formositas
 Per ornant,
 Ambitiosa maris ac Martis securitas
 Coronat,

Fluminum circumvagorum affluentia
 Ambit allambitque
 Circumsonans Nereus imperatus
 Prodigio prodigaliter allapsu.
 Neptunum ac Martem cataphractus
 Refrenunt cataractae,
 Fluctuum exundantium domitrices dicam
 An dominatrices.
 10. Toteto Oceano [...] ^{xxxix} chinosis classibus imperitat,
 Exercitus exercitatissimos alit, stipendiis
 Belgii ac Belli nervos.
 Regna mercibus opulentat,
 Mundo suo mundum locupletat,
 Evisceratur, ut saginet alios,
 Omnibus abundans vendax emacitas,
 Se depauperat, ut alios foelicitet.
 11. Princeps socia aureas utriusque Indiae societates
 In profundis undis solidavit,
 Praepotens societas
 Imperatrix Javae,
 Imperatrix Macasariae coronata
 Javanos, Macasares, Ceilonitas, Bantenios, Americanos
 Suos
 Magis terrore nomin[e],
 Quam ferro ac furore fecit
 Itaque emedullatae Indiae indicant ac magnificant
 Amplitudinem Amstelae
 Prius circumvolantes aves numeraveris,
 Quam euntes redeuntesque ad illam naves.
 Forum quotidianum aeternas percelebrat nundinas
 12. Audi, vel hostile, meritissimam Urbem percelebrans oraculum:
 Mundum ditat una civitas,
 Flos oppidorum despicit vicina et remota
 Humilioribus tenuitatem non improbat,
 Alienae excellentiae perstudiosa,
 Invidias subit magnificas,
 Quas gloria,
 Sed easdem beneficentia
 Triumphat.
 Hinc amores invidendos sibi conciliat
 Promgtuarium Γατοφρασκιου
 Armamentarium mundi commune,
 Cui expugnando fatigabitur pugnacitas,
 Exhaustiundo aeternitas succumbet.

xxxix Egy szó olvashatatlan.

13. Expugnat animos ferreos candore aureae nundinationis,
 Devoraret utrumque orbem,
 Si capiendi tangeretur libidine,
 Ardent Reges,
 Probantque Nympham florentissimam,
 Sine qua audent frustra,
 Omnes suam volunt
 Quaeque omnibus est omnia,
 ut sint sua,
 Hospitantur in ulnis ejus Gratiae,
 Quas hospitalitas osculatur.
 14. Praemiosae munificentiae hospitalitatem
 Liberalis magnificentia excipit,
 Civitatis ac civilitatis politicae dexteritas
 Liberalitatem asserit
 Agno vel leo
 Populo magistratus
 Legum virginitatem
 Aurei principatus animam
 Sanctissime servat incorruptus,
 Hic litat DEO religio securitate aurea
 Quam alibi libertatem tyranni
 Illiberaliter catenant
 In hoc Athenaeo Minervae sacrario
 Efflorescit artium Encyclopedia
 Parnasum suum huc loci transtulere Reverendae Musae,
 Choro suo Apollinem
 Genuinum et laureatum
 Praefecerunt Divi
 Quae lumina
 Loquuntur volumina
 Sine Amstelodamo
 15. Langvet Francia,
 Nutat Hispania,
 Brittannia defloratur,
 Collabascit cum Hafnia Stocholmia,
 Riget Riga, Friget Persia, Intabescit India
 Infoelicitatur Sina
 Mercatura funus est,
 Mundus funus
 Suie ope Amstelaedami et opibus
 16. Stat Belgium, floret Europa, Asia collocupletatur
 Prosperatur Africa, America fortunatur,
 Orbis vivit optimis opimisque terrarum ultimarum exuviis
 Trabeata apricatur Vrbium diademata Mater
 Divitiarum ac deliciarum paradisus

Altrix Heroinarum animarum
 Quae virtute ferrea auream cudit gloriam.
 17. Militat terra marique
 Laccessita torvitatem induit
 Perdomat domesticos, externos aeternosque hostes,
 Quos invidiosa potentia iminicat:
 Truces Thraces
 Indomitos Orbis Dominos ac percontumaces
 Frangit modestia,
 Semper facilis
 Et perpacare divitatem
 Et inimicare excandescunt.
 18. Relligioni flagellatae et exulanti pietati
 Viscera sua redonat,
 Citra invidiam audit oppidorum pupilla
 Quia supra jactantiae audaciam gloriosius
 Libertatem defensat.
 19. Ite nunc, quirites, cum perantiqua Roma,
 Hic triumphat novitas
 Et cum novitate vetustas
 Omnis ac venustas,
 Haec Theatris triumphalibus
 Scenicas naumachias,
 Opera musica,
 Quotidianos ludos
 Representat, ostentat.
 Prodigiosam obeliscorum altitudinem,
 Stuporis statuas,
 Giganteos labores
 Quotque turrita templa
 Bellicarum Classium malos,
 Tott colossos, tot Pyramides
 Exertat,
 Perennaturae naturae ac industriae imagines,
 Quibus Indiam et Americam subjugavit,
 Romam pudet Romae,
 Dum parietinas recidivas interpolat
 Amstelaeque nitorem meditata
 Principem humilis deveneratur.
 20. Sed vanus sim
 Si supra famam decantatae Urbis gloriam canam,
 Quam admirentur omnes,
 Nullae imitentur
 Vnico oraculo, oracula claudio omnia,
 Miraculorum est miraculum
 Vrbs Urbium.

Amstelae architectura
 Hic ades sedemque figito
 Hospes peregrine ac domestic,
 Augustiorem civitatem non habebis nec habitabis
 Nisi supra lunam,
 Vbi semper disserenat
 Et vivacis operositatis perennitas fundata est.
 Dixi.
 Püspökini A. D[omini] 1724. 6. Idus Februarias.

NB.¹⁸²

Anno Christi 1716. 7. Aprilis. Natus est filiulus noster Andreas Szilágyi Krasznae, denatus Püspökini 1729. 24. Septembris ad ineffabilem nostri moerorem.

A. Chr.¹⁸³ 1717. 28. Junii. Genitus est filiulus noster Casparus Szilágyi Krasznae vivere desiit 1719. 24. Februarii.

A. Chr. 1718. 22. Novembris. Progenita est filiola nostra Sara Szilágyi Krasznae.

A. Chr. 1721. 16. Februarii hora 7. vespertina natus est filiulus noster Johannes Szilágyi Püspökini.

A. Chr. 1725. 30. Octobris natus est filiulus noster Samuel Szilágyi Puspokini. Vivendi nun fecit ad ineffabilem animarum nostrorum dolorem 1726. 14. Augusti.

A. Chr. 1728. Per nativitatem Mariae Szilágyi nostra domus effloruit, eadem filiola per mortem decerpta est, quinto post mortem die fratris sui Andreae anno 1729. 28. Septembris. Et in tali casu quis dolores nostros enumeraverit.

A. Chr. 1732. 13. Augusti. Post multos moerores domus mea langvescens et fere emarcida per nativitatem Michaëlis Szilágyi iterum germinare coepit. Vivat coram te DEVS puerulus iste!

A. Chr. 1733. 12. Februarii. In lucem edita est venustissima filiola nostra Rebeca Szilágyi. Florem illum pulcherrimum et svave-olentem serva DEVS et educa ad gloriam tuam!

¹⁸² Itt Szilágyi összefoglalja gyermekeinek legfontosabb adatait. Utolsó bejegyzése Rebeka lánya születéséről későbbi, mint a napló fennmaradt utolsó beszámolója, hiszen a gyermek 1733. február 12-én született.

¹⁸³ Anno Christi

Rövidítések és irodalomjegyzék

CZIBULA

- 1996 CZIBULA Katalin: *Egy magyar utazó a 18. század elején. Szilágyi András protestáns prédikátor naplója*. In: *Tarnai Andor-emlékkönyv*. Szerk. KECSKEMÉTI Gábor, munkatársak HARGITTAY Emil és THIMÁR Attila. Budapest, Universitas, 1996. 43–56. (*Historia Litteraria*, 2.)

HERNER–MONOK

- 1985 *Magángyűjtemények a királyi Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemség 1533–1721*. Szerk. HERNER János és MONOK István. Szeged, 1985. (*Könyvtártörténeti füzetek*, IV.)

JANKOVICS

- 1980 *Peregrinuslevelek 1711–1750. Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak*. Készült JANKOVICS József irányításával. Szerk. KESERŰ Bálint. Szeged, 1980. (*Adattár a XVII–XVIII. század szellemi mozgalmainak történetéhez*, 6.)
- 1981 *Bethlen Mihály Útinaplója 1691–1695*. Sajtó alá rendezte JANKOVICS József. Budapest, 1981.
- 1991 *Teleki Sámuel albuma*. Kísérő tanulmánnyal közreadja: JANKOVICS József. Szerk. HERNER János. Szeged, 1991. (*Peregrinatio Hungarorum*, 8.)
- 1999 JANKOVICS József: *A magyar peregrinusok Európa-képe*. In: UŐ: *Ex Occidente. A 17. századi magyar irodalom kapcsolatai*. Tanulmányok. Szerk. KŐSZEGHY Péter. Budapest, 1999. 204–213. (*Régi Magyar Könyvtár*, 3.)

KOVÁCS

- 1971 KOVÁCS Sándor Iván: *Útleíró utazók – utazási irodalom a XVI–XVII. században*. In: *Acta Historiae Litterarum*. 10–11 (1971) 79–85.
- 1975 KOVÁCS Sándor Iván: *Justus Lipsius és a magyar későreneszansz utazási irodalom*. In: UŐ: *Pannóniából Európába*. Budapest, 1975. 72–79.
- 1988 KOVÁCS Sándor Iván: *A régi magyar utazási irodalom az európai utazáselméleti művek tükrében*. In: UŐ: *Szakácsmesterségnek és utazásnak könyvecskéi*. Budapest, 1988. 93–200.

KOVÁCS–KULCSÁR

- 1968 *Szépsi Csombor Márton összes művei*. Sajtó alá rendezte KOVÁCS Sándor Iván és KULCSÁR Péter. Budapest, 1968. (*Régi Magyar Prózái Emlékek*, 1.)

NAGY I.

- 1865 NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedéki táblákkal*. Pest, 1865. Reprint 1988. XI. kötet

ÖTVÖS

- 1988 *Széchenyi Zsigmond itáliai körútja 1699–1700*. Közreadja ÖTVÖS Péter. Szerk. HERNER János. Szeged, 1988. (*Peregrinatio Hungarorum*, 1.)

PINTÉR

- 1990 *Horváti Békés János diáknaplója*. Kísérő tanulmánnyal közreadja: PINTÉR Gábor. A sajtó alá rendezésben közreműködött: GÁCSI

- Hedvig. Szerk. HERNER János. Szeged, 1990. (*Peregrinatio Hungarorum*. 6.)
- SLUIS–POSTMA
1990 SLUIS, Jacob van–POSTMA, Ferenc: *Herman Alexander Röell und seine ungarischen Studenten*. Szerk. HERNER János. Szeged, 1990. (*Peregrinatio Hungarorum*, 5.)
- SZELESTEI
1988 *Batthyány Kristóf európai utazása 1657–1658*. Közreadja: SZELESTEI N. László, Szerk. HERNER János. Szeged, 1988. (*Peregrinatio Hungarorum*, 2.)
- SZEREMLEY
1887 *Szilágyi András Naplójából 1683–1732*. Közreadta SZEREMLEY Samu. In: *Debreceni Protestáns Lap*, 1887.
- SZINNYEI
1891–1914 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. I–XIV. kötet 1891–1914 Budapest, 1891–1914.
- TONK
1991 *Albizálás erdélyi városokban és falvakban. Kiss Sámuel enyedi diák Gyűjtőútja 1797*. Kísérő tanulmánnyal közreadja: TONK Sándor. Szerk. HERNER János. Szeged, 1991. (*Peregrinatio Hungarorum*, 9.)